

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ
UNIVERSITY COLLEGE LONDON, INSTITUTE OF EDUCATION

**ΚΟΙΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ»**

**ΟΙ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΟΝΕΩΝ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΕΣ
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ**

ΔΟΡΑΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

A.M: 162005

ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ - ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	4
Εισαγωγή.....	6

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. Η επιλογή της θεωρίας του Pierre Bourdieu ως θεωρητικού πλαισίου της διπλωματικής εργασίας.....	10
1.2. Η θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου και η αναπαραγωγή της συμβολικής εξουσίας.....	12
1.3. Η εννοιολογική τριάδα στη θεωρία του Bourdieu	16
1.4. Οι έννοιες του γούστου και της διάκρισης	22
1.5. Τι ορίζει ο Bourdieu ως μεσαία τάξη και πως συνδέεται θεσμικά με το γούστο;	33
1.6. Ο ταξικός χαρακτήρας της Γονικής εμπλοκής και των γονικών στρατηγικών.....	39

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

2.1. Η επιρροή των γονέων στις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών τους.....	47
2.2. Η φοβική μεσαία τάξη και η επιλογή σχολείου: μη συνειδητή αποδοχή της ταξικής αναπαραγωγής.....	50

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1. Εισαγωγή.....	56
3.2. Επιλογή των προς συνέντευξη γονέων και δυσκολίες στην έρευνα	59
3.3. Μεθοδολογία και ερευνητικές τεχνικές	60

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

4.1. Εισαγωγή.....	65
4.2. Καλλιέργεια κοινωνικού κεφαλαίου	68
4.3. Πολιτισμικό κεφάλαιο και εκλεπτυσμένο γούστο	69
4.4. Επιδιώξεις και φιλοδοξίες γονέων για τα παιδιά τους.....	73
4.5. Οικογενειακός καταμερισμός εργασίας γονέων και έλεγχος.....	74
4.6. Χρόνος που διαθέτουν οι μητέρες.....	76
4.7. Συνεχής επίβλεψη – παρατήρηση.....	77
4.8. Ελεγχόμενη συντονισμένη καλλιέργεια	79
4.9. Οικονομικός έλεγχος	80
4.10. Η επιρροή των γονέων στην επιλογή δραστηριοτήτων: Προσωπική χρησιμότητα ή ευχαρίστηση;.....	82
4.11. Πρακτικές επιλογές- διαχείριση και πίεση χρόνου.....	84
4.12. Υποβάθμιση της σύνδεσης εξωσχολικών δραστηριοτήτων και επιδόσεων.....	86

4.13. Διάβασμα σχολικών μαθημάτων και εμπλοκή γονέων	89
--	----

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1. Το υψηλό μορφωτικό επίπεδο των συνεντευξιαζόμενων γονέων και τα συμπεράσματα από την ανάλυση των συνεντεύξεων	92
5.2. Η χρησιμότητα της θεωρίας του Pierre Bourdieu	95
5.3. Τελικά συμπεράσματα της έρευνας.....	96
Βιβλιογραφία.....	100
Παραρτήματα εργασίας.....	112

Περίληψη

Στη συγκεκριμένη εργασία αξιοποιείται η θεωρία της πρακτικής του Pierre Bourdieu, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις έννοιες «έξη» (habitus), «γούστο» και «διάκριση», για να αναλυθούν οι απόψεις και οι πρακτικές των γονέων της μεσαίας τάξης σε σχέση με τις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών τους. Το ζήτημα αυτό έχει απασχολήσει τους/τις ερευνητές/τριες κυρίως σε επίπεδο ποσοτικών ερευνών.

Με αφετηρία την πολιτισμική διαφοροποίηση των επιμέρους κοινωνικών τάξεων όπως αναδεικνύεται κατά κύριο λόγο μέσα από τη θεωρία του Bourdieu, μελετήθηκαν οι γονικές στρατηγικές και επιλογές που αφορούν στην πραγματοποίηση εξωσχολικών δραστηριοτήτων των παιδιών τους. Η γονική εμπλοκή συνδέεται με τη θεωρία του Bourdieu και συγκεκριμένα με τις έννοιες του «γούστου» και της «διάκρισης».

Τα ερευνητικά ερωτήματα σχετίζονται με τις απόψεις και επιλογές των γονέων ως προς τις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών τους, αλλά και με τον ρόλο που παίζει η επιλογή των εξωσχολικών δραστηριοτήτων στην ταξική αναπαραγωγή και ενίσχυση του πολιτισμικού κεφαλαίου των παιδιών. Στην παρούσα ποιοτική έρευνα, αναλύονται ημι-δομημένες συνεντεύξεις οκτώ γονέων. Η έρευνα έγινε στα σχολεία της Νέας Ερυθραίας και του Χαλανδρίου.

Η καχυποψία του Bourdieu απέναντι στη γενικότερη πεποίθηση που θέλει τις ανθρώπινες επιλογές να αντιμετωπίζονται ως καθαρά προσωπικές, αποδεικνύεται βάσιμη στην τρέχουσα καθημερινότητα μιας οικογένειας της μεσαίας τάξης. Πολλές φορές το προσωπικό ύφος ζωής (στη συγκεκριμένη περίπτωση η επιλογή εξωσχολικών δραστηριοτήτων), ωθείται από ένα σύνολο δράσεων και κινήτρων τα οποία, σύμφωνα με τον Bourdieu, καθορίζουν την κοινωνική διάκριση.

Λέξεις κλειδιά: έξη/habitus, πολιτισμικό κεφάλαιο, διάκριση, γούστο, γονική εμπλοκή, εξωσχολικές δραστηριότητες, κοινωνικό-μορφωτικό επίπεδο, φοβική μεσαία τάξη, στρατηγικές ταξικής αναπαραγωγής.

Abstract

This study employs Bourdieu's theory of practice and in particular the concepts "habitus", "taste", "distinction", to analyze the views and the practices of middle-class parents in relation to the extra-curricular activities of their children. Researchers have addressed this issue mainly in terms of quantitative research. This study focuses on the qualitative analysis of 8 parents' semi-structured interviews.

The parenting styles and strategies have been studied as a starting point of the cultural peculiarity that distinguishes the social classes and is mainly reflected in the theory of Bourdieu. Parental engagement is linked to Bourdieu's theory and specifically to the notions of "taste" and "distinction".

Bourdieu's suspicion over the general belief that individual choice is treated as purely personal is proved to be well founded in the current daily routine of the middle-class family. The choice of particular extracurricular activities is thus analyzed as a feature of social distinction.

Keywords: habitus, cultural capital, distinction, taste, parental involvement, extracurricular activities, socio-educational level, phobic middle class, class, reproduction strategies.

Εισαγωγή

Η συγκεκριμένη μελέτη αποτελεί ποιοτική έρευνα με στόχο να περιγράψει και να κατανοήσει τις απόψεις και τις πρακτικές γονέων της μεσαίας τάξης σε σχέση με τις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών τους. Η έρευνά μας συντάσσεται σε μια ευρύτερη κοινωνιολογική συζήτηση η οποία έχει ως βάση τις θεωρίες του Bourdieu, οι οποίες θα αναδειχθούν περαιτέρω και οι οποίες προτείνονται σε ειδικότερες θεωρήσεις με συγγραφείς όπως η Lareau, οι Vincent και Ball (Lareau, 1987. Lamont και Lareau, 1988. Lareau και Horvat, 1999. Lareau, 2000. Vincent και Ball, 2001. Lareau, 2003. Vincent και Ball, 2007. Lareau και Weininger, 2008). Το θέμα αυτό έχει συζητηθεί στη χώρα μας, περισσότερο μέσα από ποσοτικές έρευνες με έμφαση στη φροντιστηριακή εκπαίδευση και τις επιπτώσεις της στην ανισοκατανομή των εκπαιδευτικών προνομίων. Η δική μας εργασία ξεκινάει από μια ερμηνευτική προσέγγιση, στην οποία οι αφηγήσεις των γονέων αποτελούν τα δεδομένα της έρευνας.

Εκκινώντας επομένως από το «ευρύτερο θέμα της πολιτισμικής ιδιομορφίας που χαρακτηρίζει τις επιμέρους τάξεις και στρώματα της κοινωνίας» το οποίο αναδεικνύεται μέσα από τη θεωρία του Bourdieu (Τσαούσης, 1999:576), προσπαθούμε να μελετήσουμε τις γονικές στρατηγικές (parenting styles and strategies) και το πώς αυτές διαφαίνονται στα διάφορα εκπαιδευτικά συστήματα (για παράδειγμα στην Ελλάδα φαίνεται με τα φροντιστηριακά μαθήματα αλλά αυτή είναι μια παραδοχή επιδεκτική μεγάλης συζήτησης). Η γονική εμπλοκή στην παρούσα μελέτη συνδέεται με τη θεωρία του Bourdieu και πιο συγκεκριμένα με τις έννοιες του «γούστου» και της «διάκρισης». Πολλές φορές δηλαδή οι επιλογές των παιδιών που έχουν να κάνουν με κάποιες δραστηριότητές τους εκτός σχολείου, παρόλο που πρόκειται για δραστηριότητες που προκύπτουν από προσωπική τους επιλογή, στην πραγματικότητα αποτελούν προϊόν της άμεσης παρέμβασης των γονέων.

Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι η ανάδειξη των διαφοροποιήσεων ως προς τη συχνότητα και τους σκοπούς που οδηγούν τα παιδιά σε συγκεκριμένες ενασχολήσεις, δεδομένου του ρόλου των γονέων στην ανάπτυξη ή τον περιορισμό των συγκεκριμένων ενασχολήσεών τους στον ελεύθερο τους χρόνο.

Η αναπαραγωγή των ανισοτήτων στην εκπαίδευση και μέσα στην ίδια την κοινωνία, αποτελεί ένα ζήτημα το οποίο έχει απασχολήσει ουκ ολίγες φορές την κοινωνιολογία της εκπαίδευσης στο έργο σύγχρονων διανοητών όπως ο Basil Bernstein, ο Pierre Bourdieu, ο Jean-Claude Passeron, η Annette Lareau κ.ά. Η διαπίστωση πως οι επιλογές ως προς τις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών (από την πρώτη παιδική ηλικία) δεν είναι κοινωνικά ουδέτερες, έχει κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις. Οι επιλογές αυτές επηρεάζονται άμεσα από τους γονείς και αφορούν μία διάκριση μεταξύ των προνομίων συγκεκριμένων κοινωνικών τάξεων καθώς και στην κατασκευή συγκεκριμένων προτιμήσεων και μοτίβων.

Το συγκεκριμένο ερευνητικό θέμα προέκυψε έπειτα από την αρχική ενασχόληση με τη διερεύνηση της σχέσης του ελεύθερου χρόνου με την αγωγή και την εκπαίδευση και δη με την οικογένεια. Στη συνέχεια μελετώντας την επιστημονική βιβλιογραφία διαπιστώσαμε ότι έχουν γίνει αρκετές μελέτες τόσο από Έλληνες ερευνητές (βλ. Παναγιωτόπουλος, 2002. Μοσχονάς, 2002. Παναγιωτόπουλος, 2004. Παναγιωτόπουλος, Πρόλογος στο Bourdieu, 2015) όσο και από ξένους (βλ. Lareau, 1987. Lamont και Lareau, 1988. Lareau, 2000. Lareau, 2003. Lareau και Weininger, 2008. Vincent και Ball, 2001. Vincent και Ball, 2007) σχετικά με τη θεωρία του Bourdieu για τη «διάκριση» και συγκεκριμένα ως προς την έννοια του «γούστου» και πως αυτή συνδέεται με τις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών. Επιπλέον, στην ξένη βιβλιογραφία έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης από την Αμερικανίδα κοινωνιολόγο Annette Lareau καθώς και από τη Βρετανίδα ερευνήτρια ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών Carol Vincent και τον Βρετανό κοινωνιολόγο Stephen Ball.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν είναι: Πρώτον, ποιες είναι οι απόψεις και οι επιλογές των γονέων ως προς τις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών τους; Δεύτερον, ποιο ρόλο παίζει η επιλογή των εξωσχολικών δραστηριοτήτων στην ταξική αναπαραγωγή και ενίσχυση του πολιτισμικού κεφαλαίου των παιδιών (habitus, εσωτερίκευση των πρακτικών);

Η έρευνα έγινε στα σχολεία της Νέας Ερυθραίας και του Χαλανδρίου. Πιο συγκεκριμένα διεξήχθησαν συνεντεύξεις με γονείς παιδιών που φοιτούν στο

συγκεκριμένο σχολείο. Τέθηκαν ερωτήματα σχετικά με τις προτιμήσεις των παιδιών τους ως προς τις εξωσχολικές τους δραστηριότητες, πως διαμορφώνονται αυτές και πως οι ίδιοι αντιλαμβάνονται τις εκάστοτε επιλογές τους και ασχολίες τους στον ελεύθερο χρόνο τους εκτός σχολείου (εξωσχολικές δραστηριότητες). Παράλληλα, τέθηκαν ερωτήματα σχετικά με το μορφωτικό και οικονομικό κεφάλαιο των γονέων και ποιες φιλοδοξίες έχουν ως προς την εκπαιδευτική και επαγγελματική εξέλιξη των παιδιών τους. Επιπλέον, ερωτήθηκαν κατά πόσο έχουν την επίγνωση ότι μπορεί να επηρεάζουν σε μεγάλο και κατ' επέκταση σε καθοριστικό βαθμό τις μελλοντικές επιλογές των παιδιών τους (δηλαδή ως προς την επαγγελματική τους επιλογή το οικονομικό δηλαδή κεφάλαιο το οποίο θα εξαρτηθεί από το πολιτισμικό, τις σπουδές και τα ανάλογα με τις υψηλές βλέψεις των γονέων διαπιστευτήριά τους).

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε δυο μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο το οποίο στηρίζεται στη θεωρία της πρακτικής του Pierre Bourdieu. Μέσα σε δύο κεφάλαια ξεδιπλώνεται η μπουρντιανή σκέψη σχετικά με τον τρόπο που η «κουλτούρα» ως «πολιτισμικό κεφάλαιο», διαμορφώνει μία καθορισμένη συμπεριφορά μέσα στις κοινωνικές τάξεις θεμελιώνοντας παράλληλα κάποιους εξουσιαστικούς μηχανισμούς που οδηγούν σε διαχωρισμούς και διακρίσεις μεταξύ των ατόμων της κοινωνίας («καλλιεργημένες» και «μη καλλιεργημένες» πνευματικά τάξεις) οι οποίες οδηγούν σε βαθύτερες διαφοροποιήσεις τους. Στο πρώτο κεφάλαιο καταδεικνύονται οι βασικότερες έννοιες της μπουρντιανής θεωρίας, οι οποίες μας βοηθούν να κατανοήσουμε καλύτερα τον τρόπο που αναπαράγονται κάποιες συγκεκριμένες πεπιοθήσεις και πως τα παιδιά από την πολύ μικρή τους ηλικία επηρεάζονται από τους γονείς τους και υποχρεώνονται σε μία προσφορά του εαυτού τους στην κυκλική αναπαραγωγή του οικονομικού και πολιτισμικού κεφαλαίου. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύονται οι έννοιες του *habitus*, του οικονομικού και πολιτισμικού κεφαλαίου, του πεδίου, του γούστου, έννοιες που αποτελούν και τον κύριο άξονα της βαθύτερης διάκρισης των κοινωνικών τάξεων, μίας διάκρισης που καθορίζει την καθημερινότητα των ατόμων. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται σύγχρονες έρευνες/μελέτες της Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης οι οποίες αντλούν από την πρακτική θεωρία

του Bourdieu, καθώς και μια επισκόπηση της σχετικής με το εν λόγω ζήτημα βιβλιογραφίας.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται λεπτομερώς η προβληματική και το αντικείμενο της συγκεκριμένης έρευνας. Περιγράφεται ο σκοπός και η μεθοδολογία που θα ακολουθήσουμε στη μελέτη μας. Παρατίθενται τα ερωτήματα και το δείγμα για τις συνεντεύξεις, ενώ παράλληλα γίνεται και μία αναλυτική αναφορά στην ταξική τοποθέτηση του δείγματος η οποία σχετίζεται με το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό κεφάλαιο των γονέων, όπως ήδη έχει αναλυθεί στα δύο πρώτα κεφάλαια μέσα από τη θεωρία του Bourdieu και άλλες σύγχρονες κοινωνιολογικές μελέτες που βασίστηκαν σε αυτή (δηλαδή τη μπουρντιανή θεωρία). Ακολουθεί ένα κεφάλαιο ανάλυσης των συνεντεύξεων με τη χρήση της ποιοτικής έρευνας με συγκεκριμένες τεχνικές ανάλυσης όπως χαρακτηριστικά η «συστηματική κωδικοποίηση των τεχνικών της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου» (βλ. Κόλλιας, 2014:477) και η «πυκνή περιγραφή» («Thick Description») (Καβουλάκος & Γρίτζας 2015:73) που εφαρμόζεται από την πλευρά του/της ερευνητή/τριας.

Η μελέτη ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα στα οποία συμπεριλαμβάνονται τα αποτελέσματα της έρευνας, μέσα από τα οποία αναδεικνύεται ότι η επιρροή των γονέων στις μελλοντικές επιλογές των παιδιών τους είναι ιδιαίτερα έντονη. Οι επιλογές των παιδιών ως προς τις εξωσχολικές τους δραστηριότητες αποτελούν ως ένα μεγάλο βαθμό επιλογές των γονέων της μεσαίας τάξης (στο συγκεκριμένο σχολείο το δείγμα είναι οικογένειες μεσαίας τάξης με υψηλό μορφωτικό επίπεδο) και κατ' επέκταση οι μελλοντικές επιλογές τους οι οποίες είναι επίσης απόρροια του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, αποτελούν έναν μηχανισμό αναπαραγωγής και διατήρησης των προνομίων τους.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. Η επιλογή της θεωρίας της πρακτικής του Pierre Bourdieu ως θεωρητικού πλαισίου της διπλωματικής εργασίας

Προκειμένου να προχωρήσουμε στη σταδιακή διαμόρφωση του θεωρητικού πλαισίου της συγκεκριμένης εργασίας, θεωρήσαμε ως κατάλληλη τη θεωρία της πρακτικής του Pierre Bourdieu. Οι έννοιες έξη (habitus), κεφάλαιο (capital), πεδίο (field), γούστο (taste), που αποτελούν την «ραχοκοκαλιά» της θεωρίας του Bourdieu ενισχύουν το ερευνητικό πλαίσιο και ωθούν σε μία βαθύτερη διερεύνηση των ζητημάτων όπως αυτό, που έχουν να κάνουν με θεσμούς όπως η εκπαίδευση και η οικογένεια.

Συγκεκριμένα, μέσα από τη θεωρία του Bourdieu αξιοποιούνται ως αναλυτικά εργαλεία οι έννοιες του «γούστου», της «διάκρισης», του «οικονομικού» και «πολιτισμικού κεφαλαίου», του «habitus» κ.ά. Οι συγκεκριμένες έννοιες συμβάλλουν στην όσο το δυνατό καλύτερη κατανόηση των πρακτικών που παράγει η «έξη» και που υπαγορεύουν οι «συνθήκες παραγωγής» της, «προσαρμοσμένες» στις «αντικειμενικές συνθήκες» (τίθεται με ωραίο τρόπο το πως αλληλοεπιδρούν δηλαδή οι αντικειμενικές συνθήκες με την υποκειμενικότητα) (Νάστος, 2013:58. Bourdieu, 2013:15-36 και 143-151. Bourdieu, 2006:91-100).

Η θεωρία του Bourdieu αποτελεί κατάλληλο πλαίσιο για να ερμηνεύσουμε τα ποιοτικά δεδομένα της έρευνάς μας. Ο Bourdieu προβαίνει σε μία ιδιαίτερη ανάλυση των κοινωνικών δομών στη Γαλλία, καθώς η σκέψη του δεν βαλτώνει στην εμμονή του διαχωρισμού του μακρο- και μικρο-κοινωνιολογικού. Ξεκινά και αναφέρεται πρώτα σε έννοιες όπως αυτή του habitus και στη συνέχεια προχωράει στην ανάλυση της εξουσίας.

Κρίνεται αναγκαίο στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι ο Bourdieu προσπάθησε να αναπτύξει μέσα από τη θεωρία του μια κοινωνιολογία της

επιστήμης που να ξεπερνά τον σχετικισμό (Kale-Lostuvali, 2016:273). Για το λόγο αυτό ο Pierre Bourdieu ανέπτυξε τις έννοιες της «έξης», του «κεφαλαίου» και του «γούστου», προσπαθώντας έτσι να εισέλθει βαθύτερα και να κατανοήσει το πως λειτουργεί μια κοινωνία. Συγκεκριμένα, όπως θα δούμε στην πέμπτη ενότητα του κεφαλαίου αυτού, ο Bourdieu μέσα από το έργο του «η διάκριση» δείχνει ακριβώς πως «γεννιέται, διαμορφώνεται και διαφοροποιείται» στην πορεία ανάλογα με την κοινωνική τάξη, αυτό που για πολλούς έχει να κάνει με την αισθητική τους και με την προσωπική τους επιλογή (το γούστο) (Μυλωνάς, 1999:99). Ο Bourdieu μελέτησε με ιδιαίτερη αφοσίωση τις κυρίαρχες τάξεις στη Γαλλία (έρευνα «στο γαλλικό ακαδημαϊκό κόσμο ή στα σαλόνια της υψηλής αστικής τάξης») (Jenkins, 1992:82) που υπερείχαν σε οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο (μεγαλοδικηγόροι, μεγαλοεπιχειρηματίες κλ.π). Παρατήρησε ότι οι τάξεις αυτές μέσα από τον τρόπο ζωής τους (πολυτελής διαβίωση) και σε αντίθεση με τις κατώτερες οικονομικά και κοινωνικά τάξεις, εξέφραζαν αυτό που ο ίδιος ονόμασε «διάκριση» (Jenkins, 1992:77-79).

Όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά η Annette Lareau:

το έργο του Pierre Bourdieu παρέχει ένα πλαίσιο για την εξέταση των διαφόρων κοινωνικών αλλαγών. Το μοντέλο του εφιστά την προσοχή στις συγκρούσεις, τις αλλαγές και τη συστηματική ανισότητα μέσα στις κοινωνίες, ενώ τονίζει τη ρευστότητα της σχέσης μεταξύ δομής και αρχών. Ο Bourdieu υποστηρίζει ότι άτομα διαφορετικού κοινωνικού υπόβαθρου κοινωνικοποιούνται διαφορετικά. Αυτή η κοινωνικοποίηση παρέχει στα παιδιά, και αργότερα ενήλικες, μια αίσθηση του τι είναι άνετο ή αυτό που είναι φυσικό (ο όρος *habitus*). Αυτές οι εμπειρίες διαμορφώνουν επίσης το ποσό και τις μορφές κεφαλαίου που τα άτομα κληρονομούν, καθώς αντιμετωπίζουν διάφορες θεσμικές ρυθμίσεις (πεδία) στον κοινωνικό κόσμο. Ο Bourdieu είναι πάντα επικεντρωμένος στην εξουσία, ειδικά την κυριαρχία των ισχυρών ομάδων [...] ο Bourdieu βλέπει ένα πρότυπο κυριαρχίας και ανισότητας στην καρδιά της κοινωνικής δομής. Το έργο του τονίζει έντονα τη σημασία που έχει η μελέτη των στρατηγικών που τα άτομα χρησιμοποιούν για να διατηρήσουν ή να βελτιώσουν την κοινωνική τους θέση, καθώς και τη θέση των παιδιών τους. Σε κάθε κοινωνία, η μετάδοση του προνομίου

είναι "μη αναγνωρισμένη". Τα άτομα τείνουν να βλέπουν τις κοινωνικές τους ρυθμίσεις ως νόμιμες. Το καθεστώς, τα προνόμια και οι παρόμοιες κοινωνικές ανταμοιβές φέρονται ότι «κερδίζονται» από τα άτομα, δηλαδή, θεωρούνται ότι προκύπτουν από τη νοημοσύνη, το ταλέντο, την προσπάθεια και άλλες στρατηγικές δεξιότητες (Lageau, 2003:275).

1.2. Η θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου και η αναπαραγωγή της συμβολικής εξουσίας

Ο Jenkins προσπαθεί να κάνει περισσότερο κατανοητές τις θεωρίες του Γάλλου διανοητή. Όπως επισημαίνει σχετικά, ο Bourdieu αναλύει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τη «δομική ανισότητα» και εστιάζει στην «διαδικασία ενσωμάτωσης των πολιτιστικών παραστάσεων στις ανθρώπινες συνήθειες» (Jenkins, 1992:83). Από το ανωτέρω σύγγραμμα μας ενδιαφέρει περισσότερο το 6ο κεφάλαιο το οποίο αναφέρεται αναλυτικότερα στη θεωρία του Bourdieu που εστιάζει στην τέχνη και στην γενικότερη περί αισθητικής κουλτούρα. Όπως αναφέρει ο Jenkins, στον Bourdieu τόσο η τέχνη όσο και η περί αισθητικής κουλτούρα, πρεσβεύουν στην πραγματικότητα μια «πολιτισμική αυθαιρεσία» που λειτουργεί στην ουσία ως «εμβολιασμός» των διαφόρων στρωμάτων (της καλλιεργημένης αστικής τάξης) (Jenkins,1992:84-85). Μέσα από την μπουρντιανή θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου, καταδεικνύονται όλες εκείνες οι παγιωμένες αντιλήψεις των γονέων των κατώτερων και κατά προέκταση και των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων, που ωθούνται με τις οικογένειές τους σε δραστηριότητες οι οποίες υπάγονται σε μία «αναπαραγόμενη κουλτούρα» του «γούστου». Αυτή η «αναπαραγόμενη» κουλτούρα του «γούστου» δεν είναι τίποτα περισσότερο και τίποτα λιγότερο από μια «πολιτισμική αυθαιρεσία» μέσω της οποίας διογκώνεται η «διάκριση» (αναφερόμαστε στον ελεύθερο χρόνο που έχουν οι οικογένειες με τα παιδιά τους, να πάνε θέατρο, κινηματογράφο κτλ. που γίνεται με βάση την οικονομική, κοινωνική, μορφωτική κατάσταση της οικογένειας) (Jenkins,1992:86-96).

Ο Bourdieu, προσπάθησε να κινηθεί εντός του πλαισίου της θεωρίας της πολιτισμικής αναπαραγωγής, όπου η εκπαίδευση αποτελεί ένα «μέσο» για την αναπαραγωγή της «συμβολικής εξουσίας» και των κοινωνικών σχέσεων κυριαρχίας που βασίζονται σε αυτή. Ως προς την αναπαραγωγή της «συμβολικής εξουσίας» είναι εμφανές σύμφωνα πάντα με την μπουρντιανή παράδοση, ότι το σχολείο πιστοποιεί και κατ' αυτόν τον τρόπο καθιερώνει και αναπαράγει τις ανισότητες, επανεισάγοντας και κατατάσσοντας τους μαθητές στην αντίστοιχη κοινωνική τάξη των γονέων τους (αυτό είναι κάτι που αναλύεται περισσότερο στο έργο των Pierre Bourdieu και Jean-Claude Passeron «*Η αναπαραγωγή*» όπου αναφέρονται ανοιχτά στη συμβολή του σχολείου στην αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων και ταυτόχρονα την απόδοση της ευθύνης γι' αυτό στους ίδιους τους μαθητές (Bourdieu και Passeron, 1993:132-140). Η πολιτισμική αυθαιρεσία για τον Bourdieu σημαίνει τη διόγκωση της διάκρισης (βλ. Bourdieu και Passeron, 1993:135-136).

Όπως επισημαίνει ο Jenkins, η σύνδεση της επιστημονικής θεωρίας με την εμπειρική έρευνα συνιστά για τον Bourdieu αναγκαία προϋπόθεση για την κατασκευή του επιστημονικού λόγου. Με στόχο την περιγραφή των αναπαραγωγικών μηχανισμών της εκπαίδευσης ο Bourdieu σε συνεργασία με τον Passeron (1990 και 1996) εστίασαν το ερευνητικό του ενδιαφέρον στην ενδελεχή ανάλυση των στατιστικών δεδομένων που αφορούσαν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά τόσο του μαθητικού όσο και του φοιτητικού πληθυσμού της Γαλλίας (Bourdieu και Passeron, 1993:11, 45-52). Μέσα από τη συνολική έρευνά τους και τα πορίσματα στα οποία επικέντρωσαν την ερμηνεία τους, διαπίστωσαν ότι η «οικονομική κατάσταση της οικογένειας» αποτελούσε μια ιδιαίτερα σημαντική παράμετρο για την πρόσβαση στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης και την ακαδημαϊκή επίδοση. Επιπλέον, από τη στιγμή εκείνη που εξασφαλιζόταν η ομοιογένεια (από το γαλλικό *homogénéité*) στην οικονομική κατάσταση των οικογενειών, η μόρφωση των γονέων καθίστατο καθοριστικός παράγοντας για τις διαφοροποιήσεις ως προς την ακαδημαϊκή επιτυχία. Τα συμπεράσματα αυτά οδήγησαν τους ερευνητές σε περαιτέρω μελέτη και κατ' επέκταση σε θεμελίωση της έννοιας του μορφωτικού ή πολιτισμικού κεφαλαίου (μια έννοια που όπως επισημαίνει ο Jenkins, ο Bourdieu εισήγαγε και επεξεργαζόταν από τη δεκαετία του 1960) (Jenkins, 1992:82-96).

Ως προς την ανωτέρω μπουρντιανή παραδοχή που περιέχεται όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη παράγραφο στο 6ο κεφάλαιο του συγγράμματός του Jenkins, γίνεται λόγος για την τέχνη και την αισθητική. Πιο συγκεκριμένα, η τέχνη αποτελεί ένα «πλαίσιο», είναι δηλαδή κάτι που μαθαίνει κάποιος (η έρευνα του Bourdieu εκτείνεται σε πολλούς χώρους όπως η εκπαίδευση, η λαϊκή κουλτούρα, οι τέχνες και οι επιστήμες όπως η ανθρωπολογία και η κοινωνιολογία). Ο χώρος όπου γίνεται η εκμάθηση είναι συνήθως το σχολείο (όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, στην εν λόγω παραδοχή συμπεριλαμβάνονται μόνο ορισμένα είδη σχολείων και ορισμένα είδη μαθητών). Ο θαυμασμός για την τέχνη δεν είναι μια έμφυτη προδιάθεση είναι ένα «αυθαίρετο πολιτισμικό προϊόν μιας συγκεκριμένης διαδικασίας εμφύτευσης χαρακτηριστικής του εκπαιδευτικού συστήματος», όπως ισχύει στις πλείστες των περιπτώσεων για τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα (ως προς το βιοτικό τους επίπεδο) και μερικές οικογένειες της μεσαίας τάξης. Αυτές είναι οι «καλλιεργημένες οικογένειες», με ένα οικογενειακό ήθος το οποίο αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία η επίσημη εκπαίδευση εκτελεί το παιδαγωγικό της έργο. Ωστόσο, παράγει μια κουλτούρα η οποία είναι απλώς η «εσωτερικοποίηση» μιας «πολιτισμικής αυθαιρεσίας», η διεξοδικότερη οικογενειακή ή σχολική ανατροφή, μέσω του «εμβολιασμού» της πολιτισμικής αυθαιρεσίας, οδηγεί σε ολοένα και πιο ολοκληρωμένη κάλυψη της αυθαίρετης φύσης του εμβολιασμού αυτού (Jenkins, 1992:85) που διογκώνει τη «διάκριση».

Η κοινωνιολογία του Bourdieu προσφέρει μια μεθοδολογία καθώς και τις θεωρητικές κατασκευές για να μελετήσει κανείς αυτή την κοινωνική δράση (Gingrich, 2016:22) που περιγράφεται ανωτέρω. Σε αυτή τη διαδικασία, μια «αυτονόητη πολιτισμική σταθερά» ή σύμβολο, όπως είναι το «γούστο (taste)», μπορεί να καταστεί «εργαλείο» του κοινωνικού αποκλεισμού» (Bourdieu, 1984:282). Με τον τρόπο αυτό η αισθητική κρίση «προτυποποιείται», καθώς οποιαδήποτε προσωπική εκδήλωση της προτίμησης ενός υποκειμένου στην πράξη (δηλαδή οι διάφορες κοινωνικές ασχολίες στον ελεύθερο χρόνο, διάφορα hobby, διατροφικές συνήθειες, ταξίδια, αθλητικές δραστηριότητες κλπ.) ή ένα αντικείμενο αισθητικής κρίσης (ένα έργο τέχνης, μια κινηματογραφική ταινία, μια θεατρική παράσταση, η καθιέρωση ενός

συγκεκριμένου ενδυματολογικού στυλ που ενδεχομένως επιτάσσει η μόδα της εποχής κτ.λ.) μπορεί να θεωρηθούν ως «εργαλεία» του «συστήματος ταξικών έξεων» (εκλαμβανόμενων ως προσωπικών, τάσεων, συνηθειών, νοοτροπιών και επιλογών). Ο Bourdieu αναφέρεται εξ ολοκλήρου σε μια συγκεκριμένη κοινωνική τάξη, στην οποία ο εκάστοτε φορέας ανήκει, κινείται και πράττει. Τα γούστα, λοιπόν, ως «έκφραση υπαγωγής» σε μια καθορισμένη κοινωνική ομάδα, λειτουργούν συγχρόνως (συμβολικά) ως δικλείδες τόσο ενοποίησης όσο και αποκλεισμού: ενώνουν στο ίδιο στυλ ζωής τους φορείς, που μοιράζονται τις ίδιες αντικειμενικές (υλικές/πολιτισμικές) συνθήκες ύπαρξης και ακολουθούν παρόμοιες διαδικασίες κοινωνικής εξωτερίκευσης, αποκλείοντας από αυτό το στυλ όλους τους άλλους. Οι ομάδες στην κοινωνία είναι έτσι σε θέση να μονοπωλήσουν την πρόσβαση σε υψηλό πολιτισμικό κεφάλαιο, δικαιώνοντας έτσι την ανώτερη κοινωνική τους θέση. «Η οριζόντια έκφραση των ιεραρχιών μεταξύ των πεδίων είναι η κοινωνική τάξη» (Wright, 2016:226).

Εν προκειμένω, μέσα σε αυτή την αντίθεση ως προς τα γούστα, δηλαδή όλες εκείνες τις αντιλήψεις των υποκειμένων περί καλαισθησίας, τις προτιμήσεις και επιλογές ως προς τον τρόπο ζωής βάσει «κλίσεων» και «συλλογικών» στερεοτύπων ή και προτύπων, το πραγματικό «διακύβευμα» (enjeu στα γαλλικά, ενώ εδώ αναφέρεται ως stakes) των συμβολικών αγώνων για την κατάταξη του γούστου (σε καλό και κακό) είναι τελικά η κατάταξη των κοινωνικών ομάδων, ή, πιο συγκεκριμένα, η κατάταξη των διαφόρων στρωμάτων (καλλιεργημένη αστική τάξη). Εντός αυτού του πλαισίου οι κατώτερες και κατά συνέπεια μη καλλιεργημένες κοινωνικές τάξεις αντιμετωπίζονται και αντιμετωπίζουν ακολούθως και οι ίδιες τους εαυτούς τους, ως ανάξιες να διεκδικούν τη συμμετοχή στον ανταγωνισμό αυτό για το «νόμιμο ορισμό» της καλής και σωστής συνάμα αισθητικής ζωής (art de vivre «bon vivant») (Wright, 2016:89-96).

Σύμφωνα με το πολιτισμικό κεφάλαιο του Bourdieu η αισθητική κρίση, έστω και εκείνη που την εκλαμβάνουμε πολλές φορές ως «υποκειμενική κρίση», στην πραγματικότητα καθορίζεται από τη δομή, για την ακρίβεια, από τη θέση την κοινωνική που κατέχει το υποκείμενο μέσα στο σύστημα των έξεων. Έτσι, οι αισθητικές κρίσεις και διαθέσεις (γούστα), εξασφαλίζουν στις κυρίαρχες

και καλλιεργημένες τάξεις την αποκλειστική κατοχή του μπουρντιανού πολιτισμικού κεφαλαίου. Με αυτό τον τρόπο εξασφαλίζεται η διάκριση και νομιμότητα των τάξεων αυτών καθώς το γούστο ως έννοια είναι παγιωμένο οικουμενικά στις συνειδήσεις των ανθρώπων ως μια έμφυτη, ατομική κλίση και ως αυθόρμητη προτίμηση, που εκδηλώνεται από ένα άτομο σε όλους τους τομείς της προσωπικής και κοινωνικής του ζωής και δράσης.

1.3. Η εννοιολογική τριάδα στη θεωρία του Bourdieu

Στην ενότητα αυτή θα προσπαθήσουμε όσο το δυνατό περισσότερο να καταστήσουμε σαφείς τις βασικές για το συνολικό έργο του Bourdieu έννοιες. Εμείς θα ασχοληθούμε με τις τρεις βασικές έννοιες που διέπουν το μεγαλύτερο εύρος του έργου του σπουδαίου Γάλλου κοινωνιολόγου και που παίζουν κυρίαρχο ρόλο στη διατύπωση των συμπερασμάτων εκείνων που μας ενδιαφέρουν στη συγκεκριμένη εργασία. Γενικότερα οι διάφορες ανθρωπολογικές και εθνογραφικές μελέτες έχουν μεγάλη σημασία ως προς το ότι προσπαθούν να δείξουν με ποιόν τρόπο δημιουργούνται οι «μικρο» πρακτικές μέσα σε μία μεγάλη κοινωνία. Ωστόσο, ο Pierre Bourdieu πρότεινε μέσα από τη θεωρία του έννοιες όπως το «habitus» που παρέχουν ένα ευρύτερο πλαίσιο έρευνας εν συγκρίσει προς τις συνήθεις κοινωνιολογικές εργασίες (Hessenbruc, 2013:591).

Η εννοιολογική τριάδα όπως την αναφέρει χαρακτηριστικά ο Παναγιωτόπουλος (βλ. πρόλογος στο Bourdieu 2015:15) έξη (habitus), κεφάλαιο (capital), πεδίο (field), αποτελεί τον πυρήνα της θεωρίας του Bourdieu. Ο Bourdieu υιοθετεί τον όρο habitus ο οποίος αντιπροσωπεύει τις «εσωτερικές νοητικές ή γνωστικές δομές που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να ερμηνεύσουν και να αξιολογήσουν τον κόσμο» (Salerno, 2004:219). Το habitus, λειτουργεί κατά κάποιο τρόπο όπως και η «γλώσσα» ως ένας «γενετικός μηχανισμός» που παράγει διάφορες πρακτικές και αντιλήψεις μέσα στην καθημερινότητα. Οι «έξεις» είναι «προδιαθέσεις» με βάση τις οποίες ενεργοποιούνται στα άτομα οι διάφορες αντιλήψεις και στάσεις ζωής. Το habitus λειτουργεί ως κάτι βαθύτερο στον άνθρωπο από ότι μία καθημερινή συνήθεια. Λειτουργεί ως μια αναπαραγόμενη εικόνα η οποία έχει τις ρίζες της στην παιδική ηλικία και περνά στον άνθρωπο μέσω της εκπαίδευσης. Μέσω

της εκπαίδευσης το παιδί «θα αποκτήσει συνήθειες που στην κυριολεξία μορφώνουν τον νου και το σώμα του» (Μοσχονάς, 2002:7).

Με άλλα λόγια η έννοια *habitus* του Bourdieu, είναι η πρακτική διάθεση ενός ατόμου να ενεργεί με συγκεκριμένους τρόπους. Η τάση αυτή του ατόμου να διαμορφώνει την πρακτική του ξεκινά κατά τη νηπιακή ηλικία. Όπως δηλαδή εσωτερικοποιούνται οι κανόνες μιας γλώσσας (κάτι που το άτομο δεν συνειδητοποιεί), έτσι εσωτερικοποιούνται και οι έξεις. Ο Ομότιμος Καθηγητής Συμβουλευτικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Νότιας Καλιφόρνιας Polkinghorne αναφέρει σχετικά:

το *habitus* λειτουργεί όπως και η ασυναίσθητη κατανόηση της γλώσσας, της μη συνειδητής κατανόησης του κοινωνικού κόσμου, παρέχει τη δομή που παράγει μια συνοχή στις πρακτικές ενός ατόμου. Αυτή η μη συνειδητή κατανόηση αποτελεί την ανταπόκριση του ατόμου στις καθημερινές προκλήσεις του φυσικού και κοινωνικού του περιβάλλοντος. Η εντολή της γλώσσας δίνει τη δυνατότητα σε ένα άτομο να δημιουργήσει νέες προτάσεις ως απάντηση σε διαφορετικές καταστάσεις της ζωής του. Αντίστοιχα, οι δομές του *habitus* επιτρέπουν σε κάποιον να αντιμετωπίσει τις συνεχώς μεταβαλλόμενες καταστάσεις της καθημερινότητάς του (Polkinghorne, 2004:61).

Το *habitus* επομένως έχει «βαθιές δομές» που λειτουργούν με τρόπο παρόμοιο με τη «βαθιά δομή» στη γλωσσολογία του Noam Chomsky (στο ίδιο). Προς επίρρωση της ανωτέρω θέσης σχετικά με την έννοια *habitus*, αναφέρουμε χαρακτηριστικά τη θέση του ίδιου του Bourdieu:

πρόκειται για ένα σύστημα ανθεκτικών δομών, οι οποίες λειτουργούν ως διαρθρωτικές, δηλαδή ως αρχές που δημιουργούν και οργανώνουν πρακτικές και στάσεις που μπορούν να είναι αντικειμενικά προσαρμοσμένες [...] χωρίς να προϋποθέτουν μια συνειδητή στοχοθετημένη πράξη ή την απόκτηση μιας σαφούς γνώσης αυτής της πράξης (Bourdieu, 1990:53).

Ο Bourdieu με την έννοια *habitus* θέλει να περιγράψει αυτή την ουσιαστικά «μη μορφοποιημένη, πρακτική διάσταση της δράσης» του ατόμου μέσα στην

κοινωνία (Swartz, 1997:100). Το habitus είναι ταυτόχρονα το προϊόν και ο δημιουργός της διαίρεσης της κοινωνίας σε ομάδες και τάξεις (Painter, 2000:242). Το habitus είναι αυτό που προκύπτει από τους «πρωτογενείς ταξικούς προσδιορισμούς» και «τείνει ως σύστημα προδιαθέσεων με διάρκεια και τάση γενίκευσης, να αναπαράγει την αντικειμενική λογική αυτών των προσδιορισμών αλλά με κάποιες τροποποιήσεις» (Μυλωνάς, 1999:96). Κατά τον Bourdieu το habitus λειτουργεί σαν μία μηχανή η οποία μετασχηματίζει πράγματα, όπως λέει χαρακτηριστικά είναι ένα «είδος μεταποιητικής μηχανής» που λειτουργεί με τέτοιο τρόπο «ώστε να αναπαράγουμε τις κοινωνικές συνθήκες της δικής μας προσωπικής παραγωγής, αλλά με σχετικά απρόβλεπτο τρόπο» («machine formatrice») (Bourdieu, 1980:134. Πρβλ. Μυλωνάς, 1999:96). Όπως θα έλεγε ένας μαθηματικός, είναι αυτό που υποβάλλει τους ταξικούς ή κοινωνικούς προσδιορισμούς (όπως γράφει ο Bourdieu conditionnements) (Bourdieu, 1980:134) να αλλάξουν το σύστημα αναφοράς τους.

Όπως επισημαίνει ο Μυλωνάς, το habitus είναι «έχειν που μεταποιείται από το σχολείο και την αστική κοινωνιοδικία σε είναι» (Μυλωνάς, 1999:97). Δεν έρχεται κανείς στον κόσμο φέρνοντας μαζί του και το γονίδιο ενός συγκεκριμένου χαρακτηριστικού γνωρίσματος του χαρακτήρα του (για παράδειγμα να είναι κανείς κυκλοθυμικός, πειθαρχημένος ή το αντίθετο, τσιγκούνης ή σπάταλος, και ούτω καθεξής). Όλα τα ανωτέρω γνωρίσματα του χαρακτήρα μας, «τα κληρονομούμε από τον άμεσο κοινωνικό μας χώρο και τα ενσωματώνουμε». (βλ. στο ίδιο). Όπως παρατηρεί σχετικά ο Μυλωνάς οι προδιαθέσεις ενός ατόμου αποτελούν «ένα είδος συστήματος» και οδηγούν σε μια σειρά από «ενορχηστρωμένες πρακτικές» χωρίς ωστόσο να διαφαίνεται ο «μαέστρος», ο οποίος δεν είναι κανείς άλλος παρά η «κοινωνική» μας «τάξη» (στο ίδιο).

Κατά τον Bourdieu, το habitus είναι ένα «σύστημα» τάσεων¹ και διαρκών τακτικών «σκέψης και δράσης» καθώς και «μακροχρόνιων δομών αντίληψης, εννοιολόγησης και πράξης» (Ingram, 2009:422-423). Το habitus σύμφωνα με

¹ Η ακριβής λέξη που χρησιμοποιεί στο κείμενό του ο Ingram είναι «σύστημα προδιαθέσεων».

τον Bourdieu δεν αποτελεί απλά και μόνο ένα «εννοιολογικό εργαλείο» προκειμένου να κατανοήσουμε το πώς η κοινωνικοποίηση κατευθύνει «τη συμπεριφορά και τη σκέψη σε ένα δεδομένο κοινωνικό πεδίο». Αποτελεί έναν τρόπο με τον οποίο μπορούμε στην πραγματικότητα να αντιληφθούμε το πώς η διαδικασία της κοινωνικοποίησης «δομεί ένα πεδίο» μέσα από τις διάφορες «αντιλήψεις» και «πρακτικές», επιτρέποντας την αναπαραγωγή των ανισοτήτων (συγκεκριμένα την αναπαραγωγή των ανισοτήτων στην εκπαίδευση) (Ingram, 2009:423).

Η δεύτερη σημαντική έννοια που χρησιμοποίησε ο Bourdieu για να εξηγήσει την πρακτική, είναι το «πεδίο». Ο Bourdieu περιγράφει το πεδίο ως «ένα ξεχωριστό κοινωνικό σύμπαν που έχει τους δικούς του νόμους λειτουργίας», νόμους τελείως «ανεξάρτητους από εκείνους της πολιτικής και της οικονομίας. Επιπλέον όπως ισχυρίζεται ο Γάλλος διανοητής αυτό το «αυτόνομο σύμπαν» έχει «συγκεκριμένες αρχές αξιολόγησης πρακτικών και έργων» (Brag, 2017:24. Bourdieu, 1993:162).

Το πεδίο είναι επομένως «δίκτυο ή μορφές αντικειμενικών» σχέσεων ανάμεσα σε «θέσεις, δηλαδή «διάφορα είδη εξουσίας ή κεφαλαίου» που υπάρχουν και αυτά αντικειμενικά. Η διάταξη του πεδίου δεν είναι σε καμία περίπτωση «αυθαίρετη», αντιθέτως η «χωροθεσία» του καθορίζεται «από τη δομή της κατανομής της εξουσίας ή του κεφαλαίου» (Νούτσος, 1994:49-50). Οι διάφορες σχέσεις εξουσίας των ατόμων ρυθμίζονται κάθε φορά και σε κάθε περίπτωση από την κατανομημένη χρήση του ιδιαίτερου «κεφαλαίου», του ιδιαίτερου δηλαδή για κάθε «πεδίο» μέσου, πόρου, ή προσόντος (Μοσχονάς, 2002:7).

Ως προς την τρίτη σημαντική έννοια, την έννοια του «κεφαλαίου», ο Bourdieu προκειμένου να την κάνει περισσότερο κατανοητή την παραλληλίζει με ένα «παιχνίδι καρτών» στο οποίο οι συμμετέχοντες ανταγωνίζονται μεταξύ τους για συγκεκριμένα στοιχεία που μπορούν να κερδηθούν. Ο ανταγωνισμός αυτός μπορεί να ενταθεί, μπορεί να γίνει δηλαδή έντονος, σκληρός, για το λόγο ότι οι παίκτες πιστεύουν στην αξία του παιχνιδιού και των μεριδίων τους. Οι παίκτες φέρνουν χρήματα ή κεφάλαια για να τα επενδύσουν

ή αλλιώς να τα ποντάρουν στο παιχνίδι και ελπίζουν πως από αυτή την επιλογή τους θα αποκομίσουν πολύ μεγαλύτερο κέρδος (Polkinghorne, 2004:63).

Όπως παρατηρεί ο Polkinghorne μία από τις ενδιαφέρουσες ιδέες του Bourdieu είναι να επεκτείνει την έννοια του «κεφαλαίου» από μια αποκλειστική αναφορά σε χρήματα σε μία τοποθέτησή του που ενσωματώνει εντός της όλες τις μορφές εξουσίας. Διακρίνει εν προκειμένω, τρία διαφορετικά είδη κεφαλαίου: Πρώτον, το οικονομικό κεφάλαιο δηλαδή τα χρήματα και τα διάφορα περιουσιακά στοιχεία ενός ατόμου. Δεύτερον, τα πολιτισμικά κεφάλαια που περιλαμβάνει αγαθά, συμπεριλαμβανομένων των εκπαιδευτικών ικανοτήτων και διαπιστευτηρίων του ατόμου (πτυχίο). Τρίτον, το κοινωνικό κεφάλαιο δηλαδή τα δίκτυα και οι διάφορες γνωριμίες που έχει και που δημιουργεί στην πορεία της ζωής του το άτομο (στο ίδιο).

Από τα ανωτέρω τέσσερα είδη του κεφαλαίου ο Bourdieu έδωσε ιδιαίτερη σημασία στην έννοια του «πολιτισμικού κεφαλαίου», το οποίο ενσωματώνεται περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο στη συνήθεια ενός ατόμου. Το πολιτισμικό κεφάλαιο είναι αυτό που συσσωρεύεται μέσα από μια διαδικασία κοινωνικοποίησης και που καλλιεργεί τις συνθήκες να εκτιμήσουν και να κατανοήσουν τη μουσική, την τέχνη, τη λογοτεχνία και την επιστήμη, καθώς και διάφορες μορφές λαϊκού πολιτισμού. Αυτό είναι άλλωστε κάτι που θα δούμε σε επόμενη ενότητα του κεφαλαίου αυτού. Συχνά, το πολιτισμικό κεφάλαιο εκδηλώνεται στη συσσώρευση πολιτιστικών ενεργειών του ατόμου, όπως για παράδειγμα μέσα από κάποιο έργο τέχνης, μια μουσική ηχογράφηση, μια προσωπική συλλογή βιβλίων και ούτω καθεξής (Polkinghorne, 2004:63). Η επένδυση γονέων στην ενεργοποίηση του πολιτισμένου παιδιού και στην προτροπή του για πολιτιστικές διακρίσεις οδηγεί σε μία άμεση αλληλεπίδραση με το σχολείο και δη με την εκπαίδευση. Τα σχολεία με τη σειρά τους δείχνουν ιδιαίτερη προτίμηση και προσοχή σε μαθητές με «μεγάλες δεξιότητες πολιτισμικού κεφαλαίου». Οι γονείς της μεσαίας τάξης μπορούν με τον τρόπο αυτό όπως περιγράφει ο Bourdieu μέσα από τη θεωρία του, να μετατρέψουν το «οικονομικό» τους κεφάλαιο σε πολιτισμικό για τα παιδιά τους διαμέσου των εκπαιδευτικών τους διαπιστευτηρίων, δηλαδή των πτυχίων τους. Εν συνεχεία, τα παιδιά μπορούν να μετατρέψουν τα διαπιστευτήριά τους αυτά σε οικονομικό κεφάλαιο. Τα παιδιά της μεσαίας κοινωνικής τάξης χρησιμοποιούν δηλαδή τα

πτυχία τους ώστε να επιτύχουν κάποιες συγκεκριμένες θέσεις εργασίας, θέσεις μεγάλων επιδιώξεων (υψηλές) (στο ίδιο).

Στην πραγματικότητα κατά τον Bourdieu «διαφορετικά πεδία τοποθετούν διαφορετικές αξίες σε διαφορετικά είδη κεφαλαίων». Ιδιαίτερα χαρακτηριστικό παράδειγμα για την μπουρντιανή θεωρία είναι ότι στον πνευματικό τομέα, το πολιτισμικό κεφάλαιο εκτιμάται περισσότερο από το οικονομικό κεφάλαιο, ενώ στον επιχειρηματικό τομέα αυτή η κατάσταση αντιστρέφεται. Στο σημείο αυτό ακριβώς συνδέονται οι δύο έννοιες του πεδίου και του κεφαλαίου, καθώς τα «πεδία» «επιβάλλουν μια συγκεκριμένη μορφή αγώνα στους παίκτες». Εισάγοντας ένα πεδίο, αυτόματα ο παίκτης «δέχεται σιωπηρά» τους κανόνες του παιχνιδιού. Για παράδειγμα, στον ακαδημαϊκό χώρο ή στο ακαδημαϊκό παιχνίδι όπως το αναφέρει χαρακτηριστικά ο Polkinghorne, οι κανόνες καθορίζουν τη νίκη, δηλαδή η θέση κάποιου εξαρτάται από την ποσότητα των δημοσιεύσεων. «Τα πεδία έχουν σχετική αυτονομία και κατανοούνται καλύτερα όταν μελετώνται εσωτερικώς» (στο ίδιο). Οι εξωτερικές επιρροές και εκδηλώσεις όπως η συνεχώς μεταβαλλόμενη αγορά, μετατρέπονται στην «εσωτερική λογική ενός πεδίου». Ανεξάρτητα από το τι μπορεί να είναι το πεδίο, οι διαθέσεις και οι στρατηγικές των ατόμων επηρεάζουν σε κάθε περίπτωση τον τρόπο με τον οποίο παίζεται το παιχνίδι. Όπως επισημαίνει ο Polkinghorne, ο Bourdieu υποστήριξε ότι η εν λόγω πρακτική «προκαλείται από την επιθυμία να μεγιστοποιηθεί το κεφάλαιο κάποιου» (στο ίδιο). Επιπλέον, όπως παρατηρεί, η μελέτη της πρακτικής του Bourdieu «επικεντρώνεται στο πως και υπό ποιες προϋποθέσεις τα άτομα και οι ομάδες επενδύουν το κεφάλαιό τους για να ενισχύσουν τη θέση τους σε ένα συγκεκριμένο τομέα». Οι πρακτικές που πραγματοποιούνται κάθε φορά από τα άτομα ή ομάδες, εξαρτώνται από τις διάφορες στρατηγικές (υπό την έννοια του habitus) καθώς και από τους κανόνες του παιχνιδιού στον οποίο αυτά/αυτές ανταγωνίζονται (στο ίδιο).

Ο Bourdieu χρησιμοποιεί την έννοια «πολιτισμικό κεφάλαιο» προκειμένου να εξηγήσει τις ανισότητες που υπάρχουν ανάμεσα σε διάφορες κοινωνικές τάξεις σε σχέση με την εκπαίδευση. Η θεωρία της πρακτικής του συνυπάρχει με βασικές θεωρητικές έννοιες όπως είναι: το κεφάλαιο, το habitus, το πεδίο. Θα πρέπει να επισημάνουμε στο σημείο αυτό ότι ο Bourdieu κάνει

χρήση και της έννοιας «συμβολική βία» αλλά δεδομένου ότι αναφερόμαστε στην εργασία αυτή μόνο στις άλλες τρεις έννοιες, δεν την επιλέγουμε. Αυτές οι τρεις έννοιες «λειτουργούν μαζί με αλληλεπικαλυπτόμενο και αλληλεξαρτώμενο τρόπο» προκειμένου να καταδείξουν και να εξηγήσουν τις διαδικασίες διαστρωμάτωσης των τάξεων, αλλά και το πώς τα σχολεία και οι εκπαιδευτικοί «συμμετέχουν σε μια διαδικασία κοινωνικής αναπαραγωγής, η οποία διαιωνίζει την κοινωνική ανισότητα» (Brag, 2017:22).

1.4. Οι έννοιες του γούστου και της διάκρισης

Η μελέτη της έννοιας της διάκρισης του Bourdieu είναι μείζονος σημασίας για την ανάδειξη του ερευνητικού μας ερωτήματος, καθώς μας βοηθά να τεκμηριώσουμε ότι η ενασχόληση των μαθητών με συγκεκριμένες δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο τους δεν προκύπτει ως μία ανεξάρτητη από το οικογενειακό και το ευρύτερο πολιτισμικό περιβάλλον τους δραστηριότητα. Αντιθέτως, κατασκευάζεται ακριβώς μέσα από συγκεκριμένες και δη καθορισμένες συμπεριφορές, προτιμήσεις και τάσεις των γονέων.

Μια πολύ σημαντική έννοια που αναδεικνύεται μέσα από την μπουρντιανή θεωρία είναι αυτή του γούστου. Η έννοια του γούστου παίζει για τον Bourdieu καθοριστικό ρόλο στα όσα διεξάγονται εντός του πεδίου της κυρίαρχης τάξης και της πολιτιστικής παραγωγής (Bourdieu, 2015:53). Εν προκειμένω, κατά τον Bourdieu η «καλαισθητική κρίση» αποτελεί την «ανώτατη εκδήλωση της διακριτικής ικανότητας». Χάρη σ' αυτή επιτυγχάνεται η συμφιλίωση νόησης και ευαισθησίας, η συμφιλίωση του τύπου εκείνου του ανθρώπου που νομίζει ότι γνωρίζει τα πάντα και που κομπάζει γι' αυτό σε κάθε ευκαιρία ενώ στην πραγματικότητα «καταλαβαίνει χωρίς να συναισθάνεται» με τον κοσμικό άνθρωπο που απολαμβάνει χωρίς να καταλαβαίνει. Όπως επισημαίνει ο Bourdieu η καλαισθητική κρίση είναι εκείνη που «ορίζει τον ολοκληρωμένο άνθρωπο». Από τη μία δηλαδή υφίσταται ένα είδος πανεπιστημιακής ευπρέπειας η οποία «επιβάλλει» για την ακρίβεια θεσμοθετεί μια «φορμαλιστική ανάγνωση» και από την άλλη υπάρχει η κοσμική ευπρέπεια η οποία «μετατρέπει το γούστο (την καλαισθησία) σε έναν από τους ασφαλέστερους δείκτες της αληθινής ευγένειας» (Bourdieu, 2015:53). Και στις

δύο περιπτώσεις μιλάμε για τρόπους διαμόρφωσης μιας συμπεριφοράς πολιτισμικής. Και τα δύο αυτά είδη ευπρέπειας βάζουν ένα εννοιολογικό πλαφόν (plafonner), εν προκειμένω οριοθετούν την έννοια της καλαισθησίας.

Ο Bourdieu θέτει εξ αρχής ως προς το ζήτημα αυτό το ρόλο της κοινωνιολογίας. Στην πραγματικότητα διευκρινίζει το ρόλο του κοινωνιολόγου πριν καν ξεκινήσει να ξεδιπλώνει τις σκέψεις του και να αναλύει έννοιες όπως «διάκριση», «σιωπηρή απαίτηση», «καθαρό και βάρβαρο γούστο» κ.ά. (Bourdieu, 2015:53-54).

Σε κάθε περίπτωση ο Bourdieu δεν εμμένει στις προφάνειες τις οποίες μπορεί να μελετά πολλές φορές η επιστήμη της κοινωνιολογίας. Δεν στέκεται μόνο στην αιτιολογική ανάλυση της κοινωνικής κατασκευής της πραγματικότητας, αλλά προχωρά βαθύτερα στην ερμηνευτική ανάλυσή της πηγαίνοντας στις σχέσεις εκείνες που βρίσκονται «πίσω από τις στατιστικές σχέσεις ανάμεσα στο σχολικό κεφάλαιο ή στην κοινωνική καταγωγή» (Bourdieu, 2015:54). Εμβαθύνει στις σχέσεις μεταξύ των θεσμών και των επιστημών, καθώς και στις πολύπλοκες σχέσεις μεταξύ των διαφόρων τομέων της οικονομίας και του κράτους. Ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του «σχολικού τρόπου αναπαραγωγής» για τον Bourdieu, είναι ότι οι γονείς προσπαθούν να κατασκευάσουν μια γενεαλογική μετάδοση της θέσης της κοινωνικής τάξης. Επιπλέον, επέμεινε ότι η εκπαίδευση εξακολουθεί να είναι ένα ίδρυμα που εμπλέκεται βαθιά στη νομιμοποίηση της ανισότητας. (Weininger και Lareau, 2018:266). Αυτές είναι κάποιες θέσεις τις οποίες θα τις δούμε και παρακάτω καθώς αναδεικνύονται περισσότερο μέσα από τις έννοιες του γούστου και της διάκρισης.

Αυτό που απασχολεί τον Bourdieu στη *Διάκριση* είναι με ποιον ακριβώς τρόπο διαμορφώνονται και κατά συνέπεια θεμελιώνονται μέσα στην κοινωνία οι σχέσεις κυριαρχίας και οι διάφορες μορφές εξουσίας. Πως δηλαδή, η κοινωνία είναι διαιρεμένη σε άρχουσα και κυριαρχούμενη τάξη και κυρίως πως αναπαράγεται αυτή η κυριαρχία ως «νόμιμη» και «φυσιολογική» (Bourdieu, 2015:160-181. Νάστος, 2013:15-17. Adler-Nissen, 2012:2).

Ο Bourdieu τονίζει ιδιαίτερα τη σχέση του πολιτισμικού και του σχολικού κεφαλαίου με την κοινωνική καταγωγή. Οι πολιτιστικές πρακτικές συνδέονται

αρχικά με το σχολικό κεφάλαιο (το σχολικό κεφάλαιο όπως αναφέρει χαρακτηριστικά «υπολογίζεται με μέτρο τα πτυχία») και «δευτερευόντως» με την κοινωνική καταγωγή (η κοινωνική καταγωγή συνδέεται με την επαγγελματική ιδιότητα του πατέρα) (Bourdieu, 2015:55). Κατά τον Bourdieu:

η καλλιεργημένη διάθεση και η πολιτιστική ικανότητα, που προσλαμβάνεται δια μέσου της φύσης των αγαθών τα οποία καταναλώνει κανείς και του τρόπου με τον οποίο τα καταναλώνει, ποικίλουν ανάλογα με τις κατηγορίες των δρώντων και ανάλογα με τους χώρους όπου εφαρμόζονται, από τους πλέον νόμιμους τομείς όπως είναι η ζωγραφική ή η μουσική, ως τους πλέον ελεύθερους όπως είναι η ένδυση, η επίπλωση ή η μαγειρική [...] όσο περισσότερο αναγνωρισμένες είναι από το σχολικό σύστημα οι μετρούμενες ικανότητες τόσο περισσότερο σχολικές είναι οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται για τη μέτρησή τους και τόσο ισχυρότερη η σχέση ανάμεσα στην επίδοση και στο σχολικό κεφάλαιο ως πολιτισμικό κεφάλαιο [...] ισχυρότερη συσχέτιση ανάμεσα στην επίδοση και στο σχολικό κεφάλαιο ως πολιτισμικό κεφάλαιο αναγνωρισμένο και εγγυημένο από τον εκπαιδευτικό θεσμό (Bourdieu, 2015:55-56).

Στη θεωρία του Bourdieu οι έννοιες του πολιτισμικού και του σχολικού κεφαλαίου, αναδεικνύουν τη βαθύτερη διαφοροποίηση μέσα στην κυρίαρχη τάξη (Brar, 2017:36). Προσπαθεί να καταδείξει το ότι η κουλτούρα ως πολιτισμικό κεφάλαιο, εισχωρώντας διακριτικά στις κοινωνικές τάξεις, θεμελιώνει εξουσιαστικούς διαχωρισμούς και οδηγεί στην τάση νομιμοποίησης της συμβολικής κυριαρχίας των κυριάρχων έναντι των κυριαρχούμενων (Newman, Goulding και Whitehead, 2013:457-459). Στο σημείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντική η έννοια του γούστου. Ο Bourdieu προχωρά στη διάκριση τριών ειδών γούστου που «αντιστοιχούν σε σχολικά επίπεδα και σε κοινωνικές τάξεις». Το πρώτο είδος γούστου είναι το «νόμιμο γούστο» το οποίο στην πραγματικότητα αυξάνει με το «σχολικό επίπεδο» και εντοπίζεται περισσότερο (δηλαδή σε μεγαλύτερα στατιστικά ποσοστά) στα τμήματα της «κυρίαρχης τάξης τα πλουσιότερα σε σχολικό κεφάλαιο». Το δεύτερο είδος, το «μέσο γούστο» παρατηρείται όπως λέει ο Bourdieu «στις μεσαίες τάξεις παρά στις λαϊκές τάξεις ή στα διανοούμενα τμήματα της κυρίαρχης τάξης». Τρίτος είδος,

το «λαϊκό γούστο» αντιστοιχεί περισσότερο στις λαϊκές τάξεις «και ποικίλλει αντιστρόφως ανάλογα προς το σχολικό κεφάλαιο» (Bourdieu, 2015:59). Εδώ ακριβώς, μέσω του γούστου εντοπίζεται η στενή σχέση που υπάρχει μεταξύ πολιτισμικού και σχολικού κεφαλαίου. Διαμορφώνονται οι «τίτλοι πολιτισμικής ευγένειας» όπως τους ονομάζει χαρακτηριστικά ο Bourdieu. Δηλαδή η σχέση ανάμεσα στο σχολικό και το πολιτισμικό κεφάλαιο είναι μία σχέση που υπάγεται στην καθημερινότητα του ανθρώπινου υποκειμένου και που αναδεικνύεται μέσα από πρακτικές και γνώσεις που διαμορφώνονται σε τομείς όπως η μουσική ή η ζωγραφική, οι τακτικές επισκέψεις στα μουσεία κλ.π. (Bourdieu, 2015:60).

Για να ερμηνεύσουμε όμως, όπως επισημαίνει ο Bourdieu, τις διαφορές που εντοπίζουμε μεταξύ των τάξεων ή στους κόλπους των ίδιων τάξεων σε σχέση με τις διαφορετικές νόμιμες τέχνες δηλαδή λογοτεχνία, ζωγραφική, μουσική, θέατρο κ.ά., θα πρέπει να προχωρήσουμε σε μια βαθύτερη ανάλυση των «κοινωνικών χρήσεων, νόμιμων ή μη» (Bourdieu, 2015:61). Για παράδειγμα η συμβολική διάσταση που λαμβάνει η έννοια της μουσικής μέσα σε μία κοινωνία ατόμων, υπερβαίνει «ένα απλό άθροισμα γνώσεων και εμπειριών» και λαμβάνει χαρακτήρα «βαθιάς εσωτερικότητας» (στο ίδιο). Το πολιτισμικό κεφάλαιο είναι κάτι που μεταβιβάζεται. Έχουμε επομένως κατά τον Bourdieu δύο είδη πολιτισμικής μεταβίβασης, εκείνης που εξασφαλίζεται από την οικογένεια και εκείνης που εξασφαλίζεται από το σχολείο, το οποίο προωθεί τη νόμιμη κουλτούρα (Bourdieu, 2015:65-66).

Για να γίνει όμως περισσότερο κατανοητή η γονική εμπλοκή στην εκπαίδευση και κατ' επέκταση στις δραστηριότητες του παιδιού (δηλαδή στο μεγάλωμά του, στην ανατροφή του) είναι σημαντικό να έχει κανείς κατανοήσει πρώτα, τις έννοιες του πολιτισμικού κεφαλαίου και της έξης/habitus. Οι έννοιες αυτές αναφέρθηκαν εκτενέστερα στην πρώτη ενότητα του κεφαλαίου αυτού και αναλύθηκαν διεξοδικά. Για εύλογους λόγους αναφερόμαστε ξανά στις έννοιες αυτές προκειμένου να καταστήσουμε περισσότερο κατανοητές τις έννοιες του γούστου και της διάκρισης. Σύμφωνα με τον Bourdieu, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, υπάρχουν κάποια βασικά είδη «κεφαλαίου» τα οποία διακρίνουν τις σχέσεις εξουσίας και τις κοινωνικές ανισότητες. Το κοινωνικό κεφάλαιο (social capital), δηλαδή ένα δίκτυο στο οποίο «εμπεριέχονται λιγότερο ή

περισσότερο κάθε φορά θεσμοθετημένες σχέσεις αμοιβαίας αναγνώρισης» μεταξύ των ατόμων (Bourdieu, 1986:246). Το οικονομικό κεφάλαιο (economic capital) που έχει να κάνει με τα διάφορα περιουσιακά στοιχεία έχει το κάθε άτομο στη διάθεσή του. Τέλος, το πολιτισμικό κεφάλαιο (cultural capital) που χρησιμοποιείται από τον Bourdieu για να περιγράψει τα «ταλέντα» και τις διάφορες δεξιότητες, μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται η γλωσσική άνεση (γλωσσικό κεφάλαιο) και γενικά ό,τι έχει να κάνει με την πολιτισμική δραστηριότητα του κάθε ατόμου. Το πολιτισμικό κεφάλαιο, κατά τον Bourdieu, κάτω υπό συγκεκριμένες συνθήκες και τηρουμένων των αναλογιών μπορεί να μετατραπεί σε οικονομικό κεφάλαιο και μπορεί ακολούθως να «θεσμοθετηθεί» μέσα από τους τίτλους σπουδών (πτυχία) ενός ατόμου (Bourdieu, 1986:243. Polkinghorne, 2004:63).

Ο Μοσχονάς (2002) παρατηρεί σχετικά ότι το πεδίο της γλώσσας αποτελεί και αυτό στη θεωρία του Bourdieu ένα πεδίο με πολλές ιδιαιτερότητες. Σύμφωνα με τον Bourdieu «οι διαφορετικοί χειριστές του λόγου διαθέτουν και διαφορετικές ποσότητες γλωσσικού κεφαλαίου», άρα έχουν σε διαφορετικό βαθμό «ανεπτυγμένη την ικανότητα να παράγουν εκφράσεις», κατάλληλες δηλαδή για μια συγκεκριμένη περίπτωση, για μια συγκεκριμένη αγορά. Όσο μεγαλύτερο είναι το γλωσσικό κεφάλαιο τόσο περισσότερο αυξάνονται και οι ικανότητες κάποιου (φραστική ικανότητα και ευχέρεια στον γραπτό και προφορικό λόγο) «να διαχειρίζεται το σύστημα διαφορών και ανισοτήτων προς το συμφέρον του» προκειμένου να κερδίσει και να διασφαλίσει τη «διάκριση» (Μοσχονάς, 2002:7).

Εκείνο που θέλει ο Bourdieu είναι να καταδείξει το γεγονός ότι η «κουλτούρα», αντικατοπτριζόμενη ως «πολιτισμικό κεφάλαιο», λειτουργεί με διακριτικό τρόπο ως προς τις κοινωνικές τάξεις, θεμελιώνοντας εξουσιαστικούς διαχωρισμούς. Επιπλέον, η κουλτούρα και πιο συγκεκριμένα η έννοια «γούστο προβάλλει ως βάση νομιμοποίησης της «συμβολικής» κυριαρχίας των κυριάρχων έναντι των κυριαρχούμενων (καλλιεργημένες αστικές τάξεις έναντι μη καλλιεργημένων τάξεων) (Bourdieu, 1984:305). Τους κεντρικούς άξονες στον κοινωνικό χώρο στον οποίο αναφέρεται ο Bourdieu, αποτελούν το οικονομικό και το πολιτισμικό κεφάλαιο. Αυτοί είναι και οι κύριοι άξονες διαφοροποίησης, αναγνωρισμένες και επισυναπτόμενες από τον Bourdieu

τόσο στην «αντικειμενική» όσο και στη «συμβολική» τους παράσταση (Bourdieu, 2015:162-170).

Η συγκεκριμένη αναφορά στη διάκριση του Pierre Bourdieu, έγινε για πολύ συγκεκριμένους σκοπούς. Η διάκριση είναι μια έννοια που θα ενισχύσει τη μελέτη για την προβληματική της επιρροής των παιδιών ως προς τις δραστηριότητές τους από την οικογένειά τους (σε συνάρτηση δηλαδή με την εκπαίδευση και τους γονείς). Συγκεκριμένα, με τη χρήση της έννοιας της διάκρισης, θα καταδειχθούν εκείνοι οι παράγοντες και κατ' επέκταση οι κύριες αιτίες που ωθούν μια οικογένεια συγκεκριμένης κοινωνικής τάξης (καλλιεργημένης ή μη καλλιεργημένης αστικής τάξης) να προβαίνουν σε χρήση του ελεύθερου χρόνου τους (του ελεύθερου χρόνου τόσο των γονέων όσο και των παιδιών τους) ανάλογα δηλαδή με την κατοχή ή μη κατοχή του πολιτισμικού και οικονομικού κεφαλαίου που απορρέει αποκλειστικά από την κοινωνική θέση. Όλη αυτή η διαδικασία στην οποία οι γονείς διευθετούν τον ελεύθερο χρόνο το δικό τους και το χρόνο των παιδιών τους απορρέει από μια ενδότερη πολιτισμική αυθαιρεσία εντός του «συστήματος ταξικών έξεων». Θα πάνε δηλαδή σε έναν χώρο ψυχαγωγίας είτε δηλαδή σε ένα θέατρο, είτε σε κινηματογράφο, είτε να στείλουν το παιδί σε κάποια αθλητική δραστηριότητα (πολεμικές τέχνες, κολύμπι, ποδόσφαιρο και ούτω καθεξής) σε συνάρτηση με την υπεροχή του οικονομικού (οικονομική κατάσταση της οικογένειας) ή πολιτισμικού κεφαλαίου (καλλιεργημένες αστικές τάξεις έναντι μη καλλιεργημένων τάξεων κλ.π). Ακόμη και οι δραστηριότητες στις οποίες οι γονείς στέλνουν τα παιδιά τους στον ελεύθερο χρόνο τους αποτελούν τάσεις μιας «πολιτισμικής αυθαιρεσίας», τάσεις που οφείλονται στη νομιμοποιημένη κατοχή ή μη κατοχή του οικονομικού και πολιτισμικού κεφαλαίου. Για παράδειγμα οι «καλλιεργημένες οικογένειες» των κυρίαρχων ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων θα στείλουν τα παιδιά τους σε κάποιες δραστηριότητες οι οποίες μέσω της «αυτονόητης πολιτισμικής σταθεράς» του γούστου (taste), που κατέστη «εργαλείο» του κοινωνικού αποκλεισμού», έχουν προσλάβει κάποιο χαρακτήρα ανωτερότητας (μιας ανώτερης δηλαδή ποιότητας πνευματικά και κοινωνικά) με αποτέλεσμα να δημιουργείται αυτόματα η διάκριση (Bourdieu, 2015:53-82). Για αρκετές δεκαετίες το μπαλέτο, τα γαλλικά, το πιάνο είχαν προσλάβει για πολλούς γονείς τον χαρακτήρα δραστηριοτήτων

που διακρίνονταν ποιοτικά από άλλες δραστηριότητες όπως το ποδόσφαιρο που θεωρούνταν κατώτερες σε επίπεδο αισθητικό. Ο Bourdieu αναφέρεται στις «κατανομικές ιδιότητες» (2015:257) των διαφόρων πρακτικών των ανθρώπων και συγκεκριμένα κάνει λόγο για «αριστοκρατική εικόνα αθλημάτων» όπως το τένις και η ιππασία (2015:257-268).

Στη διάκριση του Bourdieu, το πολιτισμικό κεφάλαιο έγινε μία βάση επάνω στην οποία δομούνται τάσεις και συμπεριφορές (Lamont και Lareau, 1988:155). Με αυτή την έννοια, η έννοια του γούστου είναι ένα συμβολικό άθροισμα των «εκμεταλλεύσεων» και αναπαραγωγών του πολιτισμικού κεφαλαίου (Kwon, Yoo Jin, 2007:65). Ο Bourdieu με την έννοια «διάκριση» θέλει να αναδείξει ακριβώς όλες εκείνες τις κοινωνικές ανισότητες (όλων των ειδών) καθώς και εκείνες τις σχέσεις κυριαρχίας μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, ενώ συγχρόνως επισημαίνει και την αναπαραγωγή των κοινωνικών δομών. Η συσσώρευση της «θεσμοποιημένης μορφής» του «πολιτισμικού κεφαλαίου» που όπως επισημαίνει ο Bourdieu λειτουργεί με εντελώς νομιμοποιητικό τρόπο ως προς τα προνόμια που έχουν οι εξουσιαστικές τάξεις, είναι ιδιαίτερα βλαπτική (λειτουργεί με υποτιμητικό τρόπο) για την ίδια την τέχνη, για την αισθητική αξία και για τον ίδιο τον πολιτισμό (αποτελεί στην ουσία μια εργαλειακή, μηχανιστική θεώρηση των τάξεων) (Bourdieu, 2015:429-430, 377-379). Κατά τον Bourdieu:

Το εκπαιδευτικό σύστημα, θεσμοθετημένος τελεστής ταξινομήσεων που αποτελεί και το ίδιο ένα αντικειμενοποιημένο σύστημα ταξινόμησης, το οποίο αναπαράγει σε μετασχηματισμένη μορφή τις ιεραρχίες του κοινωνικού κόσμου, με τους διαχωρισμούς του σύμφωνα με επίπεδα που αντιστοιχούν σε κοινωνικά στρώματα και τις διαιρέσεις του σε ειδικότητες και κλάδους που αντικατοπτρίζουν επ' άπειρον κοινωνικές διαιρέσεις, όπως την αντίθεση μεταξύ θεωρίας και πρακτικής, σύλληψης και εκτέλεσης, μετασχηματίζει φαινομενικά με κάθε ουδετερότητα, κοινωνικές ταξινομήσεις σε σχολικές ταξινομήσεις και καθιερώνει ιεραρχίες που δε βιώνονται ως καθαρά τεχνικές, άρα μερικές και μονόπλευρες, αλλά ως ιεραρχίες ολοκληρωτικές [...] Η κουλτούρα την οποία υποτίθεται πως εγγυάται ο τίτλος σπουδών είναι μία από τις θεμελιακές συνιστώσες εκείνου που φτιάχνει τον ολοκληρωμένο

άνθρωπο στον κυρίαρχο ορισμό του, οπότε πλέον η στέρηση γίνεται αντιληπτή ως ουσιώδης ακρωτηριασμός, που πλήττει το πρόσωπο στην ταυτότητά του και στην αξιοπρέπειά του (Bourdieu, 2015:430).

Προκειμένου να γίνει περισσότερο κατανοητή η ανωτέρω ανάλυση θα πρέπει να αναφέρουμε εν συντομία ότι ο Bourdieu διακρίνει τρεις μορφές πολιτισμικού κεφαλαίου. Τη «θεσμοποιημένη» («institutionalized»), την εγγενή (η αλλιώς «εσωτερικευμένη» ή συσσωματωμένη) («incorporated») και την «εξωτερική» («αντικειμενοποιημένη») («objectified») μορφή πολιτισμικού κεφαλαίου (Rössel και Collins, 2006:515. Stehr, 2003:499. Tittenbrun, 2016:88. Koustourakis, Spilioroulou και Asimaki, 2016:9. Malik, και Aguado, 2005:69). Η πρώτη, η «θεσμοποιημένη» μορφή πολιτισμικού κεφαλαίου, προσλαμβάνεται/αποκτιέται στο σχολείο (γενικότερα στα εκπαιδευτικά ιδρύματα), συνδέεται δηλαδή με την εκπαίδευση και με την κατοχή πιστοποιημένων τίτλων και προσόντων. Το θεσμοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο, όπως και το αντικειμενοποιημένο, σχετίζονται άμεσα με την εκπαίδευση του παιδιού. Η θεσμοποιημένη μορφή προσδίδει στο πολιτισμικό κεφάλαιο κάποιες ιδιότητες. Συγκεκριμένα με αυτή τη μορφή έχουμε τις μεγαλύτερες πιθανότητες μετατροπής του ακαδημαϊκού κεφαλαίου σε οικονομικό κεφάλαιο. Πρόκειται δηλαδή για την ανάπτυξη στρατηγικών για τη μετατροπή του οικονομικού κεφαλαίου σε πολιτισμικό κεφάλαιο, κάτι που όπως επισημαίνει ο Bourdieu εντάσσεται μεταξύ των βραχυπρόθεσμων σχεδίων της σχολικής εκπαίδευσης (Bourdieu, 1986:247-248. Tittenbrun, 2016:86, 88. Rössel και Collins, 2006:515). Η δεύτερη, η «εγγενής» μορφή πολιτισμικού κεφαλαίου, το ενσωματωμένο πολιτισμικό κεφάλαιο όπως το αναφέρει ο Bourdieu (2015:429) έχει να κάνει με τις προδιαθέσεις του ατόμου, με τον τρόπο σκέψης και δράσης του. Επιπλέον, σε αυτή του τη μορφή το πολιτισμικό κεφάλαιο συνυφάνεται με την οικογένεια και παρουσιάζεται ως μια εσωτερικευμένη μορφή συνηθειών. Για τον Bourdieu αυτή η μορφή πολιτισμικού κεφαλαίου συνδέεται περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, με το «habitus» (Bourdieu, 2015:123. Rössel και Collins, 2006:515. Ingram, 2011:289-290) και κατά συνέπεια αποτελεί ένα πρωτογενές habitus (Ingram, 2009:422-423).

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να ειπωθεί ότι το habitus διακρίνεται σε πρωτογενές και δευτερογενές (Jacobs, 2007:250. Μυλωνάς, 1999:97). Από τις «εξ αντικειμένου ωσμωτικές² ή σκόπιμες παιδαγωγικές ενέργειες που ασκούνται πάνω μας» αποτελεσματικότερες είναι αυτές της «παιδικής ηλικίας» οι οποίες εντυπώνουν μέσα μας ένα πρωτογενές habitus. Η «εγχάραξη» βαθιά μέσα μας αυτού του πρωτογενούς habitus δεν μπορεί να αλλοιωθεί εύκολα ή να εξαλειφθεί από τις επόμενες εμπειρίες με τα δευτερογενή habitus (Βλ. Μυλωνάς, 1999:97). Το πρωτογενές habitus σχετίζεται περισσότερο με την «εγγενή» μορφή πολιτισμικού κεφαλαίου, δηλαδή με το ενσωματωμένο πολιτισμικό κεφάλαιο, ενώ το δευτερογενές habitus σχετίζεται περισσότερο με το θεσμοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο. Στην πρώτη περίπτωση οι πρωιμότητες ενέργειες της παιδικής μας ηλικίας, όλες εκείνες οι αλληλεπιδράσεις του παιδιού με την οικογένειά (ενσώματο, αντικειμενοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο) «εγχάρασσουν» στο άτομο το πρωτογενές habitus (στο ίδιο). Στην πορεία, σύμφωνα με τον Bourdieu όλη εκείνη η εκπαιδευτική εμπειρία και η συναναστροφή του παιδιού με τον επίσημο εκπαιδευτικό φορέα (δηλαδή θεσμοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο) οδηγεί σε μεταστροφή πολλών μέχρι τότε αντιλήψεων του σχετικά με τον κόσμο γύρω του, κάτι που οδηγεί ενδεχομένως και στην απόκτηση ενός δευτερογενούς habitus (Jacobs, 2007:250). Ο «πρωταρχικός χαρακτήρας» του ατόμου (πρωτογενές habitus) δεν δύναται να «διακριθεί» από το ενσωματωμένο πολιτισμικό κεφάλαιο, το οποίο, όπως ήδη έχει επισημανθεί, προκύπτει από τις πρώιμες εμπειρίες του παιδιού στο εσωτερικό περιβάλλον του (κυρίως στο οικογενειακό του). Ακολούθως, «τόσο αντικειμενικά όσο και θεσμικά το πολιτισμικό κεφάλαιο, προκύπτει από την εμπειρία ενός παιδιού στην επίσημη εκπαίδευση» (στο ίδιο). Επιπλέον, θα πρέπει να αναφερθεί παράλληλα με τα ανωτέρω, ότι η θεσμοποιημένη μορφή πολιτισμικού κεφαλαίου συνδέεται άμεσα με τις εκπαιδευτικές ανισότητες που παρατηρούνται στο χώρο της εκπαίδευσης (Malik, και Aguado, 2005:69).

² Υπό την έννοια των αλληλεπιδράσεων των ιδεών μεταξύ των ατόμων.

Η τρίτη μορφή πολιτισμικού κεφαλαίου³, η εξωτερική ή αλλιώς αντικειμενοποιημένη, συνδέεται αναπόσπαστα με τα πολιτισμικά αγαθά (για παράδειγμα με την τέχνη, τη λογοτεχνία και ούτω καθεξής), τα οποία και θεωρούνται μεταβίβασιμα (Bourdieu, 1986:246-247. Rössel και Collins, 2006:515). Ως προς τη μεταβίβασή τους ο Bourdieu αναφέρει:

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι τα έργα τέχνη που μας έχει κληροδοτήσει το παρελθόν και έχουν αποτεθεί στα μουσεία ή στις ιδιωτικές συλλογές και, ακόμα παραπέρα ολόκληρο το αντικειμενοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο, προϊόν της ιστορίας συσσωρευμένο σε μορφή βιβλίων, άρθρων, εγγράφων, τεκμηρίων, οργάνων κτλ., που συνιστούν το αποτύπωμα ή την πραγματοποίηση εννοιακών συστημάτων και προβληματικών θεωριών ή κριτικών των θεωριών αυτών, εμφανίζονται ως αυτόνομος κόσμος ο οποίος, παρ' ό,τι προϊόν της ιστορικής δράσης, έχει τους προσίδιους νόμους του, που υπερβαίνουν τις ατομικές βουλήσεις, και παραμένει μη αναγώγιμος σε ό,τι κάθε δρων ή και το σύνολο των δρώντων μπορεί να ιδιοποιηθεί (δηλαδή στο ενσωματωμένο πολιτισμικό κεφάλαιο) κατά τον ίδιο τρόπο που η αντικειμενοποιημένη στα λεξικά και στις γραμματικές γλώσσα παραμένει μη αναγώγιμη στην πραγματικά ιδιοποιημένη γλώσσα, δηλαδή σε ό,τι δικό της έχει ενσωματώσει κάθε δρων ή και το σύνολο των δρώντων (Bourdieu, 2015:273).

Αυτή η μορφή του πολιτισμικού κεφαλαίου η οποία μας ενδιαφέρει εδώ περισσότερο καθώς συνδέεται άμεσα με το ζήτημα της διάκρισης του Bourdieu, είναι η «θεσμοποιημένη» μορφή (Bourdieu, 2015:429-430).

Ο Bourdieu μέσα από τη θεωρία του (τους κεντρικούς άξονες στον κοινωνικό χώρο στον οποίο αναφέρεται ο Bourdieu, αποτελούν το οικονομικό και το πολιτισμικό κεφάλαιο) θέλει να καταδείξει το γεγονός ότι η «κουλτούρα», αντικατοπτριζόμενη ως «θεσμοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο», λειτουργεί με διακριτικό τρόπο ως προς τις κοινωνικές τάξεις, θεμελιώνοντας εντός τους εξουσιαστικούς διαχωρισμούς. Επιπλέον, η κουλτούρα και πιο συγκεκριμένα η

³ Στην οποία ήδη έχουμε αναφερθεί παράλληλα με τη θεσμοποιημένη μορφή πολιτισμικού κεφαλαίου.

έννοια «γούστο» (taste) προβάλλει ως βάση νομιμοποίησης της «συμβολικής» κυριαρχίας των κυριάρχων έναντι των κυριαρχούμενων (τάξεις με ανεπτυγμένο το επαγγελματικό και μορφωτικό τους επίπεδο έναντι εκείνων των τάξεων που δεν τα έχουν αναπτύξει) (Bourdieu, 2015:53-62 και 65-79). Κατά τον Bourdieu οι καθημερινές επιλογές των «υποκειμένων» οι οποίες αντιπροσωπεύουν το «γούστο» ως προσωπικό τους χαρακτηριστικό δηλαδή ως «ύφος ζωής», για παράδειγμα οι επιλογές στο ύφος της ενδυμασίας, του φαγητού, στην αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου, δεν αποτελούν στην πραγματικότητα μια ελεύθερη προσωπική επιλογή του καθενός ατόμου ξεχωριστά «αλλά υποκινούνται από ένα σύνολο δράσεων και κινήτρων που διέπουν την κοινωνική διάκριση» (Bourdieu, 2015:96-103 και 307-324). Ο Bourdieu προχωρά στη διάκριση τριών ειδών «γούστου» τα οποία βρίσκονται σε αντιστοιχία με τα «σχολικά επίπεδα» και τις «κοινωνικές τάξεις»: Στην πρώτη κατηγορία το «νόμιμο γούστο» αντιπροσωπεύεται κυρίως από την «κυρίαρχη τάξη». Στη δεύτερη κατηγορία το «μέσο γούστο» που αντιστοιχεί στις «μεσαίες τάξεις» και στην τρίτη κατηγορία το «λαϊκό γούστο» το οποίο κυριαρχεί στα λαϊκά στρώματα (Bourdieu, 2015:59). Η έννοια του γούστου μας βοηθάει να εστιάσουμε περισσότερο στα χαρακτηριστικά εκείνα στοιχεία που σύμφωνα με τον Bourdieu περνάνε από τους γονείς ως ένα επιβαλλόμενο πολιτισμικό γνώρισμα (βάσει του μορφωτικού τους επιπέδου και κατά προέκταση βάσει των επιδιώξεών τους για την κοινωνική εξέλιξη του παιδιού τους) στις δραστηριότητες των παιδιών στον ελεύθερο χρόνο τους.

Η «διάκριση» είναι μια έννοια που θα ενισχύσει τη μελέτη ως προς την προβληματική της επιλογής κάποιων συγκεκριμένων δραστηριοτήτων από πλευράς των παιδιών στον ελεύθερο χρόνο τους, σε συνάρτηση με την εκπαίδευση και τους γονείς. Συγκεκριμένα, με τη χρήση της έννοιας της διάκρισης, θα καταδειχθούν εκείνοι οι παράγοντες που ωθούν μια οικογένεια συγκεκριμένης κοινωνικής τάξης (της τάξης δηλαδή εκείνης που έχει ή αντίστροφα δεν έχει ανεπτυγμένο το επαγγελματικό και μορφωτικό της επίπεδο) να προβαίνει σε χρήση του ελεύθερου χρόνου της ανάλογα δηλαδή με την κατοχή ή μη κατοχή του «πολιτισμικού και οικονομικού κεφαλαίου» που απορρέει αποκλειστικά από την «κοινωνική θέση». Όλη αυτή η διαδικασία στην οποία οι γονείς διευθετούν τον ελεύθερο χρόνο των παιδιών τους απορρέει από

μια ενδότερη «πολιτισμική αυθαιρεσία» εντός του «συστήματος ταξικών έξεων» (Bourdieu, 2015:146-152 και 160-165. Robbins, 2000:14. Eulina de Carvalho, 2000:79. Jenkins, 1992:66-89). Για παράδειγμα, οι διάφορες δραστηριότητες στις οποίες οι γονείς θα στείλουν το παιδί κατά τη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου του (κάποια αθλητική δραστηριότητα π.χ. πολεμικές τέχνες, κολύμπι, ποδόσφαιρο και ούτω καθεξής) ή ακόμη και ο τρόπος ψυχαγωγίας του παιδιού μαζί με την οικογένειά του (θέατρο, κινηματογράφος ή κάποια άλλη εκδήλωση στην οποία θα παρευρεθούν ως οικογένεια), συνυφαίνονται με την υπεροχή ή μη του οικονομικού (οικονομική κατάσταση της οικογένειας) και πολιτισμικού κεφαλαίου (μορφωτικό επίπεδο, δηλαδή οι σπουδές των γονέων) (Jenkins, 1992:82-89. Bourdieu, 2015:160-169).

1.5. Τι ορίζει ο Bourdieu ως μεσαία τάξη και πως συνδέεται θεσμικά με το γούστο;

Στο έργο του Bourdieu η οριοθέτηση της έννοιας της «μεσαίας τάξης» συνυφαίνεται κατά κύριο λόγο με τις έννοιες του habitus και του κεφαλαίου. Οι κοινωνικές τάξεις διακρίνονται βάσει της υπεροχής ή υστέρησης τους αντίστοιχα σε οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο. Η κατοχή του πολιτισμικού κεφαλαίου επαφίεται στην κοινωνική θέση ενός ατόμου, για παράδειγμα το επαγγελματικό και οικονομικό του επίπεδο. Για τον Bourdieu δεν γίνεται επομένως κανένας απολύτως λόγος για την ιδιαιτερότητα της ατομικότητας ενός υποκειμένου.

Σε κάθε συγκεκριμένη κοινωνική θέση αντιστοιχεί και ένα habitus (Inglis, 2005:34). Το habitus της κάθε κοινωνικής ομάδας είναι διαφορετικό. Διαμέσου αυτού δημιουργούνται από τα άτομα διάφορες φιλοδοξίες και για την ακρίβεια υψηλές προσδοκίες σε ότι αφορά την εκπαίδευση (εδώ ερχόμαστε και στο θεσμό της οικογένειας και στο ρόλο των γονέων ως προς την αναπαραγωγή συγκεκριμένων μελλοντικών στόχων και επιδιώξεων του παιδιού). Το habitus της μεσαίας τάξης καθιστά ικανούς τους μαθητές της συγκεκριμένης κοινωνικής τάξης να δημιουργήσουν προσδοκίες για την ανώτατη εκπαίδευση. Προκειμένου να μπει ένας μαθητής της μεσαίας τάξης στη διαδικασία αυτή «χωρίς να χρειάζεται να μπουν σε μια διαδικασία ορθολογικού υπολογισμού,

προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους τους, όπως αυτοί αρμόζουν καλύτερα με βάση τα ενδιαφέροντά τους» (Bourdieu, 1990:108). Όπως επισημαίνει και η Lareau σχετικά, τα παιδιά που ανήκουν σε μεσαία και ανώτερα τμήματα της μεσαίας τάξης παρατηρούν την αποτελεσματική επικοινωνία των γονιών τους με τους κοινωνικούς θεσμούς, ιδίως με άτομα σε ανώτερες θεσμικές θέσεις, αλλά και οι γονείς τους διασφαλίζουν επίσης ότι τα ίδια τα παιδιά συμμετέχουν ενεργά στη λήψη αποφάσεων και διαδικασιών (Lareau, 2003:1-4).

Με βάση τη θεωρία του Bourdieu, το habitus που αποκτούν οι προνομιούχες κοινωνικές τάξεις από την οικογένειά τους συμβάλλει στο να αποκτήσουν οι νέοι άνθρωποι εκπαιδευτικές φιλοδοξίες και να στραφούν προς την ανώτατη εκπαίδευση ωθούμενοι από πολύ νεαρότερη ηλικία σε υψηλούς στόχους (τους έχουν δηλαδή εμφυσηθεί υψηλές προσδοκίες). Με τον τρόπο αυτό, έχουμε ως αποτέλεσμα ένα σταθερό οικογενειακό habitus που εφοδιάζει τα μέλη των οικογενειών με σιγουριά και αυτοπεποίθηση, προκειμένου να κάνουν φιλόδοξες επιλογές στην πορεία της ζωής τους (στην επαγγελματική τους σταδιοδρομία). Σε αντίθεση με τις οικογένειες της μεσαίας τάξης που χρησιμοποιούν το κεφάλαιό τους για να ενισχύσουν τη δυναμική τους, οι οικογένειες της εργατικής τάξης κάνουν λιγότερο φιλόδοξες επιλογές λόγω του ότι στερούνται του οικονομικού, πολιτισμικού και κοινωνικού κεφαλαίου που ζητά το σχολείο και η «κυρίαρχη» κουλτούρα (Sullivan, 2002:148-155, 163. Posey-Maddox, 2014:9. Bempchat και Shernoff, 2012:329).

Ως «μεσαία τάξη» μπορεί να οριστεί σύμφωνα πάντα με την μπουρντιανή θεωρία και παράδοση, ο περισσότερο κοινωνικά ενεργός και κινητικός παράγοντας που βρίσκεται ανάμεσα σε δύο στατικούς πόλους της κοινωνίας την ισχυρή κοινωνική τάξη και τα κατώτερα λαϊκά στρώματα.

Όπως επισημαίνουν σχετικά οι Bourdieu και Passeron:

Επειδή συχνά κατάγονται από τη μεσαία τάξη ή προέρχονται από οικογένειες εκπαιδευτικών, είναι τόσο περισσότερο προσηλωμένοι στην ιδεολογία του χαρίσματος, που είναι φτιαγμένη κατάλληλα για να δικαιολογεί το αυθαίρετο του πολιτισμικού προνομίου, όσο περισσότερο συμμετέχουν, μερικώς, στα προνόμια της μεγαλοαστικής τάξης, μόνο και μόνο επειδή είναι μέλη της τάξης των διανοουμένων. Το ότι η υψηλότητα

δημιουργεί τόσο πεισματικούς υποστηρικτές, αυτό συμβαίνει, ίσως, γιατί είναι ένα από τα προνόμια αυτά που μπορούν να εμφανίζονται ότι συνδέονται αποκλειστικά με την προσωπική αξία και ότι τα εγγυάται μια διαδικασία όσο γίνεται πιο δημοκρατική (τυπικά) (Bourdieu και Passeron, 1993:133).

Επιπλέον, όπως αναφέρει ο Bourdieu σε σχετικό άρθρο του, η τάξη «είναι μια θεμελιωμένη θεωρητική κατασκευή» (Bourdieu, 1987:2). Στην ανάλυσή του αυτή για την κοινωνική τάξη, θέτει το ερώτημα κατά πόσο οι τάξεις αποτελούν μια «επιστημονική κατασκευή ή υπάρχουν στην πραγματικότητα;». Το ερώτημα αυτό σύμφωνα με τον Γάλλο διανοητή προϋποθέτει μια βαθύτερη πολιτική ανάλυση της τρέχουσας ιστορίας κυρίως από την εμφάνιση του μαρξισμού και τις διαμάχες που ακολούθησαν και που διαμόρφωσαν την «πολιτική αρένα», καθώς συνδέεται άμεσα με το πολιτικό ερώτημα: «Υπάρχουν τάξεις ή δεν υπάρχουν;» (στο ίδιο). Κατά τον Bourdieu το ζήτημα αυτό «τίθεται στην αντικειμενικότητα του κοινωνικού κόσμου και των κοινωνικών αγώνων μέσα σε αυτόν». Είναι επομένως απολύτως φυσικό να υπάρχει η πεποίθηση ότι οποιαδήποτε απάντηση και να δοθεί στο ερώτημα αυτό, «βασίζεται σε πολιτικές επιλογές», παρά το γεγονός ότι δύο λόγοι για την ύπαρξη των τάξεων όπως αναφέρει ο Bourdieu, είναι οι δύο κυρίαρχες θέσεις «σχετικά με τον τρόπο γνώσης (ρεαλιστική ή κονστρουκτιβιστική θέση), όπου η έννοια της τάξης είναι το προϊόν» (στο ίδιο). Στην ανάλυση αυτή αναδεικνύεται η πρακτική θεωρία του Bourdieu, βασική αρχή της οποίας είναι ότι «τα αντικείμενα της γνώσης μας, κατασκευάζονται και δεν καταγράφονται παθητικά» (Isin και Wood, 1999:40. Bourdieu και Wacquant, 1992:120-121). Από αυτή την άποψη, η αντίληψη του Bourdieu για τον κοινωνικό χώρο αντίκειται έως κάποιο βαθμό «στην παραδοσιακή μαρξιστική αντίληψη των τάξεων ως ιστορικά διαμορφωμένων οντοτήτων με συγκεκριμένους ρόλους και εγγενώς ανταγωνιστικά συμφέροντα» (Wagner και McLaughlin, 2015:205). Όπως επισημαίνει άλλωστε ο Bourdieu, ο κοινωνικός χώρος αποτελείται από ένα πλήθος αόρατων σχέσεων και στην πραγματικότητα αυτό που εκφράζεται από επιστημονικής άποψης είναι ότι αυτό που υπάρχει στην πραγματικότητα δεν είναι «κοινωνικές τάξεις» αλλά ένας «κοινωνικός χώρος» (Bourdieu, 1987:3. Wagner και McLaughlin, 2015:205). Οι τάξεις κατά τον Bourdieu είναι αναλυτικές δομές,

αλλά παρόλα αυτά αποτελούν μια «θεμελιωμένη στην πραγματικότητα θεωρητική κατασκευή» (Bourdieu, 1987:5. Wagner και McLaughlin, 2015:205).

Κατά τον Bourdieu δεν είναι μια πραγματική τάξη, υπό την έννοια της ύπαρξης ομάδας, μιας ομάδας που κινητοποιήθηκε για να διεξάγει την υπό μαρξιστική έννοια «πάλη» (struggle) μέσα στον «κοινωνικό χώρο». Αυτό που υφίσταται για τον Bourdieu στην πραγματικότητα είναι ένας χώρος και ένα σύνολο σχέσεων με ποικιλία και με ιδιομορφίες μεταξύ των ατόμων που απαρτίζουν τις σχέσεις αυτές (Bourdieu, 1991:231-232). Κατά συνέπεια, η «τάξη» συνδέεται εννοιολογικά με αυτό που οι μαρξιστές θα αποκαλούσαν «ταξική συνείδηση» (class consciousness) και με αυτό που περιγράφει ο Bourdieu ως εξής: «κατά τον Marx οι τάξεις είναι πραγματικές ομάδες αποτελούμενες από άτομα ενωμένα με κοινή συνείδηση και με γνώση της κοινής τους κατάστασης σε ετοιμότητα να κινητοποιηθούν για την επιδίωξη του κοινού τους συμφέροντος» (Bourdieu, 1987:7. Πρβλ. Wagner και McLaughlin, 2015:205-206). Όπως αναφέρει ο Γάλλος διανοητής οι τάξεις, «είναι πάντα το αποτέλεσμα μιας ιστορικής διαδικασίας που μεταφράζεται από διάφορες συνθήκες» (για παράδειγμα οικονομικές συνθήκες) καθώς και από τις κοινές εμπειρίες που βιώνει μια κοινωνική ομάδα και την «κοινή αντίληψη» που ενδεχομένως που μπορεί να έχουν τα άτομα αυτά για την «κοινωνική δομή». (Bourdieu, 1987:7. Bourdieu, 1991:232. Wagner και McLaughlin, 2015:206). Ο Bourdieu κάνει λόγο για μια θεωρητική κοινωνική τάξη, «τάξη σε χαρτί» («class on paper») όπως την αποκαλεί (Bourdieu, 1991:231-232, 250) η οποία μετατρέπεται σε «πραγματική τάξη» (real class) λόγω της πολιτικής διαδικασίας της «ταξικής κατασκευής» («classmaking») μέσα στον «κοινωνικό χώρο» (Bourdieu, 1987:8. Bourdieu, 1991:232-233. Wagner και McLaughlin, 2015:206). Εδώ στο σημείο αυτό, όπως επισημαίνουν οι Wagner και McLaughlin (2015:206) είναι προφανής η παραλληλία με το Μαρξιστική διάκριση μεταξύ «τάξης καθ'αυτής» και «τάξης για τον εαυτό της» (“class in itself” and “class for itself”) (Marx, 2008 [1847]:189-190. Andrew, 1999:299) και επιπλέον, στην πρακτική θεωρία του Bourdieu οι τάξεις δεν κατασκευάζονται με τυχαίο τρόπο, αλλά όπως αναφέρει ο ίδιος χαρακτηριστικά:

Όπως οι κολεκτίβες που έχουν οικονομική και κοινωνική βάση, έτσι και οι «τάξεις» είναι συμβολικές κατασκευές με προσανατολισμό την επιδίωξη ατομικών και συλλογικών συμφερόντων (Bourdieu, 1987:9).

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο προκειμένου να γίνει περισσότερο κατανοητή η έννοια της μεσαίας τάξης όπως αυτή έχει συλληφθεί στην πρακτική θεωρία του Bourdieu, να αναφερθούμε στην αντιστοιχία μεταξύ γούστου και κοινωνικοοικονομικής ιεραρχίας (Βλ. Εμμανουήλ, Καυταντζόγλου και Σουλιώτης, 2016:7-8). Πριν από τη *Διάκριση* του Bourdieu, ο Herbert Gans (1999[1974]:81-91) πρότεινε ένα μοντέλο στο οποίο αντιστόχησε τα διαφορετικά πολιτισμικά γούστα απέναντι στον τρόπο που ιεραρχείται η κοινωνική τάξη.⁴ Συγκεκριμένα ο Gans διέκρινε δύο είδη ανώτερης μεσαίας τάξης («highbrow» και «middlebrow»). Στην πρώτη στην οποία συμπεριέλαβε μεταξύ άλλων τους πανεπιστημιακούς και τους επαγγελματίες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, αντιστόχησε την «υψηλή κουλτούρα γούστου». Στη δεύτερη στην οποία περιλαμβάνονταν άτομα με διευθυντικές θέσεις, μάνατζερ κλ.π., αντιστόχησε την «ανώτερη μεσαία» κουλτούρα γούστου. Ακολούθως, διέκρινε την «κατώτερη μεσαία τάξη» (σε αυτή περιλαμβάνονταν τεχνικά επαγγέλματα, υπάλληλοι γραφείου, δάσκαλοι κλ.π.) την οποία αντιστόχησε στην «κατώτερη μεσαία» κουλτούρα γούστου και τέλος, δύο είδη κατώτερης τάξης («lowbrow») μεταξύ των οποίων την πρώτη (ειδικευμένοι και ημι-ειδικευμένοι τεχνίτες και εργάτες) την αντιστόχησε στην «κατώτερη» κουλτούρα γούστου και την δεύτερη (ανειδίκευτοι εργάτες) την αντιστόχησε στην «ημι-παραδοσιακή/κατώτερη» κουλτούρα γούστου («quasi folk low culture») (Gans, 1999[1974]:83-99. Binkley, 2000:132-133. Εμμανουήλ, Καυταντζόγλου και Σουλιώτης, 2016:7-8).

Μετά τον Herbert Gans (1974), ο Pierre Bourdieu εκδίδει το έργο του *Διάκριση* (1979), το οποίο όπως επισημαίνουν οι Εμμανουήλ, Καυταντζόγλου και Σουλιώτης στο άρθρο τους (2016:8) βρήκε πολύ μεγαλύτερη απήχηση στο αναγνωστικό κοινό και παράλληλα εισήγαγε μια άρτια δομημένη κοινωνική θεωρία στην οποία «κωδικοποίησε τη σχέση τύπων κουλτούρας και

⁴ Οι Εμμανουήλ, Καυταντζόγλου και Σουλιώτης (2016:8) στο άρθρο τους, παραθέτουν με πολύ ωραίο τρόπο (πίνακας 1) την αντιστόχιση κουλτούρας και κοινωνικής τάξης στην οποία προβαίνει ο Gans.

κοινωνικών τάξεων με τρόπο πολύ κοντινό» στο μοντέλο του Gans. Κατά τον Bourdieu υπάρχουν τρεις κυρίαρχες τάξεις οι οποίες διακρίνονται ανάλογα με το οικονομικό και πολιτισμικό κεφάλαιο σε: κυρίαρχη ή αστική τάξη («dominant class» ή «bourgeoisie») (στην κατηγορία αυτή ανήκουν επαγγελματικές κατηγορίες όπως οι βιομήχανοι, τα στελέχη του ιδιωτικού τομέα και οι καθηγητές κολλεγίων οι οποίοι μοιράζονται την ανώτερη κουλτούρα γούστου), σε «μεσαία» ή «μικροαστική» («petty bourgeoisie») τάξη (σε αυτή ανήκουν οι ιδιοκτήτες μικρών επιχειρήσεων, οι τεχνικοί, οι γραμματείς, οι δάσκαλοι) και σε «εργατική τάξη» («working class») (εργάτες σε χειρονακτική εργασία και οι εργάτες των αγροκτημάτων) (Weininger, 2005:88. Πρβλ. Εμμανουήλ, Καυταντζόγλου και Σουλιώτης, 2016:9).⁵

Όπως στον Gans (1999[1974]:83-86) αντιστοιχούσε σε κάθε τάξη και ένα συγκεκριμένο είδος πολιτισμικού γούστου, έτσι και στον Bourdieu, σε κάθε κοινωνική τάξη αντιστοιχεί και ένα συγκεκριμένο είδος γούστου⁶. Κατά τον Bourdieu (2015:58-59) το «νόμιμο γούστο» αντιστοιχεί στην πρώτη τάξη («κυρίαρχη» ή «αστική» τάξη), το «μέσο γούστο» αντιστοιχεί στην «μεσαία» ή «μικροαστική» τάξη και το «λαϊκό γούστο» αντιστοιχεί στην «εργατική τάξη». Αυτό που γίνεται φανερό και μέσα από το έργο του «*Η Διάκριση*», είναι ότι κατά τον Bourdieu υφίσταται «δομική αντιστοιχία μεταξύ κοινωνικής τάξης, πολιτισμικών προτιμήσεων (γούστων) και πρακτικών κατανάλωσης» (Εμμανουήλ, Καυταντζόγλου και Σουλιώτης, 2016:17). Μια ανώτερη κοινωνική τάξη (κυρίαρχη ή αστική τάξη) διατηρεί απόσταση από τις όποιες τυχόν προτιμήσεις και δραστηριότητες που διαμορφώνουν την κουλτούρα της μικροαστικής και της εργατικής τάξης. Χαρακτηριστικά, στο «πεδίο παραγωγής» η χρήση κάποιων προϊόντων πολλές φορές αποτελεί μέσο διάκρισης μεταξύ των ανώτερων και των κατώτερων τάξεων (Bourdieu, 2015:279. Εμμανουήλ, Καυταντζόγλου και Σουλιώτης, 2016:17). Ένα βασικό χαρακτηριστικό στοιχείο το οποίο νομιμοποιεί τη διάκριση αυτή και με το οποίο

⁵ Όπως αναφέρουν οι Εμμανουήλ, Καυταντζόγλου και Σουλιώτης στο άρθρο τους (2016:9), η τριμερής αυτή διαίρεση του Bourdieu αντιστοιχεί στην τριμερή διαίρεση του Gans.

⁶ Εδώ γίνεται αναφορά στα τρία είδη γούστου τα οποία διακρίνει ο Bourdieu και στα οποία ήδη αναφερθήκαμε στην προηγούμενη (τέταρτη) ενότητα του εν λόγω κεφαλαίου.

ασχολήθηκε κατά κύριο λόγο ο Bourdieu⁷ και το συνδέει κυρίως με την μεσαία τάξη, είναι η «θεσμοποιημένη» μορφή του πολιτισμικού κεφαλαίου στην οποία αναφερθήκαμε ήδη στην προηγούμενη (τέταρτη) ενότητα. Με αυτή ακριβώς τη μορφή πολιτισμικού κεφαλαίου συνδέεται όπως θα δούμε και στην επόμενη ενότητα, ο ταξικός χαρακτήρας της γονικής εμπλοκής και των γονικών στρατηγικών.

1.6. Ο ταξικός χαρακτήρας της γονικής εμπλοκής και των γονεϊκών στρατηγικών

Στην τελευταία αυτή ενότητα του πρώτου κεφαλαίου θα προσπαθήσουμε εν συντομία, να διευκρινίσουμε τον όρο γονική εμπλοκή και να δούμε τον τρόπο με τον οποίο συνδέονται οι γονικές στρατηγικές με το πολιτισμικό κεφάλαιο (κατά κύριο λόγο με τη θεσμοποιημένη μορφή του πολιτισμικού κεφαλαίου).

Συνήθως χρησιμοποιούμε τον όρο γονική εμπλοκή προκειμένου να αποδώσουμε στον προφορικό ή στον γραπτό μας λόγο, τη συμπεριφορά των γονέων τόσο στο σπίτι όσο και στο σχολείο, η οποία έχει ως στόχο τη βελτίωση της επίδοσης των παιδιών τους ως προς την εκπαίδευσή τους. (Vauters, 2012:18-19. Πρβλ. Senechal και LeFevre, 2002:445-446). Επιπλέον, ο όρος σχετίζεται και με την σημασία του καθορισμού των προγραμμάτων γονικής συμμετοχής. Όπως αναφέρουν σχετικές μελέτες, πολλά σχολεία διατηρούν, και μάλιστα ενεργά, προγράμματα γονικής συμμετοχής. Πολλοί ερευνητές που προέρχονται από το χώρο των κοινωνικών επιστημών, θεωρούν ότι είναι ιδιαίτερα σημαντική η συνεισφορά των γονέων στα παιδιά τους εξίσου στο σπίτι και στο σχολείο. Τόσο εκπαιδευτικοί όσο και κοινωνιολόγοι έχουν υποστηρίξει ότι στη σύγχρονη κοινωνία, ιδιαίτερα, η γονική συμμετοχή μπορεί να είναι ένας ιδιαίτερα καθοριστικός παράγοντας για τα αυξημένα ποσοστά διάλυσης της «κλασικής» σύνθετης οικογένειας (πρόκειται για έρευνες που έχουν γίνει κατά κύριο στις Ηνωμένες Πολιτείες και κυρίως σε αστικές περιοχές και μεταξύ πολλών οικογενειών διαφορετικού χρώματος) (Jeynes, 2012:707-708. Ferrara,

⁷ συγκεκριμένα επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο επικρατεί η κυριαρχία της κουλτούρας της μεσαίας τάξης στην κοινωνία και τους κοινωνικούς θεσμούς (βλ. Edgerton and Roberts, 2014:197).

2009:125-126. Sy, 2006:116, 124). Όπως αναφέρουν σχετικές μελέτες (Ferrara, 2009:135-139. Jeynes, 2012:707) τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες πολλοί εκπαιδευτικοί εκφράζουν την ανησυχία τους σχετικά με το βαθμό στον οποίο οι γονείς εμπλέκονται ή δεν ασχολούνται καθόλου με την εκπαίδευση των παιδιών τους.

Ο όρος γονική εμπλοκή («Parental involvement») ερμηνεύεται από τον Κώδικα Νομοθεσίας των Ηνωμένων Πολιτειών (USCS 7801 (32):1541) ως εξής:

Ως γονική εμπλοκή ορίζεται η συμμετοχή των γονέων σε τακτική, αμφίδρομη/αμφίπλευρη και ουσιαστική επικοινωνία τόσο με τη σχολική όσο και με την ακαδημαϊκή μάθηση του παιδιού, αλλά και με άλλες σχολικές δραστηριότητες συμπεριλαμβανομένων και των εξής: οι γονείς να διαδραματίζουν αναπόσπαστο ρόλο στη μάθηση του παιδιού τους · να εμπλέκονται ενεργά στην εκπαίδευση του παιδιού τους στο σχολείο και να συμμετέχουν εξίσου ενεργά στη συμβουλευτική λήψης αποφάσεων και στις επιτροπές υποστήριξης στην εκπαίδευση των παιδιών τους.

Τα προγράμματα γονικής εμπλοκής είναι πρωτοβουλίες που χρηματοδοτούνται από το σχολείο και έχουν ως σκοπό να ενθαρρύνουν την έμπρακτη συμμετοχή των γονέων στην εκπαίδευση των παιδιών τους (Jeynes, 2012:707). Η Joyce Epstein (2010:395-396) έχει ορίσει έξι διαφορετικούς τύπους γονικής εμπλοκής: τον «γονικό ρόλο» (parenting), τον «επικοινωνιακό σχεδιασμό» (Communicating), τον «εθελοντισμό» (Volunteering), τη «μάθηση κατ' οίκον» (Learning at Home), την «παρότρυνση λήψης αποφάσεων» (Decision Making) και την «ενίσχυση της συνεργασίας με την κοινότητα» (Collaborating with the Community). Όπως αναφέρει σχετικά ο Jeynes (2012:707) οι μεταγενέστερες έρευνες έδειξαν ότι η προσπάθεια της Epstein να πλαισιώσει τη γονική εμπλοκή με τους έξι αυτούς διαφορετικούς τύπους, αποδείχτηκε αρκετά απλοϊκή.

Η γονική εμπλοκή θεωρείται μια αποτελεσματική στρατηγική για να εξασφαλιστεί η επιτυχία μαθητών και σπουδαστών. Σύμφωνα με σχετικές μελέτες (Hill και Craft, 2003:77-78. Hill και Taylor, 2004:161-162. Bower και

Griffin, 2011:77. Barnard, 2004:53) η γονική εμπλοκή ενισχύει την ακαδημαϊκή απόδοση των φοιτητών. Επιπλέον, όταν η εμπλοκή των γονέων στην εκπαίδευση του παιδιού γίνεται με συστηματικότερο τρόπο (προγράμματα γονικής εμπλοκής) και με μεγαλύτερη δυναμική μπορεί να οδηγήσει και σε πρόωρη επάρκεια ως προς τις κοινωνικές δεξιότητες, η οποία οδηγεί σε με τη σειρά της στην ακαδημαϊκή επιτυχία (Hill και Craft, 2003:80. Bower και Griffin, 2011:77). Ομοίως, η ενεργή συμμετοχή των γονέων στην εκπαίδευση των παιδιών τους οδηγεί στην ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου (Bower και Griffin, 2011:77. Hill και Taylor, 2004:162, 164). Όπως αναφέρουν σχετικά οι Bower και Griffin (2011:77) με την ανάπτυξη και εξέλιξη της κοινωνικής δικτύωσης δίνονται στο μαθητή πολύ περισσότερες ευκαιρίες στον τρόπο πρόσβασης σε πρόσθετη υποστήριξη, είτε σε ενίσχυση ως προς τη μελέτη του παιδιού με την παροχή πρόσθετης διδασκαλίας είτε σε ενίσχυση ως προς τους οικονομικούς πόρους ή ακόμη και «πρόσβαση σε προγράμματα σπουδών πέρα από το σχολείο, για την επίτευξη της ακαδημαϊκής επιτυχίας. Επιπλέον, όπως επισημαίνουν οι Bower και Griffin (2011:77-78)

στην εποχή των συνεχώς αυξανόμενων ευθυνών και των συνεχών υποσχέσεων για την αύξηση των ακαδημαϊκών επιτευγμάτων, ειδικά όσον αφορά το χάσμα επίτευξης, τίθεται η ανάγκη βελτίωσης αλλά και εξέλιξης της συμμετοχής των γονέων στην εκπαίδευση των παιδιών τους.

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναφερθεί ότι ο παραδοσιακός ορισμός της γονικής εμπλοκής (δραστηριότητες στο πλαίσιο του σχολείου και του σπιτιού) έχει αλλάξει ως προς την πρακτική του εφαρμογή. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες η γονική συμμετοχή μπορεί να πάρει πολλές μορφές⁸, όπως ο εθελοντισμός

⁸ Η Epstein (2010:203-204) επισημαίνει πέντε βασικούς τύπους συμμετοχής γονέων στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες των παιδιών τους με βάση τις αναφορές των ίδιων των γονέων (σύμφωνα με την Epstein οι γονείς βαθμολόγησαν τη συχνότητα συμμετοχής τους στη διεξαγωγή 18 διαφορετικών πρακτικών) : «Συμμετοχή γονέων στο σχολείο» (Parent Involvement at the School) όπου έχουμε γονική μέριμνα και εποπτεία στο σπίτι, «Συμμετοχή γονέων με εργασία στο σπίτι» (Parent Involvement with Homework) όπου έχουμε συχνή επικοινωνία με το σχολείο, «Συμμετοχή των γονέων στις δραστηριότητες ανάγνωσης στο σπίτι» (Parent Involvement in Reading Activities at Home) με άμεση συμμετοχή στις δραστηριότητες μάθησης στο σπίτι και συμμετοχή σε δραστηριότητες ηγεσίας γονέων, ο «εθελοντισμός των γονέων στο

στο σχολείο, η επικοινωνία με τους εκπαιδευτικούς, οι σχολικές εκδηλώσεις όπως παραστάσεις ή συνεντεύξεις γονέων-εκπαιδευτικών κλ.π. (Epstein, 2010:46-47. Bower και Griffin, 2011:78. Hill και Taylor, 2004:161). Επιπλέον, στο σημείο αυτό προκειμένου να γίνει η σύνδεση της γονικής εμπλοκής με τον ταξικό χαρακτήρα της μπουρντιανής θεώρησης είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα η επισήμανση των Hill και Taylor (2004:162):

Η φτώχεια έχει έμμεσες επιπτώσεις στα πρόωρα αποτελέσματα στην εκπαίδευση των παιδιών, καθώς οι δυσμενείς επιπτώσεις στους γονείς (οι επιπτώσεις δηλαδή από την οικονομική κατάσταση μιας οικογένειας που χαρακτηρίζεται από έλλειψη επαρκών πόρων) συνδέονται με τη σειρά τους με τη χαμηλότερη δυναμική της γονικής εμπλοκής στο σχολείο.

Στην περίπτωση αυτή το οικονομικό κεφάλαιο αποτελεί έναν παράγοντα ο οποίος έστω και με έμμεσο τρόπο, επηρεάζει σε αρκετά μεγάλο βαθμό τη γονική εμπλοκή, ενώ θέτει περιορισμούς και στις γονικές στρατηγικές για την αύξηση των επιδόσεων των μαθητών. Αυτό συμβαίνει καθώς σύμφωνα με τους παραδοσιακούς ορισμούς της γονικής εμπλοκής απαιτείται από τους γονείς να επενδύσουν τόσο σε χρόνο όσο και σε χρήματα. Οι γονείς που δεν μπορούν να είναι σε θέση να παρέχουν τους πόρους αυτούς θεωρούνται αμέτοχοι (Bower και Griffin, 2011:79-80).

Ο Bourdieu αναγνωρίζει τη σημασία της οικογένειας ως «χώρου κοινωνικής και πολιτισμικής αναπαραγωγής» (Bourdieu, 1996:21-24. Reay, 2005:56). Η οικογένεια για τον Bourdieu «είναι ταυτόχρονα θεσμός που δημιουργεί τα συνήθη κίνητρα και αποτελεί βασικό χώρο για τη συσσώρευση του πολιτιστικού κεφαλαίου» (Reay, 2005:56). Ο Bourdieu (1986:253) αναφέρει επίσης ότι:

η μετάδοση της εγγενούς μορφής του πολιτισμικού κεφαλαίου (μέσα στην οικογένεια) δεν εξαρτάται μόνο από την ποσότητα του πολιτιστικού κεφαλαίου που συσσωρεύεται σε αυτή αλλά κυρίως από τον χρόνο που

σχολείο» (volunteering at the school) και τέλος η «Συνολική συμμετοχή των γονέων» (Total Parent Involvement).

μπορεί να χρησιμοποιηθεί (ιδίως με τη μορφή του ελεύθερου χρόνου της μητέρας).

Όπως αναφέρει σχετικά η Reay (2005:56-57), ο Bourdieu αναγνωρίζει τον κεντρικό ρόλο που διαδραματίζουν οι μητέρες ως προς τη μετάδοση της εγγενούς μορφής του πολιτισμικού κεφαλαίου στα παιδιά τους. Κατά τον Bourdieu (2015:235) υφίσταται μια άμεση αλληλεπίδραση του «ενσωματωμένου» πολιτισμικού κεφαλαίου με την «οικιακή οικονομία» και κατά συνέπεια με την «επένδυση χρόνου και ενδιαφέροντος». Στην περίπτωση αυτή ο ρόλος και η εργασία των γυναικών έχουν «μεγάλη εμπορική αξία». Όπως επισημαίνει ο Bourdieu (2015:235) :

είναι ιδιαίτερα τονισμένη η αντίθεση ανάμεσα στις λαϊκές τάξεις και στα κυριαρχημένα τμήματα της κυρίαρχης τάξης, όπου οι γυναίκες επιδιώκουν να αφιερώνουν κατά προτεραιότητα τον ελεύθερο χρόνο τους στη φροντίδα των παιδιών και στη μεταβίβαση του πολιτισμικού κεφαλαίου και τείνουν να θέτουν υπό ερώτηση τον παραδοσιακό καταμερισμό της εργασίας ανάμεσα στα φύλα.

Όπως παρατηρεί σχετικά με την ανωτέρω παραδοχή του Bourdieu η Reay (2005:57) :

Ο τρόπος με τον οποίο οι μητέρες χρησιμοποιούν το πολιτισμικό κεφάλαιο, δεν είναι πλέον ελεύθερος χρόνος. Γίνεται χρόνος εργασίας των μητέρων. Επιπλέον, αναγνωρίζοντας τη σημασία του ρόλου των μητέρων, ο Bourdieu υπονοεί, αλλά δεν κάνει ρητή, την πολυπλοκότητα της ζωής των σύγχρονων γυναικών. Δεν είναι, για παράδειγμα, απλώς θέμα χρόνου. Στη δική μου μελέτη, ορισμένες γυναίκες που έλαβαν οικονομική υποστήριξη από τις κοινωνικές υπηρεσίες είχαν χρόνο στα χέρια τους, ενώ αρκετές πιο προνομιούχες γυναίκες ισχυρίστηκαν ότι δεν είχαν «χρόνο». Ως αποτέλεσμα, ο χρόνος μπορεί να αγοράζεται και να αυξάνεται όλο και περισσότερο από γυναίκες των μεσαίων τάξεων προκειμένου να επιδιώξουν μια επαγγελματική σταδιοδρομία.

Επιπλέον, η Reay (2005:57) προκειμένου να ενισχύσει την ανωτέρω θέση της αναφέρει σχετικά την επισήμανση της Barbara Adams (1990:111)

σύμφωνα με την οποία αυτό που στην ουσία μετράει περισσότερο δεν είναι αυτό που λένε συνήθως ότι «ο χρόνος είναι χρήμα», αλλά μάλλον είναι περισσότερο σημαντική η διαπίστωση ότι «το χρήμα είναι χρόνος». Οι γυναίκες θα πρέπει δηλαδή να αισθάνονται σίγουρες για την αντιμετώπιση του εκπαιδευτικού έργου στο σπίτι και να έχουν πρόσβαση σε υλικούς πόρους για την υποστήριξη των ευθυνών που τους αναλογούν. Αυτά είναι εξάλλου και τα «σημαντικά συστατικά του πολιτιστικού κεφαλαίου» (Reay, 2005:57).

Ακολούθως, ο Bourdieu επισημαίνει και την ιδιαιτερότητα του γούστου των γυναικών ως προς το ρόλο που έχουν μέσα σε μία οικογένεια. Σύμφωνα με τον Γάλλο διανοητή πολλές γονικές στρατηγικές προσδιορίζονται κατά κύριο λόγο από τη σχέση ανάμεσα στο ζευγάρι της οικογένειας, όπου πολλές φορές την «πρωτοκαθεδρία σε θέματα γούστου» έχει η γυναίκα. Ο Bourdieu (2015:154-155) αναφέρει σχετικά:

Τα κοινά αγαθά, προπαντός όταν έχουν κάποια οικονομική και κοινωνική βαρύτητα, όπως το διαμέρισμα ή η επίπλωση ή ακόμα τα προσωπικά αγαθά όπως τα ρούχα, είναι, όπως σε άλλες κοινωνίες η επιλογή συζύγου [...] Το βάρος του προσωπικού γούστου του άντρα στην επιλογή των ρούχων του δεν εξαρτάται μόνο από το κληρονομημένο πολιτισμικό κεφάλαιο και από το σχολικό κεφάλαιο που διαθέτει, αλλά επίσης από το σχολικό και το πολιτισμικό κεφάλαιο τα οποία κατέχει η σύζυγός του...

Όπως αναφέρουν σε σχετικό άρθρο τους οι Lee και Bowen (2006:198) είναι ιδιαίτερα εμφανής σε πολλές περιπτώσεις⁹ ο ταξικός χαρακτήρας της γονικής εμπλοκής και των γονικών στρατηγικών. Συγκεκριμένα, οι γονείς με διαφορετικό οικονομικό και κοινωνικό υπόβαθρο, ενδέχεται να εμφανίζουν διαφορετικούς τύπους¹⁰ γονικής εμπλοκής στην εκπαίδευση των παιδιών τους

⁹ Οι Lee και Bowen (2006) σε σχετική μελέτη τους εξετάζουν (παίρνοντας συγκεκριμένο δείγμα) το επίπεδο και την επίδραση των επιζήμιων τύπων γονικής εμπλοκής για τα ακαδημαϊκά επιτεύγματα των παιδιών ανά φυλή / εθνικότητα και ανάλογα με την οικονομική κατάσταση της οικογένειας (οικονομική κατάσταση, αν πρόκειται για επίπεδο φτώχειας κλ.π.) και το σχολικό κεφάλαιο των γονέων.

¹⁰ Εδώ οι Lee και Bowen (2006:198) εννοούν διαφορετικούς τύπους και σε σχέση με τον συνηθισμένο χαρακτήρα της γονικής εμπλοκής, επειδή ενδεχομένως λόγω του

στο σχολείο και κατά συνέπεια στην έκβαση της πορείας τους στις ακαδημαϊκές τους σπουδές. Οι παράγοντες εκείνοι οι οποίοι συνήθως διαφοροποιούν τους γονείς ως προς την ενεργή τους συμμετοχή στην εκπαίδευση των παιδιών τους στο σχολείο είναι κυρίως οι «οικονομικοί πόροι» (οικονομικό κεφάλαιο), οι «εκπαιδευτικές γνώσεις» (σχολικό κεφάλαιο) καθώς και οι διάφορες εμπειρίες τους και η «εμπιστοσύνη» τους στο εκπαιδευτικό σύστημα (πολιτισμικό κεφάλαιο) (Reay, 2005:68. Lee και Bowen, 2006:168). Όπως παρατηρούν σχετικά οι Lee και Bowen (2006:168) οι γονείς με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο μπορεί να είναι λιγότερο ενεργοί ως προς τη συμμετοχή τους στην εκπαίδευση των παιδιών τους στο σχολείο, καθώς αισθάνονται μειονεκτικότερα ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να επικοινωνήσουν με το προσωπικό του σχολείου («είτε λόγω της έλλειψης γνώσης του σχολικού συστήματος, είτε λόγω της έλλειψης εξοικείωσης με την εκπαιδευτική ορολογία ή εξαιτίας των προσωπικών τους αρνητικών εμπειριών σε ότι αφορά την εκπαίδευση»). Ακόμη, αναφέρουν ότι οι γονείς που προέρχονται από διαφορετικές χώρες και διαθέτουν ένα τελείως διαφορετικό πολιτισμικό κεφάλαιο από το ισχύον θεσμοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο το οποίο αναπαράγεται στα σχολεία που φοιτούν τα παιδιά τους, εκτιμούν πολύ περισσότερο την εκπαιδευτική συμμετοχή στο σπίτι από ότι στο σχολείο¹¹ (στο ίδιο). Παρατηρούνται επομένως κάποιες «διακυμάνσεις στο habitus» οι οποίες προκύπτουν ως προς τις γονικές στρατηγικές. Δηλαδή, παρά την έλλειψη σχολικού κεφαλαίου των γονέων, μερικοί από αυτούς συμμετέχουν ενεργά στην εκπαίδευση του παιδιού στο σπίτι με έναν ή περισσότερους τρόπους και πολλές φορές παρουσιάζονται συνεπείς με τις αξίες και τις πρακτικές του σχολικού συστήματος (στο ίδιο). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα αποτελέσματα στην έρευνα της Reay (2005:70) σύμφωνα με τα οποία εργαζόμενες μητέρες¹² με χαμηλό σχολικό κεφάλαιο παρά τις προσωπικές τους αρνητικές εμπειρίες που είχαν με την εκπαίδευση και παρά τις όποιες αμφιβολίες τους για το υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα, εντούτοις

ταξικού τους χαρακτήρα να διαφέρουν σε σχέση με τις συνήθειες προδιαθέσεις προς το ορισμένους τύπους συμπεριφορών ή αντιλήψεων των γονικών στρατηγικών.

¹¹ Ενδεχομένως είναι περισσότερο εξοικειωμένοι με την εγγενή μορφή πολιτισμικού κεφαλαίου.

¹² Αναφέρει ένα δείγμα εργαζομένων γυναικών με χαμηλό σχολικό κεφάλαιο, από μια συγκεκριμένη πόλη Milner στην Georgia των ΗΠΑ.

αποδείχτηκαν θετικά προσκείμενες προς την εξέλιξη της πορεία των παιδιών τους στο σχολείο (συμπεριλαμβανομένων και των μελλοντικών ακαδημαϊκών σπουδών τους).

Σύμφωνα και με τα όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω, όπως επισημαίνουν οι Lee και Bowen (2006:168) όλες αυτές οι παραλλαγές που εντοπίζονται στους διάφορους τύπους γονικής εμπλοκής στην εκπαίδευση των παιδιών στο σχολείο, φανερώνουν το διαφορετικό κοινωνικό υπόβαθρο των γονέων και ενισχύουν τον ισχυρισμό του Bourdieu ότι «οι οικογένειες ποικίλλουν όσον αφορά το εκπαιδευτικό habitus».

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

2.1. Η επιρροή των γονέων στις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών τους

Οι Ashbourne και Andres (2015) σε άρθρο τους το οποίο παρουσιάζει μια έρευνα που διεξήχθη στον Καναδά, εξετάζουν κατά πόσο οι γονείς επηρεάζουν ασυνείδητα ή συνειδητά τις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών τους. Η έρευνα έδειξε ότι η συμμετοχή και η επιλογή των εξωσχολικών δραστηριοτήτων εξαρτάται σε ένα μεγάλο βαθμό από το εκπαιδευτικό υπόβαθρο των γονέων (Ashbourne και Andres, 2015:1-10). Μέσα από το άρθρο τους αυτό παρουσιάζονται τόσο οι θέσεις του Bourdieu (2015:54-56, 65-66, 162-183). όσο και οι θέσεις της Lareau (2003:6-7, 82, 180-182) σχετικά με την άμεση επίδραση του πολιτισμικού κεφαλαίου (cultural capital) στις αντιλήψεις και στον τρόπο με τον οποίο οι γονείς εφαρμόζουν τις διάφορες στρατηγικές τους ως προς την συμμετοχή τους στην εκπαίδευση των παιδιών τους στο σχολείο και στην μετέπειτα πορεία τους στις ακαδημαϊκές σπουδές.

Σύμφωνα με τη Lareau συνήθως η οικογένεια ασκεί μεγάλη επιρροή στα εκπαιδευτικά επιτεύγματα των παιδιών. Οι γονείς διαδραματίζουν μεγάλο ρόλο όσο αναφορά την οργάνωση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού. Οι εξωσχολικές δραστηριότητες απαιτούν όχι μόνο την ενασχόληση των ίδιων των γονέων αλλά απαιτούνται και οικονομικοί πόροι. Τα παιδιά που προέρχονται από κατώτερες κοινωνικές τάξεις δεν μπορούν να συμμετέχουν σε τέτοιες εξωσχολικές δραστηριότητες. Η Lareau υποστηρίζει ότι ανάλογα με την κοινωνική τάξη επιλέγονται και οι αντίστοιχες δραστηριότητες. Η ίδια ξεχωρίζει δυο γονικά στυλ: την «συντονισμένη καλλιέργεια» και τη «φυσική ανάπτυξη». Το πρώτο στυλ γονικής μέριμνας ή η πρακτική των γονέων χαρακτηρίζεται από τις προσπάθειες ενός γονέα να ενισχύσει τα ταλέντα του παιδιού του ενσωματώνοντας οργανωμένες δραστηριότητες στις ζωές των παιδιών. Αυτό το στυλ το συναντάμε συνήθως στις μεσαίες τάξεις και στις ανώτερες τάξεις των αμερικανικών οικογενειών και χαρακτηρίζεται επίσης από συνειδητή

αναπτυσσόμενη χρήση της γλώσσας και την ικανότητα αλληλεπίδρασης με τους κοινωνικούς θεσμούς. Το στυλ της φυσικής ανάπτυξης από την άλλη το συναντάμε κυρίως στην εργατική τάξη και σε φτωχότερες οικογένειες. Ασχολούνται με τη δομή των δραστηριοτήτων του παιδιού μετά το σχολείο και γενικά έχουν λιγότερη εκπαίδευση και χρόνο. Κύριος ρόλος τους είναι να παρέχουν στα παιδιά μια ασφαλή ζωή όπως συγκεκριμένα στέγη, τροφή, ρουχισμό κλ.π. Αυτός ο τύπος παιδικής μέριμνας περιλαμβάνει λιγότερο οργανωμένες δραστηριότητες και περισσότερο ελεύθερο χρόνο για τα παιδιά τους να παίζουν με άλλα παιδιά στη γειτονιά (Lareau, 1987:73-74. Lareau, 2000:2. Pepler, 2017:350. Ballantine και Hammack, 2015:205).

Η Lareau εμφανώς επηρεασμένη από την μπουρντιανή θεωρία επισημαίνει ότι οι οικογένειες και τα σχολεία, καθώς και οι οικογενειακές σχέσεις αποτελούν κρίσιμους παράγοντες στη διαδικασία της κοινωνικής αναπαραγωγής. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά:

για τα περισσότερα παιδιά (αλλά όχι όλα), η κοινωνική τάξη είναι ένας σημαντικός παράγοντας πρόβλεψης της εκπαίδευσης καθώς και του επαγγελματικού επιτεύγματος. Τα σχολεία, ιδιαίτερα της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, παίζουν κρίσιμο ρόλο σε αυτή τη διαδικασία κοινωνικής αναπαραγωγής, καθώς ταξινομούν τους σπουδαστές σε κοινωνικές κατηγορίες ανάλογα με τα διαπιστευτήριά τους (πτυχία) και τις ευκαιρίες κινητικότητας. Ωστόσο, ξέρουμε σχετικά λίγα σχετικά με τα στάδια αυτής της κοινωνικής διαδικασίας. Η έννοια του “πολιτισμικού κεφαλαίου” μπορεί να βοηθήσει στρέφοντας την προσοχή μας στη δομή της ευκαιρίας και στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα προχωρούν μέσω αυτής της δομής... (Lareau, 1987:83-84).

Όπως επισημαίνει η Lareau (2003:82) στις μεσαίες τάξεις, οι ενήλικες αντιμετωπίζουν πολύ σοβαρά τις δραστηριότητες των παιδιών. Ένα αίτημα για βοήθεια από το παιδί προς τον γονέα, μπορεί να οδηγήσει τον δεύτερο να παρασυρθεί και να οδηγηθεί σε υπερβολές απέναντι στο παιδί. Οι γονείς συχνά απασχολούνται με τη ζωή των παιδιών τους, τα πράγματα που είναι σημαντικά για τα παιδιά μπορούν εύκολα να γίνουν σημαντικά γεγονότα για τους γονείς τους. Αυτό με τη σειρά του αυξάνει την πίεση στα παιδιά να επιτύχουν.

Συγκεκριμένα η Lareau (στο ίδιο) αναφέρει την περίπτωση ενός γονέα ο οποίος είναι υπερβολικός προς τις αντιδράσεις του και στον τρόπο που ενθαρρύνει το παιδί του κατά τη διάρκεια ενός παιχνιδιού ποδοσφαίρου. Οι γονείς της μεσαίας τάξης συνήθως παρακολουθούν τα συμφέροντα των παιδιών τους. Ένα συχνό φαινόμενο είναι η παρακολούθηση αυτή να γίνεται με την εγγραφή των παιδιών τους σε οργανωμένες δραστηριότητες (για παράδειγμα κάποιες αθλητικές δραστηριότητες). Η Lareau (στο ίδιο) παρατηρεί επίσης ότι οι γονείς συμμετέχουν πολλές φορές σε διάφορες εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών τους, σε παιχνίδια στην αυλή ή σε άλλους χώρους μέσα στο σπίτι κ.ά. «Οι γονείς συνήθως απολαμβάνουν αυτή τη συμμετοχή, αλλά το βλέπουν και αυτό ως μέρος της υποχρέωσής τους προς τα παιδιά τους». Η γονική εμπλοκή αποτελεί «συνιστώσα της στρατηγικής» για μια συντονισμένη καλλιέργεια των δυνατοτήτων του παιδιού για μια μελλοντική εξέλιξη, εν προκειμένω για την πρόωρη κατοχύρωση του πολιτισμικού κεφαλαίου. Σαν αποτέλεσμα, τα παιδιά της μεσαίας τάξης αποκτούν την αίσθηση ότι οι ενήλικες γονείς δικαιούνται να έχουν εστίαση την προσοχή τους σε μικρές λεπτομέρειες της ζωής τους (Lareau, 2003:82. Πρβλ. Lareau και Weininger, 2008:430-431, 446. Lareau, 1987:83).

Η Lareau παρατηρεί επίσης ότι σε ότι αφορά την εργατική τάξη και τους φτωχούς γονείς ως προς την κοινωνική ζωή των παιδιών τους, είναι ιδιαίτερα σημαντική η αποδοχή της άποψής τους από τα παιδιά τους. Κατά τη Lareau τα παιδιά δεν εκπαιδεύονται να θεωρούν τους εαυτούς τους ως ξεχωριστά και άξια για την καθημερινή ζωή. «Τα παιδιά φαίνεται να έχουν μια αίσθηση του περιορισμού», σε αντίθεση με το δικαίωμα, στη λειτουργία και συναναστροφή τους με τον μεγαλύτερο κόσμο. (Lareau, 1987:83). Το γεγονός ότι η εργατική τάξη και οι φτωχοί γονείς δίνουν λιγότερη προσοχή στις διάφορες δραστηριότητες των παιδιών τους (παιχνίδια κλ.π.) δε σημαίνει ότι αυτοί οι γονείς δεν απολαμβάνουν το να δουν τα παιδιά τους να διασκεδάζουν. Απλά αυτή η ευχαρίστηση δεν υποχρεώνει τους γονείς να αισθάνονται ότι πρέπει να παρέχουν τα παιδιά τους τέτοιες εμπειρίες. Ούτε η εργατική τάξη και οι φτωχοί γονείς φαίνεται να αισθάνονται υποχρεωμένοι να παρακολουθήσουν ή να ακολουθήσουν τις διάφορες εκφάνσεις της δημιουργικότητας των παιδιών. Σε

γενικές γραμμές, οι δραστηριότητες των παιδιών στον ελεύθερό τους χρόνο αντιμετωπίζονται ως ευχάριστες (στο ίδιο).

Οι Ashbourne και Andres χρησιμοποιούν τη θεωρία του Pierre Bourdieu που αναφέρεται στην έξη/habitus και στο πολιτισμικό κεφάλαιο. Ο Bourdieu υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος από την πρώιμη παιδική του ηλικία «μαθαίνει» τον κόσμο, είτε σκόπιμα και στοχευμένα, είτε άτυπα, μέσω της καθημερινότητάς του, ανατρεφόμενος στο πλαίσιο της οικογένειάς του. Τα βασικά στοιχεία και ο τρόπος δόμησης και έκφρασης του εξωτερικού κόσμου, εισάγονται μέσω της κοινωνικοποίησης και ενσωματώνονται στο παιδί, παράγοντας και εγκαθιστώντας διαθέσεις (dispositions). Αυτές τις διαθέσεις ο Bourdieu τις ονόμασε habitus και «δεν νοούνται ως ψυχοσυναισθηματικές καταστάσεις, αλλά ως προδιαθέσεις, ως τάσεις, ως “σχήματα” να σκέπτεται, να αισθάνεται, να αντιλαμβάνεται, να αξιολογεί και να ενεργεί το άτομο με σχετικά σταθερό χαρακτηριστικό ιδιάζοντα τρόπο». Σύμφωνα με τον συγγραφέα οι εξωσχολικές δραστηριότητες διαμορφώνονται ανάλογα μ' αυτό που ο Bourdieu ονομάζει πολιτισμικό κεφάλαιο το οποίο μεταβιβάζεται από τη μια γενιά στην άλλη (Ashbourne και Andres, 2015:4-7). Οι Ashbourne και Andres στηρίζονται ξεκάθαρα στη θεωρία του Bourdieu. Από την έρευνά τους προκύπτει ότι το κοινωνικό-μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας και η οικογενειακή αγωγή είναι οι πιο σημαντικοί παράμετροι της σχολικής επιτυχίας. Η πρόοδος εξαρτάται από την κουλτούρα που μεταβιβάζει η οικογένεια στο παιδί (Ashbourne και Andres, 2015:17-20).

2.2. Η φοβική μεσαία τάξη και η επιλογή σχολείου: μη συνειδητή αποδοχή της ταξικής αναπαραγωγής

Οι Vincent και Ball (2007) σε άρθρο τους, μελετούν τη σχέση μεταξύ γονέων και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (σχολείων) και το πώς αυτές οι σχέσεις διαμεσολαβούνται από την κοινωνική τάξη (για την ακρίβεια τις κοινωνικές ανισότητες). Οι συγγραφείς στις έρευνες τους γύρω από την κοινωνιολογία της γνώσης, επικεντρώνονται κατά κύριο λόγο στη γονική μέριμνα και στις διαφορές κατά καιρούς εκπαιδευτικές πολιτικές που εφαρμόζονται στη σχολική τάξη. Η διεθνής επιστημονική έρευνα που αντλεί από το έργο των Bernstein και Bourdieu είναι αρκετά μεγάλη. Πολλές κοινωνικές έρευνες ασχολούνται με τις

διαφορές ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις ως προς το οικογενειακό πλαίσιο κοινωνικοποίησης, τις οικογενειακές εκπαιδευτικές στρατηγικές και πρακτικές, ακόμη και με την επίδραση των διαφορετικών μορφών κεφαλαίου στη διαμόρφωση της σχέσης με το σχολείο (χαρακτηριστικό παράδειγμα οι έρευνες της Lareau, 2000 και 2003) και τις εκάστοτε εκπαιδευτικές πρακτικές. Πολλές από τις εν λόγω έρευνες εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στο ρόλο της οικογένειας και στις εκπαιδευτικές βαθμίδες, από το δημοτικό σχολείο (όπου δίνεται ιδιαίτερη έμφαση) μέχρι και τις επιλογές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Οι Vincent και Ball Ωστόσο, επικεντρώνονται επί του ζητήματος αυτού στην προσχολική εκπαίδευση.

Σε αυτό το άρθρο οι Vincent και Ball (2007:1062-1064) βασίζονται σε δεδομένα τα οποία συλλέχθηκαν από ένα πρόγραμμα ποιοτικής έρευνας μέσα από το οποίο τονίζεται ο ενθουσιασμός των γονέων της μεσαίας τάξης για την εγγραφή των παιδιών κάτω των 5 ετών σε δραστηριότητες εμπλουτισμού (εξωσχολικές δημιουργικές και αθλητικές τάξεις). Οι γονείς εν προκειμένω, θέλουν να δώσουν μια ώθηση στη ζωή των παιδιών τους, αλλά τα ξεκινούν σε διάφορες δραστηριότητες από πολύ μικρή ηλικία, αυτός άλλωστε είναι και ένας εκ των πολλών παραγόντων στον οποίο επικεντρώνεται η έρευνα αυτή (η έμφαση και το εύρος των δραστηριοτήτων έξω από το σπίτι, σε αρκετά μικρή ηλικία). Όλες οι σωματικές και πνευματικές δραστηριότητες χορός (μπαλέτο), γυμναστική, η μουσική, η μάθηση της γαλλικής γλώσσας «αποτελούν μέρος της κανονικής εβδομαδιαίας ρουτίνας για τα μικρά παιδιά στην έρευνα αυτή». Οι συγγραφείς χρησιμοποιούν υλικό από συνεντεύξεις με 57 μητέρες και 14 πατέρες (από 59 διαφορετικές οικογένειες της μεσαίας τάξης) σε δύο περιοχές του Λονδίνου.

Μέσα από το άρθρο των Vincent και Ball ερευνώνται τα ανωτέρω δεδομένα και γίνονται κάποιες κρίσεις επάνω σε αυτά. Όπως αναφέρουν οι συγγραφείς σχετικά: «ενδεχομένως, η άσκηση δραστηριοτήτων, κάθε δραστηριότητα που αφορά την «ενίσχυση» και την «ανάπτυξη» του παιδιού (υπό την έννοια της υπερβολής), είναι για πολλές οικογένειες πιο σημαντική από το ουσιαστικό περιεχόμενο» (2007:1070). Σύμφωνα με τους Vincent και Ball (2007:1074) όταν δημιουργείται στους γονείς μία συγκεκριμένη πεποίθηση, «δεν μπορούμε να πούμε σύμφωνα με τα δεδομένα μας αυτά πώς θα

αντιδράσουν ενδεχομένως, οι εν λόγω γονείς, όταν τα παιδιά τους στο μέλλον σε μεγαλύτερη ηλικία, επιλέξουν για παράδειγμα τον «χορό δρόμου» από το μπαλέτο ή τη ρυθμική γυμναστική». «Ωστόσο, είναι εξίσου σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι υπάρχουν συγκεκριμένοι «όροι απόκτησης» που εμπλέκονται εδώ στις δραστηριότητες αυτές, δηλαδή η τάξη, ο δάσκαλος / ο εξοπλισμός - οι συνθήκες που είναι διαθέσιμες μόνο σε όσους μπορούν να το αντέξουν, αλλά όχι στο βαθμό που είναι αποκλειστικά για τη μεσαία τάξη. Είναι μέρος ενός κοινωνικού περιβλήματος μέσα στο οποίο αναπτύσσονται τα παιδιά (στο άρθρο οι συγγραφείς το αναφέρουν ως «κοινωνικό κουκούλι» «social cocooning») και συχνά θέτουν όρια στην «κοινωνική ανάμειξη».

Αυτό που παρατηρείται στο συγκεκριμένο άρθρο από τους Vincent και Ball (2007:1074-1075) είναι ότι οι γονείς υιοθετούν διαφορετικές μορφωτικές πρακτικές και αναπτύσσουν διαφορετικές λογικές σε σχέση με την κοινωνικοποίηση των παιδιών ανάλογα με την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκουν. Όπως αναφέρουν και σε άλλο άρθρο τους οι Ball και Vincent (2001:180-185), το ζήτημα της επιλογής σχολείου είναι κάτι που απασχολεί ιδιαίτερα τους γονείς της μεσαίας τάξης, αφού στην πραγματικότητα αποτελεί μια ακόμη «στρατηγική ταξικής αναπαραγωγής». Κατά τους Vincent και Ball (2007:1070) τόσο ο ρόλος του σχολείου όσο και ο ρόλος της αισθητικής αποτελεί «όχημα συσσώρευσης του πολιτισμικού κεφαλαίου» προκειμένου να επιτυγχάνονται οι θεσμοθετημένες αλλαγές. Πρόκειται για μια βασική στρατηγική της μεσαίας τάξης προκειμένου να διασφαλίσει την κοινωνική και οικονομική αναπαραγωγή για τα παιδιά της (2007:1062). Η αναφορά στα άρθρα αυτά γίνεται προκειμένου να δούμε την αφετηρία από την οποία εφορμούν οι γονείς της μεσαίας τάξης ώστε να υιοθετούν διαφορετικές μορφωτικές πρακτικές και να αναπτύσσουν διαφορετικές λογικές σε σχέση με την κοινωνικοποίηση των παιδιών τους.

Εν τοιαύτη περίπτωση, η έρευνα των Vincent και Ball (2007) στο άρθρο που μας αφορά, επικεντρώνεται στις στρατηγικές που χρησιμοποιούν οι γονείς προκειμένου να διασφαλίσουν την κοινωνική αναπαραγωγή. Οι συγγραφείς του άρθρου διεξήγαγαν συνεντεύξεις σε 57 μητέρες και 16 πατέρες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, στο Λονδίνο, οι οποίοι είχαν ένα τουλάχιστον παιδί μέχρι πέντε ετών. Οι συγγραφείς ήθελαν να παρατηρήσουν πώς περνάνε τα παιδιά

τον ελεύθερο χρόνο τους είτε στο σπίτι με τη μητέρα είτε οπουδήποτε αλλού. Σύμφωνα με τα ευρήματά τους, οι δραστηριότητες είναι ταξικές, δείχνουν το έθος, τις στάσεις και τις πρακτικές των οικογενειών, εμπεριέχουν τις έννοιες του γούστου και της διάκρισης και αντικατοπτρίζουν στην πράξη την «ανησυχία των γονιών της μεσαίας τάξης» (η «φοβική» μεσαία τάξη όπως αναφέρθηκε πιο πάνω), καθώς προσπαθούν να κατασκευάσουν το παιδί της μεσαίας τάξης σε ένα κοινωνικό πλαίσιο, συγκεκριμένο. Σε αυτό το κοινωνικό πλαίσιο, «η αναπαραγωγή μοιάζει αβέβαιη» (Vincent και Ball, 2007:1063).

Αυτό που περιγράφουν οι Vincent και Ball (στο ίδιο) είναι μια κατασκευή παιδιού με βάση τη πρακτική θεωρία του Bourdieu, όπως δηλαδή περιέγραψε την κατασκευή αυτή ο Γάλλος διανοητής, καθώς το παιδί με τα ταλέντα και τις ικανότητες που περιγράφεται εδώ με βάση τα πρότυπα και τις ενδότερες κοινωνικού τύπου ανησυχίες των γονέων, «είναι προϊόν επένδυσης χρόνου, πολιτισμικού κεφαλαίου και χρημάτων». Η εξαγορά της γνώσης μέσα από τις δραστηριότητες εμπλουτισμού, είναι ένας από τους πολλούς τρόπους με τους οποίους το πολιτισμικό κεφάλαιο συνδέεται με το οικονομικό. Στο άρθρο περιγράφεται ο τύπος ενός παιδιού έως πέντε ετών, με πνευματικές, δημιουργικές και αθλητικές δεξιότητες και εμπειρίες. Η απόπειρα να οδηγηθούν παιδιά κάτω των 5 ετών, σε μια πληθώρα ασχολιών ελεύθερου χρόνου, αποσκοπεί στο να διασφαλιστεί η μαθησιακή τους ετοιμότητα για μελλοντική επιτυχία στο σχολείο. Αυτές επομένως, οι δραστηριότητες, είναι ένδειξη μακροπρόθεσμου σχεδίου, μία έγνοια των γονέων της «φοβικής» μεσαίας τάξης για «το μέλλον στη μόρφωση» (Vincent και Ball, 2007:1064).

Στο άρθρο αυτό τονίζεται ο ρόλος των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου στις στρατηγικές των γονιών για την αναπαραγωγή της τάξης, αυτό αναλύεται από τους συγγραφείς μέσα από μια μπουρντιανού τύπου προσέγγιση (η βάση της θεωρίας τους είναι ο Bourdieu, επικεντρώνονται στις έννοιες «έθος» και «πρακτικές» του γάλλου κοινωνιολόγου). Αυτό που τονίζεται μέσα από τους βρετανούς κοινωνιολόγους της εκπαίδευσης είναι το γεγονός ότι «η μεσαία τάξη χρησιμοποιεί το εκπαιδευτικό σύστημα σαν στρατηγική αναπαραγωγής προνομίων στην προσπάθεια της να επιτύχει κοινωνικό πλεονέκτημα και κοινωνική κινητικότητα». Μέσα σε όλη αυτή τη σκέψη μιλάμε

για ταξικές διαφορές που όχι μόνο διατηρούν, αλλά και ενισχύουν τον διαχωρισμό των κοινωνικών τάξεων (Vincent και Ball, 2007:1066).

Στις έρευνες που έχουμε μελετήσει έως τώρα αναδεικνύεται η ταξική διαφοροποίηση των πρακτικών που αναπτύσσουν τα παιδιά ως προς τον ελεύθερο χρόνο τους. Εκείνο που διαφαίνεται μέσα από την ανάλυση των κειμένων (επισκόπηση βιβλιογραφίας και ανάλυση των ερευνών) είναι ότι η κοινωνική καταγωγή των γονέων και πιο συγκεκριμένα το «μορφωτικό επίπεδο» σύμφωνα με τη θεωρία του Bourdieu, επιδρά και συμβάλλει στη διαμόρφωση των πρακτικών τους καθώς και των ενασχολήσεων τους στο διάστημα του ελεύθερου χρόνου¹³ τους (Bourdieu, 2013:159-195. Sterne, 2003:375. Vincent και Ball, 2007:1067-1073. Jenkins, 1992:90-92. Ashbourne και Andres, 2015:5. Joas και Knöbl, 2013:28).

Η Annette Lareau αντλώντας από τον Bourdieu την έννοια του «μορφωτικού ή πολιτισμικού κεφαλαίου» (Bourdieu, 2013:374-375) επισημαίνει ότι η πλειοψηφία των γονέων της μεσαίας τάξης αντιλαμβάνονται το παιδί ως «project» (Pearlman, 2009) υπό την έννοια ότι το παιδί αντιμετωπίζεται από τους γονείς του ως κάτι επάνω στο οποίο θα πρέπει να επενδύσουν προκειμένου να αξιολογηθούν θετικά γι' αυτό στο μέλλον. Σκέφτονται επομένως πως θα διαχειριστούν και πως θα οργανώσουν (τις πρακτικές τους δηλαδή) τις διάφορες δραστηριότητες του παιδιού ώστε να επενδύσουν μακροπρόθεσμα στις δεξιότητές του οι οποίες αναπτύσσονται καθ' όλη τη διάρκεια της διαπαιδαγώγησής του, κατά τέτοιο τρόπο που μια παιδική δραστηριότητα φθάνει στο σημείο να αντιμετωπίζεται από τους γονείς με περισσότερη ένταση από ότι αντιμετωπίζεται από το ίδιο το παιδί (Pearlman, 2009. Lareau και Weininger, 2008:156). «Οι γονείς κατευθύνουν την εκπαιδευτική επιτυχία των παιδιών τους» και κατά προέκταση κάθε

¹³ Όπως αναφέρει σχετικά ο Διαμαντόπουλος (2004:178-179) μέσα από αυτό που ο Bourdieu περιγράφει στη θεωρία του ως θεσμοποιημένη μορφή πολιτισμικού κεφαλαίου (σχολείο) δημιουργούνται στερεότυπα για τον ελεύθερο χρόνο στους μαθητές και επιπλέον όπως λέει, «το χρέος για αναβάθμιση του ελεύθερου χρόνου των παιδιών δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στην οικογένεια και το σχολείο, αλλά πρέπει να επεκτείνεται σε όλους τους θεσμούς αγωγής, καθώς και σε κάθε φορά ελεύθερων δραστηριοτήτων». Αυτή είναι η ουσιαστικότερη λύση να δοθεί μια νέα διάσταση στον ελεύθερο χρόνο και να λειτουργήσει ο παράγοντας ελεύθερος χρόνος στα παιδιά, με κάθε υποστατική ιδιότητά του προς αυτά.

δραστηριότητα στον ελεύθερο χρόνο, καθώς σε αυτή την επιτυχία διαβλέπουν στην πραγματικότητα τις αξίες εκείνες που οι ίδιοι «πρεσβεύουν» (Lareau, 1987:81-83).

Παράλληλα, στο άρθρο των Vincent και Ball (2007) «Making Up the Middle-Class Child: Families, Activities and Class Dispositions» τονίζεται ο ρόλος των δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου στις στρατηγικές των γονιών για την αναπαραγωγή της τάξης, αυτό αναλύεται από τους συγγραφείς μέσα από μια μπουρντιανού τύπου προσέγγιση (η βάση της θεωρίας τους είναι ο Bourdieu καθώς επικεντρώνονται στις έννοιες «έθος» και «πρακτικές» του γάλλου κοινωνιολόγου). Αυτό που τονίζεται μέσα από τους βρετανούς κοινωνιολόγους της εκπαίδευσης είναι το γεγονός ότι η μεσαία τάξη μεταχειρίζεται το εκπαιδευτικό σύστημα έχοντας μια «στρατηγική αναπαραγωγής προνομίων» προκειμένου να επιτύχει ένα «κοινωνικό πλεονέκτημα». Μέσα σε όλη αυτή τη σκέψη μιλάμε για ταξικές διαφορές που όχι μόνο διατηρούν, αλλά και ενισχύουν τον διαχωρισμό των κοινωνικών τάξεων και διογκώνουν τη «διάκριση» (Vincent και Ball, 2007:1062-1067).

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1. Εισαγωγή

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε τη μεθοδολογία που ακολουθήσαμε εντός του πλαισίου πραγμάτωσης της εν λόγω διπλωματικής εργασίας. Θα παρουσιάσουμε τα μεθοδολογικά «εργαλεία» τα οποία χρησιμοποιήσαμε για να συλλέξουμε τα ερευνητικά δεδομένα (ερωτήσεις ανοιχτού τύπου και ημιδομημένη συνέντευξη). Αναφερόμαστε εν προκειμένω στον τύπο της δειγματοληψίας και στο δείγμα της έρευνας.

Η μεθοδολογία που επιλέξαμε στη μελέτη μας, είναι η ποιοτική έρευνα με ημιδομημένες συνεντεύξεις. Στις συνεντεύξεις θα γίνονται ανοικτές ερωτήσεις (open questions) σε γονείς μαθητών/τριών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης που φοιτούν σε δύο σχολεία (Νέα Ερυθραία και Χαλάνδρι), καθώς με τις ανοικτές ερωτήσεις η διαδικασία είναι δυνατό να διέπεται από ένα αίσθημα ελευθερίας και ο ερωτώμενος γονιός θα μπορεί να αναπτύξει την απάντηση του χωρίς αυστηρούς περιορισμούς. Το δείγμα για τις συνεντεύξεις θα αποτελείται από 8 γονείς.

Στις συγκεκριμένες γειτονίες της Νέας Ερυθραίας και του Χαλανδρίου όπου βρίσκονται τα δύο σχολεία, συναντάμε ένα αρκετά υψηλό μορφωτικό και εισοδηματικό επίπεδο των γονέων, από το δείγμα αυτό ένας στους δύο γονείς θα είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (ΑΕΙ, ΤΕΙ) (βλ. Κυριαζή, 2011). Επιπλέον, σύμφωνα με συγκεκριμένες βιβλιογραφικές μελέτες έχει ιδιαίτερη σημασία ο στεγαστικός διαχωρισμός τόσο γενικότερα όσο και ειδικότερα για τη μελέτη αυτή, καθώς αποτελεί «δείκτη» κοινωνικής ανισότητας καθώς και παράγοντα αναπαραγωγής της κοινωνικής ανισότητας, εφόσον η «κλασική αστική γεωγραφία» για πολλές δεκαετίες αντιμετώπιζε το ζήτημα αυτό του «κοινωνικού διαχωρισμού» ως πρόβλημα το οποίο αναδείκνυε κάποια σχήματα διαχωρισμού («socio-spatial patterns») μεταξύ των τάξεων και

αποτελούσε παράγοντα μέτρησης «της έντασης της κοινωνικής ανισοκατανομής». Γίνεται επομένως λόγος για ένα συγκεκριμένο σχήμα τοπικής κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας, δηλαδή «τα χτισμένα περιβάλλοντα και οι κοινωνικές σχέσεις που είναι εγγεγραμμένες στα πρότυπα ιδιοκτησίας» (βλ. Μαλούτας, Εμμανουήλ, Παντελίδου-Μαλούτα, 2006:120-121. Maloutas, 2007α:734-737. Maloutas, 2012:34).

Είναι αναμφισβήτητο ότι υπάρχουν πολύ σημαντικές κοινωνικές διαφορές στις εκπαιδευτικές επιδόσεις και στον τρόπο που δίδονται οι κοινωνικές ευκαιρίες σε όλες τις δυτικές κοινωνίες (Moore, 2007:171. Maloutas, 2007β:50). Οι διαφορές αυτές που αναπτύσσονται ως προς την κινητικότητα δεν αποτελούν μόνο αποτέλεσμα των ανισοτήτων μεταξύ των οικονομικών, πολιτιστικών και κοινωνικών πόρων που διαθέτουν οι διαφορετικές μεταξύ τους κοινωνικές ομάδες, αλλά είναι επίσης και προϊόν της επίδρασης των «στρατηγικών κινητικότητας» που αναπτύσσουν αρκετά συχνότερα τα «εύπορα νοικοκυριά», οι «εύπορες ομάδες». Αυτό όπως επισημαίνει σχετικά ο Μαλούτας συμβαίνει καθώς η ικανότητα σχεδιασμού επιτυχημένων στρατηγικών συνυφαίνεται σε μεγάλο βαθμό με τους πόρους μιας κοινωνικής ομάδας, αφού οι μεσαίες τάξεις είναι «ιδιαίτερα ευαίσθητες» ως προς το ζήτημα της εκπαίδευσης των απογόνων τους. Δραστηριοποιούνται έτσι ενεργά, στην «ανάπτυξη εκπαιδευτικών στρατηγικών που στοχεύουν στην παροχή ορισμένων πλεονεκτημάτων για την κοινωνική κινητικότητα των παιδιών τους» (Maloutas, 2007β:50).

Σύμφωνα με σχετική μελέτη του Μαλούτα, η Νέα Ερυθραία αποτελεί μια περιοχή των Αθηνών η οποία «χαρακτηρίζεται από έντονη εσωτερική ανισοκατανομή των υψηλών, των μεσαίων και των εργατικών κατηγοριών». Η Νέα Ερυθραία αποτελεί επομένως ένα προάστιο όπου κατά κύριο λόγο κυριαρχούν οι υψηλές και μεσαίες κατηγορίες, ενώ παράλληλα, υπάρχει και ένα σημαντικό τμήμα εργατικών κατηγοριών (Μαλούτας, 1998:46). Ως προς τη κοινωνική φυσιογνωμία της πόλης του Χαλανδρίου, πρόκειται για μια περιοχή με «μεσαίες κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες» στον πληθυσμό της (Μαλούτας, 1998:38, 63).

Θα πρέπει να ειπωθεί στο σημείο αυτό ότι αναφερόμαστε στη «μεσαία τάξη» σύμφωνα με την μπουρντιανή προσέγγιση σύμφωνα με την οποία είναι η περισσότερο «κινητική ομάδα» κοινωνικά και αποτελεί τη δυναμικότερη τάξη (ισχυρότερη ως προς το σχολικό και οικονομικό κεφάλαιο) εν συγκρίσει προς τις άλλες δύο οι οποίες είναι στατικότερες (Bourdieu, 2006:236-256). Είναι ενδιαφέρον δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο οι γονείς που ανήκουν στη μεσαία τάξη ενεργοποιούν το πολιτισμικό τους κεφάλαιο μέσω των δραστηριοτήτων των παιδιών τους στον ελεύθερό τους χρόνο και κατά κύριο λόγο με ζητήματα που αφορούν αυστηρά στην εκπαίδευσή τους. Οι συνεντευξιαζόμενοι γονείς που επιλέγονται εδώ έχουν υψηλό μορφωτικό και εισοδηματικό επίπεδο και όπως θα παρατηρήσουμε και στο τέταρτο κεφάλαιο στην ανάλυση των συνεντεύξεων, ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για την ενασχόληση των παιδιών τους τόσο με τις εξωτερικές δραστηριότητές τους, όσο και για την απόδοσή τους στο σχολείο.

Όπως επισημαίνουν σχετικά οι Vincent και Ball για τους γονείς της μεσαίας τάξης το ζήτημα της επιλογής σχολείου είναι κάτι που τους απασχολεί ιδιαίτερα, καθώς το βλέπουν σαν μια «στρατηγική ταξικής αναπαραγωγής» (Ball και Vincent, 2001:181-183). Κατά τους Vincent και Ball (2001) υπάρχει μια «φοβική» μεσαία τάξη που αποβλέπει μέσα από την επιλογή σχολείου, στην ταξική αναπαραγωγή και βλέπει παράλληλα το σχολείο (στην ουσία το αντιμετωπίζει έτσι) σαν όχημα διαιώνισης προνομίων. Πρόκειται για βασική στρατηγική της μεσαίας τάξης προκειμένου να διασφαλίσει την κοινωνική και οικονομική αναπαραγωγή για τα παιδιά της (Ball και Vincent, 2001:186). Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον να δούμε την αφετηρία από την οποία εφορμούν οι γονείς της μεσαίας τάξης ώστε να υιοθετούν διαφορετικές μορφωτικές πρακτικές και να αναπτύσσουν διαφορετικές λογικές (ως προς τη δραστηριοποίηση των παιδιών τους στον ελεύθερο χρόνο) σε σχέση με την κοινωνικοποίηση των παιδιών τους.

Τα ενδεικτικά ερωτήματα θα αναδιατυπωθούν κατά τον σχεδιασμό του οδηγού συνέντευξης. Οι ενδεικτικές ερωτήσεις θα αφορούν τα παρακάτω ζητήματα: 1) ποιες ανάγκες πιστεύουν πως έχουν τα παιδιά στην ηλικία αυτή; 2) πώς θεωρούν εκείνοι ότι θα πρέπει να διαθέτουν τον χρόνο τους; 3) πως γίνεται επιλογή εξωσχολικών δραστηριοτήτων των παιδιών σύμφωνα με τους

γονείς; 4) Πως νοηματοδοτούν οι γονείς την επιλογή εξωσχολικών δραστηριοτήτων των παιδιών τους; Το βασικό ερευνητικό ερώτημα είναι κατά πόσο τα παιδιά επηρεάζονται από τους γονείς στην επιλογή των εξωσχολικών δραστηριοτήτων τους; Πιο συγκεκριμένα, σε ποιο βαθμό οι επιλογές των παιδιών αποτελούν προσωπική επιλογή ή είναι αποτέλεσμα της επιλογής των γονέων οι οποίοι προσβλέπουν μέσα από αυτές στην απόκτηση ενός πολιτισμικού κεφαλαίου και στην μελλοντική επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών τους.

3.2. Επιλογή των συνεντευξιαζόμενων γονέων και δυσκολίες στην έρευνα

Προκειμένου να ανιχνεύσουμε λεπτομερέστερα το πραγματικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργεί το βαθύτερο επίπεδο των στρατηγικών των γονέων της μέσης τάξης σε σχέση με τις εξωσχολικές δραστηριότητες και με την εκπαίδευση των παιδιών τους, καταφεύγουμε στις σκέψεις και τις απόψεις των άμεσα εμπλεκόμενων, των γονέων. Τους συγκεκριμένους συνεντευξιαζόμενους γονείς προσεγγίσαμε μέσω δύο γνωστών εκπαιδευτικών που εργάζονται στα δύο σχολεία του Χαλανδρίου και της Νέας Ερυθραίας. Η επιλογή των γονέων έγινε με βάση κάποια συγκεκριμένα κριτήρια:

- Να είναι γονείς μαθητή/τριας της Ε΄ τάξης του δημοτικού
- Να προέρχονται από συγκεκριμένη περιοχή της Αττικής (στη δεδομένη περίπτωση από την περιοχή της Νέας Ερυθραίας και του Χαλανδρίου) η οποία να διαθέτει υψηλό μορφωτικό και εισοδηματικό επίπεδο
- από το δείγμα αυτό τουλάχιστον ο ένας γονιός από το ζευγάρι ή και οι δύο, να είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (ΑΕΙ, ΤΕΙ)

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι εξ αρχής, πριν ακόμη ξεκινήσει η διαδικασία των συνεντεύξεων με τους γονείς, είχε ειπωθεί ότι θα χρησιμοποιηθούν ψευδώνυμα. Για να μπορέσουμε να είμαστε πιο συγκεκριμένοι στην ανάλυσή μας, θα αναφερόμαστε στους συνεντευξιαζόμενους με ονόματα (ψευδώνυμα). Στις συνεντευξιαζόμενες

μητέρες, δώσαμε αντίστοιχα τα ονόματα Μαρία, Αγγελική, Σοφία, Κατερίνα και Ιωάννα. Στους συνεντευξιαζόμενους πατέρες δώσαμε αντίστοιχα τα ονόματα Γιάννης, Αντώνης και Γιώργος.

Οι συνεντεύξεις δεν ηχογραφήθηκαν καθώς οι γονείς ήταν ιδιαίτερα διστακτικοί ως προς αυτό και θεώρησαν προτιμότερη την χειρόγραφη καταγραφή των απαντήσεών τους. Υπήρχαν βέβαια και εκείνοι/ες που στην αρχή ήταν ιδιαίτερα επιφυλακτικοί/ες αλλά στη συνέχεια ένωσαν πολύ άνετα και ξεδίπλωσαν τις σκέψεις τους. Παράλληλα, υπήρξαν και κάποιες περιπτώσεις γονέων (συγκεκριμένα δύο) οι οποίοι/ες δεν ήταν ιδιαίτερα συνεργάσιμοι/ες κατά τη διάρκεια της διαδικασίας των συνεντεύξεων. Συγκεκριμένα, απαντούσαν μονολεκτικά σε αρκετές από τις ανοικτού τύπου ερωτήσεις της έρευνας, χωρίς να προβαίνουν σε ανάλυση των λεγόμενών τους. Αυτό ήταν κάτι που δυσκόλεψε όπως είναι κατανοητό για ευνόητους λόγους της διαδικασία της καταγραφής των απαντήσεων και κατά συνέπεια και την πορεία προς την διατύπωση των τελικών συμπερασμάτων της ποιοτικής έρευνας.

3.3. Μεθοδολογία και ερευνητικές τεχνικές

Στην προκειμένη περίπτωση θα χρησιμοποιηθεί η ποιοτική έρευνα, ως το κατ'εξοχήν μεθοδολογικό εργαλείο το οποίο θα μας διευκολύνει στις παρατηρήσεις μας σχετικά με την θεματική ενότητα για την οποία έχει ήδη γίνει αναφορά. Η συγκεκριμένη μέθοδος έχει επιλεγεί γιατί βοηθάει τον ερευνητή να καταλάβει αυτά για τα οποία οι άλλοι μιλούν. Ο/Η ερευνητής/τρια μέσα από την ποιοτική μέθοδο μπορεί να «αφουγκραστεί» καλύτερα τα βαθύτερα νοήματα των συναισθηματικών εμπειριών των υποκειμένων (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008:73). Όπως επισημαίνει ο Αμερικανός ανθρωπολόγος Clifford Geertz, πρόκειται για μια «πυκνή περιγραφή» («Thick Description») (βλ. Καβουλάκος, 2015:73) που διεξάγεται από την πλευρά των ερευνητών. Ο ίδιος ο Geertz προβαίνει σε χρήση της ορολογίας αυτής προκειμένου να δώσει έμφαση σε αυτό που μπορεί κανείς μέσα από την διαδικασία της ποιοτικής έρευνας, να δει με γυμνό μάτι. Επομένως ο όρος «λεπτή περιγραφή» χρησιμοποιείται ως μια «κρυφή μεταφορά» ή ως ένα «ιδιαίτερο μεθοδολογικό εργαλείο» που υποδηλώνει μια προσπάθεια προς αξίωση μιας περισσότερο πλούσιας και

αυστηρότερης μεθοδολογικά κοινωνικής γνώσης (Jackson Jr., 2013:13. Geertz, 1973:6-7). Πέρα όμως, από τη λεπτομερή ανάλυση, οι ποιοτικές μέθοδοι καταγράφουν τη «φωνή» του υποκειμένου και τις διάφορες εκφράσεις του, έτσι ακριβώς όπως καταγράφεται και μέσα από το πλαίσιο των εργασιών του Eisner όπου αντανακλάται η βαθιά ριζωμένη προσέγγιση στην επιστημολογία και η υγιής εκτίμηση προς την κριτική σκέψη (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008:73. Eisner, 1991:8, 228. Willis, 2007:300-304).

Σημαντικό χαρακτηριστικό της έρευνας αυτής είναι ότι δεν είναι «κατευθυνόμενη». Τα συμπεράσματα μιας έρευνας ενίοτε, επηρεάζονται από την ερμηνεία και την κουλτούρα – πολιτισμό του/της ερευνητή/τριας. Ο ίδιος συχνά καλείται μέσα από την παρατήρηση και την καταγραφή δεδομένων να ερμηνεύσει την ψυχολογία των δρώντων υποκειμένων και να παρουσιάσει τα αποτελέσματά του (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, *ό.π.*). Για την συγκεκριμένη έρευνα έχει επιλεγθεί ως μεθοδολογικό εργαλείο η συνέντευξη, η οποία προσφέρει στον ερευνητή/τρια την ευελιξία στη συλλογή δεδομένων (Cohen και Manion, 2011:409). Είναι μια διαδικασία αλληλεπίδρασης, επικοινωνίας μεταξύ προσώπων, που καθοδηγείται από τον ερευνητή/τρια ή αυτόν που κατά κύριο λόγο θέτει τις ερωτήσεις, με απώτερο στόχο την απόσπαση πληροφοριών σχετιζόμενων με το αντικείμενο της έρευνας (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008:73-74).

Με άλλα λόγια πρόκειται για την μέθοδο που έχει ως αντικείμενό της να σχηματίσει ένα «νοητικό περιεχόμενο» να αποκαλύψει πτυχές της προσωπικότητας και να αναγνωρίσει συμπεριφορές. Το κύριο εργαλείο είναι η συνομιλία μεταξύ δυο ή περισσότερων ατόμων που σαν σκοπό έχει την συλλογή πληροφοριών. Οι συνεντεύξεις σύμφωνα με τον Tuckman, προσδιορίζονται ως μια δυνατότητα κατανόησης του τι ακριβώς εκτυλίσσεται στο μυαλό του υποκειμένου. Όλα δηλαδή εκείνα τα συναισθήματα και οι σκέψεις του, που αναδύονται μέσα από τη διαδικασία της συνέντευξης. (Tuckman και Harper, 2012:426 και 258-262. Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008:75). Το βάρος πέφτει κατά κάποιον τρόπο στον/στην ερευνητή/τρια να οδηγήσει την συνέντευξη προς την κατεύθυνση που θέλει. Η επιλογή των συνεντεύξεων από την πλευρά ενός/μιας ερευνητή/τριας, αποτελεί ένα μεγάλο

«ατού» για την έκβαση της έρευνας, καθώς «ενθαρρύνει» εξίσου «και τις δύο πλευρές, που λαμβάνουν μέρος στη διαδικασία να νιώσουν περισσότερο συνδεδεμένες με τη συζήτηση, που διεξάγεται, ανατροφοδοτούμενη από τις απόψεις που εκφράζονται» (2008:75).

Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον στη συγκεκριμένη περίπτωση να αναφερθούμε σε ότι αφορά το ζήτημα της μεθοδολογίας και των ερευνητικών τεχνικών, στις επισημάνσεις του Siegfried Kracauer ως προς την ανάγκη για μια «πιο συστηματική κωδικοποίηση των τεχνικών της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου» (Κόλλιας, 2014:477). Ο Kracauer στο άρθρο του «The Challenge of Qualitative Content Analysis» (1952:631), επεσήμανε τρία βασικά σημεία σχετικά με τη σημασία που έχει η ποιοτική ανάλυση για την έρευνα: πρώτον, «η μονόπλευρη εξάρτηση της έρευνας από την ποσοτική ανάλυση του περιεχομένου μπορεί να οδηγήσει στην παράλειψη των ποιοτικών δεδομένων, περιορίζοντας έτσι την ακρίβεια της ανάλυσης». Δεύτερον, οι υποθέσεις στις οποίες βασίζεται η ποσοτική ανάλυση τείνουν πολλές φορές να αποκλείουν μια επιστημονική εκτίμηση που είναι προϊόν λογικής σκέψης και μεθοδολογικής αυτοσυγκράτησης, παραγκωνίζεται επομένως ο σημαντικός ρόλος που μπορεί να παίξει η ποιοτική διαδικασία. Τρίτον, οι δυνατότητες ανάπτυξης της έρευνας εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον επαναπροσδιορισμό της —ο Kracauer κάνει συγκεκριμένα λόγο για τον αναπροσανατολισμό (reorientation) της— ώστε η έμφαση να μετατεθεί από τις ποσοτικές στις ποιοτικές διαδικασίες. Αυτή η σύντομη αναφορά στον Kracauer, γίνεται καθώς οι παρατηρήσεις του υπήρξαν ιδιαίτερα σημαντικές στην εξέλιξη «των μεθοδολογικών προτάσεων για την ανάπτυξη εμπειρικά θεμελιωμένων θεωριών». Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η προσέγγιση των Strauss και Corbin (Κόλλιας, 2014:494).

Οι Anselm Strauss και Juliet Corbin εστίασαν την «μικροανάλυση των κειμένων στην ανακάλυψη εννοιών/κατηγοριών και των υποκατηγοριών τους» (Κόλλιας, *ό.π.*). Κατά τους Strauss και Corbin η «μικροανάλυση» αποτελεί ένα συνδυασμό «ανοικτής» (open) και «κατ' άξονα κωδικοποίησης» (axial coding) προκειμένου να προσεγγίσουμε την ανάλυση, δίνοντας έτσι όπως λένε χαρακτηριστικά με τον τρόπο αυτό στους αναγνώστες, «μια αίσθηση για τη διαδικασία της πραγματικής επεξεργασίας» ενός κειμένου (Strauss, 1987:32.

Strauss και Corbin, 1990:14. Strauss και Corbin, 1998:57. Πρβλ. Ezzy, 2002:91). Όπως υποστηρίζουν ένας τέτοιος «λεπτομερής τύπος ανάλυσης» είναι «αναγκαίος» προκειμένου να μπορέσει ένας/μία ερευνητής/τρια να διεισδύσει περισσότερο και να ανακαλύψει τις «σχέσεις μεταξύ των εννοιών». Επιπλέον, επισημαίνουν σχετικά:

παρόλο που η μικροανάλυση αναφέρεται μερικές φορές ως ανάλυση του κειμένου γραμμή-γραμμή (“line-by-line” analysis), η ίδια διαδικασία μπορεί επίσης να εφαρμοστεί σε μια λέξη, μια πρόταση ή μια παράγραφο (Strauss και Corbin, 1998:57).

Η «μικροανάλυση των κειμένων» αποδεικνύει ότι η ερευνητική διαδικασία και κατ’ επέκταση η διαδικασία της ανάλυσης «δεν είναι δομημένη, στατική ή άκαμπτη». Αντίθετα, είναι μια ερευνητική διαδικασία «ελεύθερη, ρεαλιστική και δημιουργική, στην οποία οι αναλυτές κινούνται γρήγορα πίσω και μεταξύ των τύπων κωδικοποίησης» (Strauss και Corbin, 1998:58). Ο/Η ερευνητής/τρια εντοπίζει επομένως τις έννοιες εκείνες οι οποίες παρουσιάζουν ενδιαφέρον σχετικά με το αντικείμενο της έρευνάς του και προβαίνει στη συνέχεια σε μια «εξαντλητική κωδικοποίηση» τόσο σε αποσπάσματα όσο και σε ολόκληρα κείμενα αν κρίνεται αναγκαίο (Κόλλιας, 2014:494), ενισχύοντας έτσι την «ανάλυση της έρευνας στην πολλαπλότητα ερμηνειών και εμπειριών των συμμετεχόντων» (Kitto και Higgins, 2010:xxiv).

Όπως επισημαίνει ο Κόλλιας (2014:496) η «μικροανάλυση» των Strauss και Corbin βασίζεται πάνω σε δύο βασικές λειτουργίες ανάλυσης. Η πρώτη λειτουργία συνδέεται με την συνεχή διατύπωση ερωτημάτων, κατόπιν προσεκτικής ανάγνωσης των κειμένων και βάσει βαθύτερου «προβληματισμού πάνω στο ποιος, πότε, τι, που, γιατί, πώς και με ποιες συνέπειες». Η δεύτερη λειτουργία στηρίζεται στις διαρκείς συγκρίσεις μεταξύ των εννοιών που αναδύονται, προκειμένου να προκύψουν κάποιες ομοιότητες αλλά και διαφορές ως προς τη σημασία των εννοιών, και «να προσδιοριστούν ιδιότητες και διαστάσεις τους» ώστε «να ομαδοποιηθούν σε κατηγορίες και υποκατηγορίες». Επιπλέον, κατά τους Strauss και Corbin (1990:10) τα μηνύματα «ποικίλλουν» ως προς τη μορφή τους ανάλογα με το στάδιο της έρευνας και το είδος της κωδικοποίησης που εκτελείται από τον/την ερευνητή/τρια, καθώς μια θεωρία

γίνεται καλύτερη από τη στιγμή που θα περάσει από πλήρη επεξεργασία και κωδικοποίηση. Οι σημειώσεις του μελετητή θα πρέπει να συνεχιστούν μέχρι το τέλος της προσπάθειάς του. Η «ταξινόμηση» επίσης κατά τη διάρκεια της διαδικασίας γραφής και η επεξεργασία των «θεωρητικών μηνυμάτων» (για παράδειγμα η επεξεργασία των συνεντεύξεων στη συγκεκριμένη εργασία) «παρέχουν μια σταθερή βάση για την αναφορά της έρευνας και των επιπτώσεών της». Συγκεκριμένα, στην διαδικασία ανάλυσης των συνεντεύξεων έχει επιλογή η προσέγγιση της «μικροανάλυσης» των Strauss και Corbin.

Ακολούθως, έχει επιλεγεί η ημιδομημένη συνέντευξη, η οποία χαρακτηρίζεται συνήθως από ένα βαθμό ελευθερίας που εξαρτάται από το θέμα, τον τρόπο δόμησης των ερωτήσεων και τη φύση της συζήτησης (2008:76). Η ημιδομημένη συνέντευξη μπορούμε να πούμε πως χαρακτηρίζεται και από ένα μεγάλο βαθμό ευελιξίας καθώς, «περιλαμβάνει μια σειρά ανοικτών ερωτήσεων που διευρύνουν ποικίλες πλευρές της συμπεριφοράς» (Wilmshurst, 2011:170-171). Η συγκεκριμένη έρευνα έγινε σε δύο σχολεία των Βορείων Προαστίων της Αττικής, στη Ν. Ερυθραία και το Χαλάνδρι. Οι εν λόγω περιοχές χαρακτηρίζονται από έντονη εσωτερική ανισοκατανομή των υψηλών, των μεσαίων και των εργατικών κατηγοριών (Μαλούτας, 1998:38, 46). Κατά κύριο λόγο στις περιοχές αυτές διαμένουν υψηλές και μεσαίες «κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες» πολιτών.

Οι περιοχές ενδείκνυνται για να ερευνήσουμε τις στρατηγικές των γονέων όσον αφορά την επιλογή των εξωσχολικών δραστηριοτήτων των παιδιών. Το δημοτικό σχολείο στη Νέα Ερυθραία, βρίσκεται σε μια ήσυχη γειτονιά δίπλα σε πάρκο, επομένως τα παιδιά έρχονται σε επαφή με το φυσικό περιβάλλον από μικρή ηλικία. Το δημοτικό σχολείο στο Χαλάνδρι βρίσκεται σε μία άρτια ρυμοτομημένη συνοικία με εκτεταμένο δίκτυο ποδηλατοδρόμων. Οι συνεντεύξεις των γονέων πραγματοποιήθηκαν αντίστοιχα σε δύο καφετέριες που βρίσκονταν δίπλα στα σχολεία. Πήραμε συνέντευξη από 8 γονείς, οι οποίοι ήταν αρκετά πρόθυμοι να βοηθήσουν στην εξέλιξη της έρευνας. Στην ανάλυση, αφού εντοπίσαμε τις διαφορές και τις ομοιότητες, επιλέξαμε να παρουσιάσουμε τα πιο ενδιαφέροντα σημεία των συνεντεύξεων. Τέλος στο παράρτημα έχουμε παραθέσει τις δύο πιο αντιπροσωπευτικές συνεντεύξεις.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

4.1. Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, θα παρουσιαστούν οι συνεντεύξεις των μητέρων και πατέρων των μαθητών/τριών που δέχτηκαν να συμμετέχουν στην έρευνα αυτή. Θα παρατεθούν κάποια σημαντικά αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις των γονέων, συγκεκριμένα σε ότι αφορά την άμεση ενασχόλησή τους με τις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών τους και με τη βοήθεια που τους παρέχουν σε ότι αφορά τις υποχρεώσεις τους στο σχολείο, τα οποία θα αναλύονται υπό το πρίσμα της θεωρίας του Bourdieu.

Στην ανάλυση των συνεντεύξεων θα χρησιμοποιήσουμε την ποιοτική έρευνα, καθώς αυτή μας δίνει τη δυνατότητα να ασχοληθούμε και να προσεγγίσουμε ζητήματα περισσότερο σύνθετα, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση την εμπλοκή των γονέων στις επιλογές των εξωσχολικών δραστηριοτήτων των παιδιών τους. Σε περιπτώσεις όπως αυτή, έχουμε να κάνουμε με συναισθήματα, αντιλήψεις και συγκεκριμένες εμπειρίες, οι οποίες όπως παρατηρεί και ο McLeod δεν είναι δυνατό να μετρηθούν ποσοτικά (βλ. McLeod, 2011:3. Πρβλ. Hanley, West, Lennie, 2013:103). Επιπλέον, η ποιοτική έρευνα είναι έτσι σχεδιασμένη, ώστε να μπορεί να γίνει περισσότερο κατανοητό ένα «φαινόμενο» ή ένα ζήτημα, «υπό τις προοπτικές των συμμετεχόντων» (Merriam, και Grenier, 2018:6) δεδομένων όλων των παραγόντων που αναφέρθηκαν ανωτέρω συναισθημάτων, αντιλήψεων και ούτω καθεξής.

Εκείνο το οποίο μας ενδιαφέρει στο συγκεκριμένο κεφάλαιο είναι να δούμε πως μέσα από τα υπάρχοντα κείμενα που διαμορφώθηκαν βάσει των ερωτήσεων που έγιναν στους γονείς, μπορούμε να προχωρήσουμε σε μια κωδικοποίησή τους, η οποία θα μας βοηθήσει περαιτέρω στην παρουσίαση

των συνεντεύξεων. Συγκεκριμένα, στις υποενότητες που ακολουθούν έχουμε εφαρμόσει την προσέγγιση της «μικροανάλυσης» των Strauss και Corbin (Κόλιας:1998). Εν προκειμένω, έχουμε προσεγγίσει το κείμενο το οποίο διαμορφώθηκε κατόπιν των απαντήσεων των γονέων στις συνεντεύξεις, με βάση τον συνδυασμό «ανοικτής» και «κατ' άξονα κωδικοποίησης» όπως ήδη αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Αρχικά, προσπαθήσαμε να διεισδύσουμε περισσότερο στο περιεχόμενο των απαντήσεων των ερωτηθέντων και να κωδικοποιήσουμε βάσει της θεωρίας του Bourdieu αλλά και με βάση τις παρατηρήσεις και τα κείμενα διανοητών όπως η Lareau, συγκεκριμένες έννοιες που μας ενδιαφέρουν άμεσα. Ακολούθως, προσπαθήσαμε να ανακαλύψουμε τις σχέσεις μεταξύ των εννοιών αυτών έχοντας ως βάση τις επισημάνσεις των Strauss και Corbin (1998:57) σύμφωνα με τους οποίους πέρα από την ανάλυση του κειμένου γραμμής-γραμμή επιδιώξαμε να προχωρήσουμε και σε ανάλυση ακόμη και μιας λέξης ή μιας παραγράφου.

Πιο συγκεκριμένα, αναφερόμαστε σε έννοιες όπως είναι η «συντονισμένη καλλιέργεια» και το «κοινωνικό κεφάλαιο», που είναι άμεσα συνυφασμένες με τη μελέτη μας και κατ' επέκταση με τη θεωρία του Bourdieu και με τις παρατηρήσεις της Lareau (1987:73-74 και 2000:2). Κωδικοποιήσαμε την καθεμία έννοια ξεχωριστά και στη συνέχεια προσπαθήσαμε να ανακαλύψουμε τις σχέσεις μεταξύ τους, προκειμένου να προβούμε σε μια αναλυτικότερη και περισσότερο διεισδυτική παρουσίαση των συνεντεύξεων. Ήταν ιδιαίτερα σημαντικό να απομονώσουμε κάποιες έννοιες οι οποίες αναφέρθηκαν από τους συνεντευξιζόμενους, να τις αναλύσουμε διεξοδικότερα και να τις συνδέσουμε με τη θεωρία που μελετάμε στη συγκεκριμένη εργασία. Με αυτό τον τρόπο επιδιώξαμε την ενίσχυση της ανάλυσης της έρευνας σε ένα βασικό σημείο, ως προς την πολλαπλότητα ερμηνειών και εμπειριών των συμμετεχόντων καθώς όπως ήδη αναφέρθηκε και ανωτέρω έχουμε να κάνουμε με συναισθήματα, αντιλήψεις και συγκεκριμένες εμπειρίες ανθρώπων (βλ. McLeod, 2011:3. Hanley, West, Lennie, 2013:103).

Η προσέγγιση της «μικροανάλυσης» στην παρουσίαση των συνεντεύξεων μας βοήθησε να εντοπίσουμε μέσα από τα λεγόμενα των

συνεντευξιαζόμενων έννοιες που μας ενδιαφέρουν, αλλά και να ανακαλύψουμε πως συνδέονται μεταξύ τους μέσα από την ερμηνεία των γονέων. Επιπλέον, ένα ακόμη σημαντικό σημείο είναι ότι μας βοήθησε να παραμείνει το ερευνητικό μας ενδιαφέρον εστιασμένο στην ανάλυση της θεωρίας του Bourdieu διατηρώντας ταυτόχρονα την πολλαπλότητα των ερμηνειών και των εμπειριών των συμμετεχόντων γονέων στη διαδικασία της συνέντευξης

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ 1

	Μαρία	Αγγελική	Σοφία	Γιάννης	Κατερίνα	Αντώνης	Ιωάννα	Γιώργος
Σπουδές	Πολυτεχνείο Πάτρας	Τμήμα Φιλολογίας στο ΑΠΘ	Διακοσμήτρια εσωτερικού χώρου (ΤΕΙ)	Τμήμα Κοινωνιολογίας της Παντείου και Master με αντικείμενο «Επαγγελματική Συμβουλευτική και Προσανατολισμός» στο Τμήμα ΦΠΨ της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ.	Υποψήφια διδάκτωρ στο ΕΚΠΑ στο Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης	πτυχιούχος πολιτικός μηχανικός στο Μπέρμιγχαμ Birmingham της Αγγλίας και Master στο Λονδίνο.	Κοινωνιολογία Παντείου, δεύτερο πτυχίο Φιλολογία Πάτρας, Μεταπτυχιακό στις Πολιτικές επιστήμες (ΕΚΠΑ).	Δημόσια Διοίκησης Πάντειος
Σπουδές συζήγου/πατέρα	Πολυτεχνείο Πάτρας μεταπτυχιακό Πανεπιστήμιο της Αμερικής	Πολιτικός μηχανικός - Πολυτεχνείο	ΣΜΥΝ	τμήμα ψυχολογίας της φιλοσοφικής σχολής του ΕΚΠΑ	Διδάκτωρ Μηχανικός ΕΜΠ	Απόφοιτος Λυκείου	Φιλολογικό Πάτρας και Μάστερ σε εκπαίδευση με άτομα με ειδικές ανάγκες (ΕΚΠΑ).	Γαλλική φιλολογία Πανεπιστήμιο Αθηνών και Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης
Επάγγελμα	Πολιτικός Μηχανικός	Έμπορος	Άνεργη	σύμβουλος επαγγελματικού προσανατολισμού σε εταιρία	ανώτεροι δημόσιοι υπάλληλοι	Πολιτικός μηχανικός σε εταιρία	Κοινωνιολόγος σε ΜΚΟ	προϊστάμενος στον ΟΑΕΔ
Επάγγελμα συζήγου/πατέρας	Πολιτικός Μηχανικός	Έμπορος	Στρατιωτικός	ψυχολόγος σε ιδιωτικό σχολείο των Νοτίων προαστίων	ανώτεροι δημόσιοι υπάλληλοι	Τραπεζική υπάλληλος	φιλόλογος	προϊσταμένη στο υπουργείο εσωτερικών
Αριθμός παιδιών	2	2	2	1	3	2	1	2

4.2. Καλλιέργεια κοινωνικού κεφαλαίου

Στην υποενότητα αυτή θα αναφερθούμε σε συγκεκριμένες έννοιες οι οποίες αναφέρθηκαν από τους συνεντευξιαζόμενους και τις οποίες θα συνδέσουμε με τη θεωρία του Bourdieu. Αρχικά, η έννοια που εντοπίσαμε και απομονώσαμε είναι η «καλλιέργεια», την οποία συνδέσαμε με την έννοια «κοινωνικό κεφάλαιο». Μπορούμε να παρατηρήσουμε τη σύνδεση της έννοιας «καλλιέργεια» με την έννοια «δραστηριότητα» που αναφέρονται συγκεκριμένα στην ανάλυση που κάνουν οι γονείς ως προς τις καθημερινές εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών τους. Στη συνέχεια συνδέσαμε το περιεχόμενο των εννοιών «καλλιέργεια», «κοινωνικό κεφάλαιο» και «δραστηριότητες», με συγκεκριμένα σημεία των συνεντεύξεων.

Όταν οι συνεντευξιαζόμενοι ερωτώνται αν τα παιδιά τους παίζουν με άλλα παιδιά οικογενειακών φίλων, τότε απαντούν:

Μαρία: Ναι πολύ συχνά

Αγγελική: Παίζουν με οικογενειακούς φίλους που συναντάμε τα σαββατοκύριακα

Σοφία: Παίζουν με οικογενειακούς φίλους που συναντάμε τα σαββατοκύριακα

Γιάννης: Ναι έχει φίλους με τους γονείς των οποίων διατηρούμε οικογενειακές σχέσεις καθώς πολλές φορές έρχονται στο σπίτι ή αντίστοιχα πάμε στο δικό τους.

Αντώνης: Ναι, κυρίως τα σαββατοκύριακα

Κατερίνα: Ναι

Ιωάννα: Ναι παίζει με φίλους του των οποίων οι γονείς τυγχάνει να είναι και καλοί οικογενειακοί μας φίλοι

Γιώργος: Ναι έχουν φίλες από τον οικογενειακό μας κύκλο. Με κάποιες από αυτές είναι και συμμαθήτριες στο σχολείο.

Στην ερώτηση αν παίζουν με φίλους από το σχολείο, η Μαρία με τον Γιάννη απαντούν ότι κάνουν παρέα με άλλα παιδιά από το σχολείο τους που οι γονείς τους είναι και οικογενειακοί φίλοι. Οι ανωτέρω ερωτήσεις συνδέονται με την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου και συγκεκριμένα με αυτό που η Lareau αναφέρει ως πρόωρη κατοχύρωση του πολιτισμικού κεφαλαίου, καθώς τα παιδιά της μεσαίας τάξης σε αυτές τις καθημερινές τους δραστηριότητες αποκτούν την αίσθηση ότι οι ενήλικες γονείς δικαιούνται να έχουν εστιάσει την προσοχή τους σε μικρές λεπτομέρειες της ζωής τους (Lareau, 2003:82. Lareau, 1987:83).

4.3. Πολιτισμικό κεφάλαιο και εκλεπτυσμένο γούστο

Οι έννοιες που μας απασχόλησαν στη δεύτερη υποενότητα είναι το «πολιτισμικό κεφάλαιο», το «γούστο» και η «εκλεπτυσμένη εξωσχολική δραστηριότητα». Είναι ενδιαφέρον να εξετάσουμε τις επιλογές των γονέων ως προς τις δραστηριότητες των παιδιών τους. Οι περισσότεροι γονείς επέλεξαν τις παρακάτω δραστηριότητες για τα παιδιά τους:

ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗΣ 2

Δραστηριότητες Παιδιών	Μαρία αγγλικά , μπάσκετ και ρομποτική	Αγγελική Α παιδί :κιθάρα αγγλικά, γερμανικά, μπάσκετ, παραδοσιακούς χορούς, κατηχητικό, τμήμα της βιβλιοθήκης της Ελλάδας πρόγραμμα λογοτεχνίας και αρχιτεκτονικής. Β παιδί : αγγλικά, ενόργανης γυμναστικής, κατηχητικό, τμήμα της βιβλιοθήκης της Ελλάδας πρόγραμμα λογοτεχνίας και αρχιτεκτονικής.	Σοφία αγόρι αγγλικά ποδόσφαιρο. κορίτσι αγγλικά, γαλλικά, χορό(σύγχρονο, Latin, tango, jazz)	Γιάννης ποδοσφαιρική ομάδα, κολυμβητήριο.	Κατερίνα αγγλικά, γαλλικά, taekwondo	Αντώνης Μπάσκετ, Σκάκι, αγγλικά	Ιωάννα Ζίου – Ζίτσου (πολεμική τέχνη) Ποδόσφαιρο, αγγλικά	Γιώργος αρμόνιο, μπαλέτο, αγγλικά
Διάρκεια Δραστηριοτήτων	μπάσκετ 2 φορές και ρομποτική 1 φορά	Αγγλικά δύο φορές την βδομάδα , γυμναστική 2 ώρες, γερμανικά 1,5 ώρα, μπάσκετ 3 ώρες, κιθάρα 1 ώρα, βιβλιοθήκη 2 ώρες, παραδοσιακούς 1 ώρα, κατηχητικό 1 ώρα.	Το αγόρι 2 φορές αγγλικά και 4 φορές ποδόσφαιρο. Το κορίτσι 2 φορές αγγλικά, 1 φορά γαλλικά και κάθε μέρα χορό από 1 ώρα τα σαββατοκύριακα 2ώρες.	Τέσσερις φορές τη βδομάδα, δύο φορές ποδόσφαιρο, δύο φορές κολύμβηση.	Ξένες γλώσσες μια φορά την εβδομάδα και taekwondo τρεις φορές την εβδομάδα	Δύο με τρεις φορές	δύο φορές τη βδομάδα ζίου ζίτσου και δύο φορές ποδόσφαιρο, 2 φορές αγγλικά	2 ώρες αγγλικά τη βδομάδα, 2 φορές μπαλέτο , 2 φορές αρμόνιο ,
Διάρκεια Μελέτης	3	2-3	1 γιός & 3 κόρη	1,5-2	2	2	1,5	2-3

Συγκεκριμένα, η Μαρία αναφέρεται μετά από τη συγκεκριμένη ερώτηση στις δραστηριότητες των δύο αγοριών οι οποίες είναι τα αγγλικά, αθλητικές δραστηριότητες σε ομάδα μπάσκετ της περιοχής της Νέας Ερυθραίας καθώς και μια πολύ ενδιαφέρουσα δραστηριότητα όπως είναι αυτή της ρομποτικής. Στο ερώτημα που της τέθηκε, αν οι συγκεκριμένες εξωσχολικές δραστηριότητες είναι επιλογή του παιδιού ή δική σας επιλογή ή συνδυασμός και των δύο, η ίδια απάντησε ότι η πρώτη επιλογή της μάθησης της αγγλικής γλώσσας υπήρξε καθαρά δική της προσωπική απόφαση. Σε ότι αφορά τη δεύτερη επιλογή της εγγραφής σε ομάδα μπάσκετ μας είπε ότι ήταν εγγεγραμμένη στο διοικητικό συμβούλιο γονέων και κηδεμόνων και με προσωπική της πρωτοβουλία άρχισαν να δημιουργούνται στο σχολείο κάποιες εξωσχολικές δραστηριότητες με πρώτη και χαρακτηριστικότερη αυτή του μπάσκετ. Έτσι, πρότεινε στους γιούς της να ξεκινήσουν το συγκεκριμένο άθλημα το οποίο στην αρχή δεν τους άρεσε γιατί δεν ήταν ιδιαίτερα αθλητικοί, στη συνέχεια όμως συνέχισαν από μόνοι τους με δική τους πρωτοβουλία. Τέλος, η ρομποτική αποτέλεσε όπως μας ανέφερε, μια ακόμη δραστηριότητα την οποία και εισηγήθηκε ως άλλη

μία από τις δραστηριότητες του σχολείου. Τα μαθήματα ρομποτικής για παιδιά, είναι όπως μας είπε, πολύ ενδιαφέροντα και αποτέλεσαν εξ αρχής μια ιδιαίτερη, πρωτόγνωρη και συναρπαστική δραστηριότητα για τα παιδιά.

Η Μαρία, επιβεβαιώνει τη νομιμότητα μιας εξατομικευμένης προσέγγισης της διδασκαλίας. Παρατηρούμε την παραδοχή της ότι μια εξωσχολική δραστηριότητα θα πρέπει να προσαρμόζεται στις ανάγκες του παιδιού, κάτι που συμβαδίζει με τη σχετική μελέτη των Lareau και Weininger (2003:592) και την έννοια της «ενεργοποίησης».

Στο σημείο αυτό, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναφερθεί η έννοια της «ενεργοποίησης» του πολιτισμικού κεφαλαίου από τους γονείς των μεσαίων τάξεων. Η κατοχή αυτού του κεφαλαίου δεν συνεπάγεται αυτομάτως την ενεργοποίησή του. Σύμφωνα με τους Lareau και Weininger ένα μεγάλο ποσοστό στρατηγικών των γονέων αποφασίζουν συνήθως σε ότι αφορά τις εξωσχολικές δραστηριότητες, για λογαριασμό των παιδιών τους. Οι γονείς των μεσαίων τάξεων αναπτύσσουν τεχνικές και οι «δεξιότητες» (skills) και επιλέγουν εκείνοι πότε θα πρέπει να ενεργοποιήσουν το πολιτισμικό τους κεφάλαιο (βλ. Lareau και Weininger, 2003:593).

Σύμφωνα με την έρευνα των Lareau και Horvat (1999), οι άνθρωποι επιλέγουν πότε θα ενεργοποιήσουν το πολιτισμικό τους κεφάλαιο (βλ. Lareau και Horvat, 1999:43-47. Olivos, 2019:22. Horvat, Weininger και Lareau, 2003:323, 343). Σύμφωνα με τη Lareau οι γονείς που ανήκουν στη μεσαία τάξη συνήθως ενεργοποιούν το πολιτισμικό τους κεφάλαιο με τρόπο αποτελεσματικό αποκτώντας διάφορα οφέλη για τα παιδιά τους (Lareau, 2000:10).

Σύμφωνα με τον Bourdieu η έννοια του γούστου μας βοηθάει να εστιάσουμε περισσότερο στα χαρακτηριστικά εκείνα στοιχεία που περνάνε από τους γονείς στα παιδιά ως ένα επιβαλλόμενο πολιτισμικό γνώρισμα στις δραστηριότητες των παιδιών στον ελεύθερο χρόνο τους. Εδώ, παρατηρούμε ότι οι γονείς, συγκεκριμένα η Μαρία, η Αγγελική, η Ιωάννα και ο Γιώργος έχουν οδηγηθεί στην επιλογή των εξωσχολικών δραστηριοτήτων των παιδιών τους βάσει των επιδιώξεών τους για την κοινωνική εξέλιξη των παιδιών τους. Οι επιλογές δραστηριοτήτων όπως είναι η ρομποτική, η παρακολούθηση του

προγράμματος λογοτεχνίας και αρχιτεκτονικής στο τμήμα της βιβλιοθήκης της Ελλάδας, το σκάκι και η πολεμική τέχνη ζιου-ζίτσου, αποτελούν ένα είδος πολιτισμικής μεταβίβασης που συγκεκριμένα διασφαλίζεται από την οικογένεια (Bourdieu, 2015:65-66). Εδώ ακριβώς παρατηρούμε την αποτύπωση της έννοιας του habitus στις καθημερινές συνήθειες μιας κοινωνικής τάξης, καθώς η λειτουργία της έννοιας του habitus έγκειται στο να περιγράψει τη «μη μορφοποιημένη, πρακτική διάσταση της δράσης» του ατόμου μέσα στην κοινωνία (Swartz, 1997:100).

Μέσα από τις ανωτέρω συνεντεύξεις μπορεί να εντοπίσει κανείς το ενδιαφέρον των γονέων και την επένδυση στο άμεσο μέλλον των παιδιών τους, μέσα από τις δραστηριότητές τους, που όπως είδαμε πολλές από αυτές αποτέλεσαν κοινή επιλογή των γονέων. Για παράδειγμα η επιλογή των ξένων γλωσσών όπως αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά υπήρξαν καθαρά προσωπική απόφαση του ενός από τους δύο γονείς, στην προκειμένη περίπτωση αποτέλεσαν προσωπική απόφαση της μητέρας όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της Μαρίας, της Αγγελικής, της Ιωάννας και του Αντώνη). Επιπλέον, και η επιλογή μαθημάτων ρομποτικής ή λογοτεχνίας και αρχιτεκτονικής στις οποίες αναφερθήκαμε ήδη (είδαμε χαρακτηριστικά τις περιπτώσεις της Μαρίας και της Αγγελικής) φανερώνουν αυτό ακριβώς που ο Bourdieu αναφέρει μέσα από τη θεωρία του ότι δηλαδή οι γονείς με τον τρόπο αυτό μπορούν να μετατρέψουν το «οικονομικό» τους κεφάλαιο σε πολιτισμικό για τα παιδιά τους διαμέσου των εκπαιδευτικών τους διαπιστευτηρίων, δηλαδή των πτυχίων τους. Εν συνεχεία, τα παιδιά μπορούν να μετατρέψουν τα διαπιστευτήριά τους αυτά σε οικονομικό κεφάλαιο (επάγγελμα) (Polkinghorne, 2004:63). Όπως μας αναφέρει χαρακτηριστικά ο Γιώργος, ο οικονομικός παράγοντας επηρεάζει τις αποφάσεις ως προς την επιλογή των εξωσχολικών δραστηριοτήτων. Τέλος, όπως διαφαίνεται σε όλες τις συνεντεύξεις, το πτυχίο των αγγλικών αποτελεί αδιαμφισβήτητα για τους γονείς έναν παράγοντα που μπορεί να αποτελέσει προνόμιο για το μέλλον των παιδιών τους.

Ακολούθως, μέσα από τους συνεντευξιζόμενους διαφαίνεται ότι η ενασχόληση των μαθητών με συγκεκριμένες δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο τους δεν προκύπτει ως μια ανεξάρτητη από το οικογενειακό και το ευρύτερο πολιτισμικό περιβάλλον τους δραστηριότητα. Κατασκευάζεται

ακριβώς μέσα από καθορισμένες συμπεριφορές, προτιμήσεις και τάσεις των γονέων (βλ. Lareau, 2003:180-182). Σύμφωνα με τον Bourdieu το γούστο δεν είναι προσωπική ευθύνη καθώς πίσω από τις επιλογές οι οποίες θεωρούνται ανεξάρτητες —στη συγκεκριμένη περίπτωση οι επιλογές των εξωσχολικών δραστηριοτήτων— δρα ως ένα πλέγμα αναγκών με σκοπό την αναπαραγωγή των (ταξικών) σχέσεων.

4.4. Επιδιώξεις και φιλοδοξίες γονέων για τα παιδιά τους

Στην υποενότητα αυτή η έννοια που μας ενδιαφέρει είναι η «επιλογή», που σχετίζεται με τις επιδιώξεις και φιλοδοξίες των γονέων. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον να δούμε τις απαντήσεις των γονέων στην ερώτηση πως πιστεύουν ότι οι συγκεκριμένες δραστηριότητες θα βοηθήσουν τα παιδιά τους. Οι περισσότεροι πιστεύουν ότι το πτυχίο των αγγλικών θα βοηθήσει στην επαγγελματική τους εξέλιξη:

Μαρία: Τα αγγλικά θα βοηθήσουν στην καθημερινή τους ζωή. Το μπάσκετ θα συμβάλλει στη φυσική τους κατάσταση. Τέλος η ρομποτική τους δίνει έναν τρόπο σκέψης. Τους εισάγει στην «Λογική» που στο σχολείο δεν υπάρχει.

Αγγελική: Πιστεύω ότι θα τους βοηθήσουν σωματικά στην υγεία τους, στην καλή φυσική ανάπτυξη και οι άλλες δραστηριότητες θα διευρύνουν το πνεύμα τους, τις γνώσεις τους, την κοινωνικότητά τους.

Σοφία: Θα τους κρατήσει σε φόρμα. Θα μάθουν να τρέφονται σωστά. Θα έχουν ενέργεια, αντοχή και ίσως τους κρατήσει μακριά από κακές παρέες.

Γιάννης: Θα τον βοηθήσουν και στην κοινωνικότητά του και στο να μπει περισσότερο στο πνεύμα του αθλητισμού και της υγείας.

Αντώνης: Οι συγκεκριμένες δραστηριότητες θα βοηθήσουν στις σπουδές στους και αργότερα επαγγελματικά. Το taekwondo είναι ένα άθλημα που συνδυάζει συντονισμό κινήσεων των άκρων και την κριτική σκέψη. Ίσως αργότερα κάποιο από αυτά επιλέξει να ασχοληθεί και επαγγελματικά.

Κατερίνα: Θεωρώ ότι είναι σημαντικό να συμμετέχει το παιδί σε μια αθλητική ομάδα, να διακατέχεται από το αθλητικό πνεύμα, να εμφυσιέται δηλαδή το αθλητικό πνεύμα και η ομαδικότητα από τη μικρή ηλικία. Επίσης το παιδί μέσα από τις εν λόγω δραστηριότητες ασκεί εξίσου το σώμα, την κινητικότητά του και το πνεύμα του. το μπάσκει τον βοηθά να σκέφτεται κάθε κίνησή του που θα κάνει μέσα στο παιχνίδι του με την αντίπαλη ομάδα που αντιμετωπίζει. Μαθαίνει να συνεργάζεται με τους φίλους και συμπαίκτες στην ομάδα του. Μαθαίνει να κερδίζει αλλά και να χάνει.

Ιωάννα: Το βοηθάνε πολύ και κοινωνικά και σωματικά.

Γιώργος: Θεωρώ ότι θα τις ενισχύσουν από κάθε πλευρά, είτε ως προς τις σωματικές τους δεξιότητες είτε ως προς τον τρόπο που θα πρέπει να διαχειρίζονται τον εαυτό τους εννοώ δηλαδή στις συναναστροφές τους με τα άλλα παιδιά. Πάντα, οι δραστηριότητες έχουν να προσδώσουν κάτι σημαντικό στη ζωή ενός ανήλικου παιδιού. Γεμίζουν το χρόνο του δημιουργικά και οδηγούν στη δραστηριοποίησή του εντάσσοντάς το σε ομάδα και μαθαίνοντάς το να διαχειρίζεται τις σωματικές του και τις πνευματικές του δυνατότητες.

Συγκεκριμένα, η Μαρία ασκεί κριτική στο σχολείο και εντοπίζει την αδυναμία του συστήματος να μπορέσει να εφοδιάσει τον μαθητή με περισσότερα προσόντα και δυνατότητες για το μέλλον του. Η Κατερίνα τονίζει ιδιαίτερα την επιλογή της συμμετοχής του παιδιού της σε αθλητική ομάδα. Στις ανωτέρω απαντήσεις οι γονείς αναφέρονται σε διοχετευμένη καλλιέργεια ικανοτήτων και δημιουργία προδιαθέσεων που παραπέμπει στην εύνοια του *habitus*, κάτι που εφοδιάζει τα μέλη των οικογενειών με σιγουριά και αυτοπεποίθηση. Επιπλέον, εδώ μπορούμε να παρατηρήσουμε και την εμπλοκή των γονέων στις δραστηριότητες των παιδιών (γονική εμπλοκή) ως «συνιστώσα της στρατηγικής» για μια συντονισμένη καλλιέργεια των δυνατοτήτων του παιδιού για μια μελλοντική εξέλιξη, για την πρόωρη δηλαδή κατοχύρωση του πολιτισμικού κεφαλαίου (Lareau, 2003:82. Lareau, 1987:83).

4.5. Οικογενειακός καταμερισμός εργασίας γονέων και έλεγχος

Αυτό που παρατηρούμε στην παρούσα υποενότητα είναι ότι οι γονείς έχουν την αντίληψη ότι το ολόημερο σχολείο είναι δευτερογενούς σημασίας. Αυτό συνδέεται άμεσα με τον περιορισμένο χρόνο στην καθημερινότητά τους. Επιπλέον, η έννοια της διάθεσης του χρόνου από τους γονείς, συνδέεται και με την ερώτηση: «πως μεταφέρει ο γονέας το παιδί στο χώρο των δραστηριοτήτων;».

Δεδομένων των ανωτέρω παρατηρήσεων, θα πρέπει να αναφέρουμε εδώ ότι η έννοια του χρόνου σχετίζεται άμεσα με την έννοια της γονικής εμπλοκής στις δραστηριότητες του παιδιού. Για παράδειγμα, η Μαρία αναφέρει σχετικά ότι τα παιδιά έχουν μια πολύ γεμάτη ημέρα, τόσο με τις δραστηριότητές τους όσο και με τον φόρτο εργασίας για την επόμενη ημέρα στο σχολείο. Όπως επισημαίνει, χάνεται πολύς χρόνος με τις δραστηριότητες τόσο για τα παιδιά όσο και για τους ίδιους τους γονείς. Ως προς τη γονική εμπλοκή και τον ελεύθερο χρόνο ο Γιάννης μας αναφέρει ότι η γυναίκα του περισσότερο βοηθάει ενεργά το παιδί στην εκπαίδευσή του στο σχολείο και αφιερώνει χρόνο με τη μελέτη του. Εκείνη επίσης ως ψυχολόγος συμμετέχει και σε προγράμματα ενίσχυσης των γονέων ως προς το ρόλο τους και ως προς τον τρόπο που θα πρέπει να προσεγγίζουν τα παιδιά τους και να ενισχύουν τις δυνατότητές τους στη μελέτη. Θεωρεί ακολούθως, ότι ο φόρτος εργασίας είναι πολύ παραπάνω από ότι θα έπρεπε δεδομένης της μικρής ηλικίας του παιδιού, που χρειάζεται και τον ελεύθερο χρόνο του με τις δραστηριότητές του με το παιχνίδι με τους φίλους του ή μόνο του κλ.π. Εκείνο που λείπει όπως μας αναφέρει σχετικά ο Γιάννης, είναι ο ελεύθερος χρόνος και αυτό είναι που προσπαθεί από κοινού να ρυθμίσει μαζί με τη γυναίκα του, ώστε να μπορέσουν και οι δύο να βρουν περισσότερο χρόνο για το παιδί τους.

Ο Bourdieu (2015:235) επισημαίνει σχετικά ότι υφίσταται για τους γονείς μια άμεση αλληλεπίδραση του «ενσωματωμένου» πολιτισμικού κεφαλαίου με την «οικιακή οικονομία» και κατά συνέπεια με την «επένδυση χρόνου και ενδιαφέροντος». Οι γονείς δηλαδή θα πρέπει πέρα από τη διάθεση του οικονομικού τους κεφαλαίου στις δραστηριότητες των παιδιών τους, να σκέφτονται και για τις πρακτικές επιλογές τους ως προς τη διαχείριση του

χρόνου τους ανάμεσα στις επαγγελματικές και τις προσωπικές τους υποχρεώσεις (εντός των προσωπικών τους υποχρεώσεων συμπεριλαμβάνονται οι εξωτερικές δραστηριότητες των παιδιών τους).

4.6. Χρόνος που διαθέτουν οι μητέρες

Στην υποενότητα αυτή αυτό που μας ενδιαφέρει είναι πως οι μητέρες κατανέμουν το χρόνο τους για να ασχοληθούν με τη μελέτη και τις δραστηριότητες των παιδιών τους. Αυτό είναι κάτι που συνδέεται με την εγγενή μορφή του πολιτισμικού κεφαλαίου. Πιο συγκεκριμένα, με βάση την ερώτηση «Αντιμετωπίζετε κάποιες δυσκολίες ως γονέας, στη διαχείριση του χρόνου ανάμεσα στις εξωσχολικές δραστηριότητες;» και τις απαντήσεις που δόθηκαν από τους γονείς, η επιλογή μίας ή και δύο ξένων γλωσσών (αγγλικά, γαλλικά) αποτέλεσαν προσωπική απόφαση που πάρθηκε κυρίως από τις μητέρες (βλ. συνεντεύξεις Μαρίας, Αγγελικής, Σοφίας και Αντώνη). Επιπλέον, και η επιλογή μαθημάτων ρομποτικής ή λογοτεχνίας και αρχιτεκτονικής (βλ. συνεντεύξεις Μαρίας και Αγγελικής) φανερώνουν αυτό ακριβώς που ο Bourdieu αναφέρει μέσα από τη θεωρία του ότι δηλαδή οι γονείς με τον τρόπο αυτό μπορούν να μετατρέψουν το «οικονομικό» τους κεφάλαιο σε πολιτισμικό για τα παιδιά τους διαμέσου των εκπαιδευτικών τους διαπιστευτηρίων, δηλαδή των πτυχίων τους. Εν συνεχεία, τα παιδιά μπορούν να μετατρέψουν τα διαπιστευτήριά τους αυτά σε οικονομικό κεφάλαιο (Polkinghorne, 2004:63). Εδώ μπορούμε να εντοπίσουμε αυτό που ο Bourdieu (2015:154) ανέφερε ως «πρωτοκαθεδρία» της γυναίκας σε θέματα γούστου. Όπως ήδη αναφέρθηκε στην ενότητα 1.6. αναγνωρίζεται από τον Γάλλο διανοητή ο κεντρικός ρόλος που παίζουν οι μητέρες στη μετάδοση της εγγενούς μορφής του πολιτισμικού κεφαλαίου στα παιδιά τους (Reay, 2005:56-57).

Επιπλέον, εδώ παρατηρούμε ότι οι συνεντευξιαζόμενες μητέρες ενδιαφέρονται ενεργά για την εκπαίδευση των παιδιών τους και συμμετέχουν παράλληλα και σε προγράμματα γονικής εμπλοκής του σχολείου στα οποία ενισχύουν τις δραστηριότητες των παιδιών και ενδιαφέρονται για την ενημέρωση των γονέων σε σχέση με το μέλλον τους. Συγκεκριμένα, στην πρώτη συνέντευξη η Μαρία διαζευγμένη μητέρα δύο αγοριών η οποία διαθέτει υψηλό μορφωτικό επίπεδο και βοηθάει ενεργά στην προετοιμασία των παιδιών

για το σχολείο, μας αναφέρει το έμπρακτο ενδιαφέρον της (είναι διοικητικό μέλος στο σύλλογο γονέων και κηδεμόνων του σχολείου) για την ενίσχυση των προγραμμάτων στήριξης των διαφόρων δραστηριοτήτων των παιδιών αλλά και για την ενημέρωση των γονέων. Ενθαρρύνει την εκπαίδευση των μαθητών με ιδιαίτερες δραστηριότητες όπως τα μαθήματα ρομποτικής, η διοργάνωση εκδρομών, εκθέσεων ζωγραφικής κλ.π. Και στη δεύτερη όμως συνέντευξη η Αγγελική από τη Νέα Ερυθραία με δύο παιδιά και με υψηλό μορφωτικό επίπεδο (Τμήμα Φιλολογίας στο ΑΠΘ) μας ανέφερε ότι προσπαθεί να ρυθμίσει τις υποχρεώσεις της προκειμένου να μπορεί να μετέχει ενεργά στην εκπαίδευση των παιδιών της στο σχολείο. Ο τρόπος με τον οποίο οι μητέρες χρησιμοποιούν το πολιτισμικό κεφάλαιο, δεν είναι πλέον ελεύθερος χρόνος. Στον τρόπο αυτό με τον οποίο δρουν οι εν λόγω μητέρες στην καθημερινότητά τους και κατ' επέκταση και στην καθημερινότητα των παιδιών τους (παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο σε αυτή) αντιστοιχεί η επισήμανση του Bourdieu ότι ο τρόπος αυτός δράσης υπονοεί, αλλά δεν κάνει ρητή, την πολυπλοκότητα της ζωής των σύγχρονων γυναικών (Reay, 2005:57).

4.7. Συνεχής επίβλεψη – παρατήρηση

Στην υποενότητα αυτή εντοπίσαμε τις έννοιες της συνεχούς επίβλεψης και παρατήρησης του γονέα, που συνδέονται με την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου. Στην ερώτηση αν παραμένουν οι γονείς στον ίδιο χώρο όπου το παιδί δραστηριοποιείται, η Μαρία απάντησε ότι:

Παραμένω στο χώρο γιατί κάνω παρέα και με άλλες μαμάδες. Παλιά έμενα λόγω του διοικητικού συμβουλίου επειδή ήμουν υπεύθυνη για τις δραστηριότητες.

Για κάποιους γονείς όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση για τη Μαρία, η παρακολούθηση των εξωσχολικών δραστηριοτήτων του παιδιού είναι κάτι σημαντικό. Όλοι σχεδόν οι ερωτώμενοι γονείς (βλ. συνεντεύξεις Μαρίας, Σοφίας, Γιάννη, Κατερίνας, Ιωάννας, Γιώργου) θεωρούν σημαντική την παρακολούθηση και την παραμονή τους στο χώρο των εξωσχολικών δραστηριοτήτων των παιδιών τους. Εδώ στην περίπτωση αυτή είναι ιδιαίτερα

ταιριαστή η επισήμανση της Lareau (2003:82) σύμφωνα με την οποία στις μεσαίες τάξεις, οι ενήλικες αντιμετωπίζουν πολύ σοβαρά τις δραστηριότητες των παιδιών. Η Lareau παρατηρεί επίσης ότι πολλές φορές ένα αίτημα για βοήθεια από το παιδί προς τον γονέα, μπορεί να οδηγήσει τον δεύτερο σε υπερβολές απέναντι στο παιδί του. Αυτή η συστηματική ενασχόληση των γονέων με τις δραστηριότητες των παιδιών τους αυξάνει πολλές φορές την πίεση στα παιδιά να επιτύχουν. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα της Lareau με τον γονέα που αντιδρά υπερβολικά όταν ενθαρρύνει το παιδί του στη διάρκεια που εκείνο αγωνίζεται σε έναν ποδοσφαιρικό αγώνα.

Ακολούθως, με βάση μια ακόμη παρατήρηση της Lareau (στο ίδιο) σε συνδυασμό με τα λεγόμενα των συνεντευξιαζόμενων γονέων, παρατηρούμε την προτίμηση κάποιων γονέων σε αθλητικές δραστηριότητες για παράδειγμα μια από τις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών της Σοφίας, του Γιάννη και της Ιωάννας είναι το ποδόσφαιρο. Τα παιδιά της Αγγελικής αντίστοιχα μετέχουν στις δραστηριότητες της ρυθμικής γυμναστικής και της καλαθοσφαίρισης. Εξίσου ενδιαφέρουσες είναι και οι επιλογές πολεμικών τεχνών taekwondo και ζίου-ζίτσου (βλ. συνέντευξη Κατερίνας και Ιωάννας αντίστοιχα).

Ως προς το ερώτημα που τίθεται στους γονείς για το αν παραμένουν δηλαδή στο χώρο δραστηριοτήτων των παιδιών τους, είναι ενδιαφέρον να δούμε κάποιες απαντήσεις:

Μαρία: Παραμένω στο χώρο γιατί κάνω παρέα και με άλλες μαμάδες. Παλιά έμενα λόγω του διοικητικού συμβουλίου επειδή ήμουν υπεύθυνη για τις δραστηριότητες.

Ιωάννα: Ναι παραμένω στον χώρο. Εγώ τον πηγαίνω στην κολύμβηση και ο μπαμπάς του τον πηγαίνει στις προπονήσεις του ποδοσφαίρου. Μου αρέσει να τον παρακολουθώ όταν κολυμπάει και θέλω να βλέπω από κοντά πως εξελίσσεται κάθε φορά και μέσα σε κάθε εβδομάδα που περνάει. Επίσης, και ο πατέρας του κάθεται στις προπονήσεις του και τον παρακολουθεί

Κατερίνα: Ναι προτιμώ να είμαι παρών στις δραστηριότητές τους. Αισθάνομαι περισσότερη ασφάλεια. Επιπλέον, θέλω να βλέπω και την

πρόοδό τους στις αθλητικές δραστηριότητες, πως και κατά πόσο βελτιώνονται βδομάδα με τη βδομάδα στο άθλημα του μπάσκετ.

Σοφία: Ναι παραμένω στο χώρο για να τον βλέπω πως κινείται και πως δραστηριοποιείται κατά τη διάρκεια της προπόνησής του. Επιπλέον, αισθάνομαι και ασφάλεια με το να παρευρίσκομαι εκεί στις δραστηριότητές του, νιώθω περισσότερο σιγουριά από ότι να απουσίαζα.

Γιώργος: Ναι παραμένω και για να βλέπω τα κορίτσια και για να είμαι σίγουρος να μην έχω άγχος.

Σε ότι αφορά τις ανωτέρω απαντήσεις των γονέων είναι ιδιαίτερα εμφανές αυτό που παρατηρεί η Lareau: «Οι γονείς συνήθως απολαμβάνουν αυτή τη συμμετοχή, αλλά το βλέπουν και αυτό ως μέρος της υποχρέωσής τους προς τα παιδιά τους» (Lareau, 2003:82).

4.8. Ελεγχόμενη συντονισμένη καλλιέργεια

Μέσα από συγκεκριμένες ερωτήσεις και απαντήσεις των γονέων διαφαίνεται η γονική εμπλοκή και η συνεχής παρουσία τους στις δραστηριότητες των παιδιών τους είναι όπως ήδη έχει ειπωθεί και σε άλλη υποενότητα (Lareau, 2003:81-82) για μια συντονισμένη καλλιέργεια των δυνατοτήτων του παιδιού για μελλοντική εξέλιξή του. Η γονική εμπλοκή κατά τη Lareau συμβάλλει εν προκειμένω στην έγκαιρη διασφάλιση του πολιτισμικού κεφαλαίου (Lareau, 2003:262 Lareau και Weininger, 2008:430-431, 446. Lareau, 1987:83). Εδώ επίσης διαπιστώνουμε τη συσχέτιση μιας ακόμη παρατήρησης που κάνει η Lareau με το μορφωτικό επίπεδο και την ενεργή παρουσία των συνεντευξιαζόμενων γονέων στις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών τους. Σύμφωνα με τη Lareau οι γονείς των μεσαίων τάξεων (εδώ η Lareau συμπεριλαμβάνει και το μορφωτικό τους επίπεδο) «συμμετέχουν σε μια συντονισμένη καλλιέργεια για να βελτιώσουν τα ταλέντα και τις δεξιότητες των παιδιών τους». Σε αυτή τη «συντονισμένη καλλιέργεια» των γονέων στις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών τους ενισχύεται και η «ενθάρρυνση της ανάπτυξης της γλώσσας, της κριτικής σκέψης και των κοινωνικών δεξιοτήτων που τους παρέχουν αυτές (δηλαδή οι δραστηριότητες) (Lareau, 1987:79-80). Εδώ συγκεκριμένα

παρατηρούμε ότι οι συνεντευξιαζόμενοι γονείς έχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο η Μαρία είναι πολιτικός μηχανικός με εκπαίδευση στο Πολυτεχνείο της Πάτρας, η Αγγελική είναι πτυχιούχος φιλόλογος του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, η Κατερίνα είναι υποψήφια διδάκτωρ στο τμήμα των Παιδαγωγικών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ούτω καθεξής. Όλοι σχεδόν διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στις δραστηριότητες των παιδιών τους με ότι συνεπάγεται αυτό, δηλαδή επενδύουν τόσο σε μορφωτικό (χρησιμοποιούν δηλαδή το εκπαιδευτικό τους υπόβαθρο για να ενισχύσουν τα παιδιά τους στις δεξιότητές τους στο σχολείο), όσο και σε οικονομικό κεφάλαιο δεδομένου ότι η οικονομική κατάσταση της οικογένειας αποτελεί μια σημαντική παράμετρο για την πραγματοποίηση των εξωσχολικών δραστηριοτήτων των παιδιών. Επιπλέον, σύμφωνα με τη Lareau οι γονείς που έχουν τις συγκεκριμένες δυνατότητες να ενισχύουν τόσο με το μορφωτικό όσο και με το οικονομικό τους κεφάλαιο τις δραστηριότητες των παιδιών τους καθώς και τις επιδόσεις τους στο σχολείο, έρχονται σε αναπόφευκτη σύγκριση με τους γονείς που έχουν χαμηλότερο εισόδημα (Lareau, 1987:81-82).

4.9. Οικονομικός παράγοντας

Στο ερώτημα πώς επηρεάζει ο οικονομικός παράγοντας τις αποφάσεις τους ως προς την επιλογή των εξωσχολικών δραστηριοτήτων των παιδιών, οι απαντήσεις των γονέων οδηγούν ομόφωνα σε ένα συμπέρασμα: το οικονομικό κεφάλαιο της οικογένειας αποτελεί βασικό παράγοντα για την πραγματοποίηση των ελεύθερων δραστηριοτήτων του παιδιού. Η μόνη εξαίρεση στις απαντήσεις των γονέων που ήταν προσκείμενες στο ότι το οικονομικό κεφάλαιο της οικογένειας αποτελεί βασικό ή αν όχι απαραίτητο παράγοντα για τις δραστηριότητες των παιδιών τους, ήταν η Μαρία, σύμφωνα με την οποία «ο οικονομικός παράγοντας δεν παίζει κανένα ρόλο», καθώς θεωρεί ότι οι ελεύθερες δραστηριότητες είναι απαραίτητες για την εξέλιξη των παιδιών, τόσο την πνευματική όσο και τη σωματική. Μάλιστα, η Μαρία είναι εκείνη που μεταξύ των υπολοίπων συνεντευξιαζόμενων μητέρων, όπως μας είπε, πρότεινε, στα πλαίσια της δράσης της στον Σύλλογο Γονέων και Κηδεμόνων του σχολείου, τη διδασκαλία της ρομποτικής στα παιδιά επειδή πιστεύει ότι «οργανώνει τη σκέψη και βάζει σε σειρά οποιοδήποτε πρόβλημα».

Εκ των όσων αναφέρονται ανωτέρω μέσα από τις απαντήσεις των γονέων μπορούμε να παρατηρήσουμε μια αμοιβαιότητα στη σχέση μεταξύ του οικονομικού κεφαλαίου της οικογένειας και των εξωσχολικών δραστηριοτήτων στις οποίες επιδίδονται τα παιδιά. Όπως ήδη έχει αναφερθεί στο πρώτο κεφάλαιο και συγκεκριμένα στην τρίτη ενότητα, μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ιδέα του Bourdieu ήταν η επέκταση και υπό μία έννοια εξέλιξη της έννοιας του «κεφαλαίου». Προχώρησε δηλαδή στην εξέλιξη της έννοιας του κεφαλαίου προσδίδοντάς του μια σημασία η οποία ενσωματώνει εντός της όλες τις μορφές εξουσίας, αποφεύγοντας την προσκόλλησή της στο χρηματικό αντίκρισμα που ενδεχομένως έχει μια ενέργεια του ατόμου. Γι' αυτό το λόγο διέκρινε το «κεφάλαιο» σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό.

Εδώ συγκεκριμένα, παρατηρούμε την προτεραιότητα που έχουν οι συγκεκριμένες δραστηριότητες για τα ερευνητικά υποκείμενα. Η Μαρία θεωρεί ότι η ρομποτική αποτελεί μια ιδιαίτερη, πρωτόγνωρη και συναρπαστική δραστηριότητα για τα παιδιά. Επιπλέον, τους εισάγει στην «λογική» που απουσιάζει από το σχολείο. Η επιλογή μαθημάτων όπως η ρομποτική, η λογοτεχνία, η αρχιτεκτονική όπως είδαμε στην περίπτωση της Μαρίας και της Αγγελικής, φανερώνουν αυτό που επισημαίνει ο Bourdieu, ότι δηλαδή οι γονείς με τον τρόπο αυτό μπορούν να μετατρέψουν το «οικονομικό» τους κεφάλαιο σε πολιτισμικό για τα παιδιά τους, διαμέσου των εκπαιδευτικών τους διαπιστευτηρίων (των πτυχίων τους). Στη συνέχεια, τα παιδιά μπορούν να μετατρέψουν τα διαπιστευτήριά τους αυτά σε οικονομικό κεφάλαιο (επάγγελμα) (βλ. Polkinghorne, 2004:63).

Το οικονομικό κεφάλαιο (economic capital) που έχει να κάνει με τα περιουσιακά στοιχεία που έχει στη διάθεσή της μια οικογένεια ή ένα άτομο, με άλλα λόγια με τις οικονομικές τους δυνατότητες, είναι ένας παράγοντας ο οποίος έστω και με έμμεσο τρόπο, επηρεάζει σε αρκετά μεγάλο βαθμό τη γονική εμπλοκή και θέτει περιορισμούς στις γονικές στρατηγικές για την αύξηση των επιδόσεων των μαθητών και των επιδιώξεων των γονέων ως προς τις διάφορες εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών τους. Αυτό συμβαίνει καθώς κρίνεται απαραίτητο οι γονείς να επενδύουν τόσο σε χρόνο όσο και σε χρήματα για να μπορούν να παρέχουν στα παιδιά τους τη δυνατότητα να

απολαμβάνουν τις δραστηριότητες που θέλουν στον ελεύθερο χρόνο τους εκτός των σχολικών τους υποχρεώσεων (Bower και Griffin, 2011:79-80).

4.10. Η επιρροή των γονέων στην επιλογή δραστηριοτήτων: Προσωπική χρησιμότητα ή ευχαρίστηση;

Στην ερώτηση που γίνεται στους γονείς, αν παρακολουθούσαν και εκείνοι ως παιδιά κάποιες συγκεκριμένες εξωσχολικές δραστηριότητες, οι περισσότεροι απάντησαν ότι παρακολουθούσαν από μικροί κάποιες συγκεκριμένες δραστηριότητες. Οι δραστηριότητες αυτές όπως παρατηρούμε με δεδομένες κάποιες εξαιρέσεις, είναι πολύ κοντά στις επιλογές των παιδιών τους. Ο Γιάννης παραδέχεται ότι μια από τις δραστηριότητές του στην εφηβική ηλικία ήταν το ποδόσφαιρο. Μια από τις δραστηριότητες του γιού του είναι το ποδόσφαιρο. Αντίστοιχα, ο Αντώνης παραδέχεται ότι από νεαρή ηλικία ασχολούνταν με το μπάσκετ, ήταν εγγεγραμμένος σε αθλητικό σύλλογο της περιοχής που διέμενε και οι δύο γιοί του ακολούθησαν το συγκεκριμένο άθλημα ως μια από τις βασικές εξωσχολικές δραστηριότητές τους.

Μια ακόμη παρατήρηση είναι ότι οι δραστηριότητες των γονέων στο παρελθόν και η έλλειψη οικονομικού κεφαλαίου από πλευράς της οικογένειάς τους, τους επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό στην ενθάρρυνση των παιδιών τους να επιδίδονται σε περισσότερες της μίας δραστηριότητες. Για παράδειγμα η Μαρία μας λέει χαρακτηριστικά ότι:

«σαν παιδί δεν είχα παρακολουθήσει κάποιες δραστηριότητες και είναι ο καημός μου. Γι' αυτό το λόγο έφτιαξα τις εξωσχολικές δραστηριότητες στο σχολείο για να μπορούν όλα τα παιδιά να έχουν πρόσβαση. Εγώ έκανα αγγλικά και γαλλικά, καθώς ήταν απόφαση των γονιών μου. Δεν υπήρχε κίνητρο. Ήμουν πολύ καλή μαθήτρια, μου άρεσε το διάβασμα και δεν είχα ζητήσει να κάνω δραστηριότητες πέραν αυτών».

Ακολούθως, η Αγγελική μας λέει ότι μεγάλωσε στην επαρχία και δεν της δόθηκαν οι ευκαιρίες να συμμετάσχει σε κάποιες δραστηριότητες εκτός του σχολείου. Η Σοφία υποστηρίζει ότι οι δραστηριότητές της (μπαλέτο και αγγλικά) ήταν κατά κύριο λόγο επιλογές των γονιών της και όχι δικές της. Η Κατερίνα

μας αναφέρει ότι οι δραστηριότητές της ήταν η εκμάθηση ξένων γλωσσών και δεν μπορούσε να συμμετέχει σε περισσότερες δραστηριότητες εξαιτίας οικονομικών λόγων. Παρατηρούμε εν προκειμένω, ότι και στις τέσσερις περιπτώσεις οι γονείς προσπαθούν με κάθε τρόπο, ανεξάρτητα των οικονομικών τους να στείλουν τα παιδιά τους σε περισσότερες της μίας δραστηριότητες, εκτός της εκμάθησης των ξένων γλωσσών (αγγλικά γαλλικά), όπως για παράδειγμα μπάσκετ, παραδοσιακούς και σύγχρονους χορούς, ρομποτική, ποδόσφαιρο κ.ά. Οι γονείς αναπληρώνουν μέσα από τις δραστηριότητες αυτές των παιδιών τους, τις δικές τους προσωπικές βλέψεις, προτιμήσεις και επιδιώξεις, επενδύουν στο μέλλον των παιδιών τους.

Οι περισσότεροι από τους συνεντευξιαζόμενους γονείς, όπως χαρακτηριστικά η Μαρία, η Αγγελική, η Σοφία, ο Γιάννης και ο Αντώνης θεωρούν ότι οι συγκεκριμένες εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών τους αποτελούν αποτέλεσμα συνδυασμού και της δικής τους επιλογής αλλά και της επιλογής των παιδιών. Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις αυτές μπορούμε να πούμε ότι οι γονείς διαδραματίζουν πρωτογενή ρόλο στην οργάνωση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού. Επιπλέον, κάτι που παρατηρεί και η Lareau μέσα από τα κείμενά της, είναι ότι προκειμένου να πραγματοποιηθούν οι εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών, απαιτείται τόσο η ενασχόληση των ίδιων των γονέων με αυτές, αλλά και οι ανάλογοι οικονομικοί πόροι. Σύμφωνα με τη Lareau σε πολλά σχολεία παρατηρείται το φαινόμενο τα παιδιά που προέρχονται από κατώτερες κοινωνικές τάξεις δεν μπορούν να συμμετέχουν σε πολλές εξωσχολικές δραστηριότητες (Lareau, 1987:73-74. Lareau, 2000:2).

Από τις ανωτέρω παρατηρήσεις γίνεται ιδιαίτερα εμφανές αυτό που επισημαίνει χαρακτηριστικά η Lareau, ότι δηλαδή στις μεσαίες τάξεις, οι ενήλικες αντιμετωπίζουν με ιδιαίτερη σοβαρότητα τις δραστηριότητες των παιδιών τους. Μάλιστα, όπως αναφέρει σχετικά, ένα αίτημα για βοήθεια του παιδιού, προς τον γονέα, μπορεί να μεταφραστεί από τον τελευταίο με μεγάλη δόση υπερβολής και εκεί ακριβώς τα παιδιά ωθούνται ουκ ολίγες φορές σε μια ασφυκτική κατάσταση (Lareau, 2003:82). Αυτό που διαφαίνεται επίσης μέσα από τις ανωτέρω τοποθετήσεις των συνεντευξιαζόμενων, είναι ότι γονείς συχνά απασχολούνται με τη ζωή των παιδιών τους, όλες εκείνες οι δραστηριότητες που θεωρούνται για τα παιδιά τους σημαντικές, κρίνονται από εκείνους

απαραίτητες για την καθημερινότητά τους (Lareau και Weininger, 2008:430-431, 446. Lareau, 1987:83).

Εδώ είναι ιδιαίτερα σημαντική και η παρατήρηση της Lareau σε ότι αφορά την εργατική τάξη και τους φτωχούς γονείς ως προς την κοινωνική ζωή των παιδιών τους. Σύμφωνα με τη Lareau παρά το ότι η εργατική τάξη και οι φτωχοί γονείς δίνουν λιγότερη προσοχή στις διάφορες δραστηριότητες των παιδιών τους (παιχνίδια κλ.π.), αυτό δε σημαίνει αυτόματα και ότι γονείς δεν απολαμβάνουν το να δουν τα παιδιά τους να διασκεδάζουν. Απλά αυτή η ευχαρίστηση δεν υποχρεώνει τους γονείς να αισθάνονται ότι πρέπει να παρέχουν τα παιδιά τους τέτοιες εμπειρίες. Γενικότερα, οι δραστηριότητες των παιδιών στον ελεύθερό τους χρόνο αντιμετωπίζονται ως ευχάριστες ανεξάρτητα από το οικονομικό κεφάλαιο και τις όποιες επιδράσεις των γονέων στην επιλογή τους (Lareau, 1987:83).

Τέλος, η γονική εμπλοκή όπως ήδη έχουμε αναφέρει τόσο στην εισαγωγή όσο και στο θεωρητικό μέρος της εργασίας (πρώτο κεφάλαιο), συνδέεται αναπόσπαστα με τη θεωρία του Bourdieu και συγκεκριμένα σχετίζεται με τις έννοιες του «γούστου» και της «διάκρισης». Πολλές φορές δηλαδή, οι επιλογές των παιδιών που έχουν να κάνουν με κάποιες δραστηριότητές τους εκτός σχολείου, παρόλο που πρόκειται για δραστηριότητες που προκύπτουν από προσωπική τους επιλογή, στην πραγματικότητα αποτελούν προϊόν της άμεσης παρέμβασης των γονέων. Από τις συνεντεύξεις των γονέων διαφαίνεται ότι η ενασχόληση των μαθητών με συγκεκριμένες δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο τους δεν προκύπτει ως ανεξάρτητη από το ευρύτερο πολιτισμικό περιβάλλον τους δραστηριότητα. Κατασκευάζεται μέσα από καθορισμένες συμπεριφορές, προτιμήσεις των γονέων. Οι προσωπικές επιλογές των παιδιών να επιλέξουν το άθλημα του ποδοσφαίρου και να εγγραφούν σε τοπικές ακαδημίες, φανερώνει το γούστο και την πραγματική επιλογή του γονέα (βλ. Lareau, 2003:180-182).

4.11. Πρακτικές επιλογές- διαχείριση και πίεση χρόνου

Στις ερωτήσεις που σχετίζονται με τη χρήση του χρόνου από τους γονείς — δηλαδή με το χρόνο που διαθέτουν για τις διάφορες υποχρεώσεις τους

απέναντι στις δραστηριότητές των παιδιών τους και απέναντι στις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις— σχεδόν όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι γονείς δείχνουν ιδιαίτερο ζήλο για τις δραστηριότητες των παιδιών τους, από το να βρίσκονται παρόντες σε αυτές μέχρι και το να μπορούν να μετέχουν ενεργά στη μελέτη τους σχετικά με τον φόρτο εργασίας τους στο σχολείο.

Όλοι οι γονείς απαντούν ότι οι δραστηριότητες των παιδιών τους βρίσκονται πολύ κοντά στον τόπο κατοικίας τους και όλοι προσπαθούν να είναι συνεπείς σε ότι αφορά τον οικογενειακό καταμερισμό του χρόνου. Οι συνεντευξιαζόμενοι γονείς περιγράφουν την καθημερινότητά τους ως μια συνεχή προσπάθεια εξισορρόπησης μεταξύ των επαγγελματικών τους και των οικογενειακών τους υποχρεώσεων. Σύμφωνα με τη Μαρία και την Αγγελική χάνεται πολύς χρόνος τόσο με τις δραστηριότητες των παιδιών τους όσο και με το φόρτο εργασίας που έχουν σχετικά με την προετοιμασία τους για την επόμενη ημέρα στο σχολείο. Επιπλέον, ο μέσος όρος μελέτης των παιδιών για την επόμενη μέρα στο σχολείο είναι μιάμιση με δύο ώρες.

Ο Γιάννης, ο Αντώνης, η Ιωάννα και ο Γιώργος πιστεύουν ότι ο καθημερινός φόρτος εργασίας για την επόμενη ημέρα στο σχολείο είναι πολύ περισσότερος απ' ότι θα έπρεπε και απ' ότι αρμόζει στην ηλικία αυτή των παιδιών. Η Μαρία, η Αγγελική και η Σοφία θεωρούν ότι ο φόρτος εργασίας για το σχολείο είναι φυσιολογικός και θα πρέπει τα παιδιά να μελετούν στο σπίτι για την επόμενη ημέρα. Σύμφωνα με την Κατερίνα ο φόρτος εργασίας εξαρτάται από τον εκάστοτε εκπαιδευτικό, από τον όγκο των εργασιών και της ύλης που αναθέτει στα παιδιά για την προετοιμασία τους από το σπίτι.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση σε ότι αφορά τον χρόνο που θα πρέπει να διαθέτουν οι γονείς ανάμεσα στις οικογενειακές και στις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις, είναι ιδιαίτερα εμφανής η παρουσία του *habitus*. Συγκεκριμένα, το *habitus* δημιουργεί υποκείμενα που στις πλείστες των περιπτώσεων η συμπεριφορά τους ρυθμίζεται πέρα από τους «κωδικοποιημένους κανόνες», από μια λογική που διαφεντεύεται από την ομάδα στην οποία ανήκουν (Bourdieu και Wacquant, 1992:126-127) χαρακτηριστικά στην οικογένεια. Σύμφωνα με τον Bourdieu οι καθημερινές επιλογές των γονέων ως προς την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου, δεν αποτελούν στην πραγματικότητα μια

ελεύθερη προσωπική επιλογή του καθενός ατόμου ξεχωριστά «αλλά υποκινούνται από ένα σύνολο δράσεων και κινήτρων που διέπουν την κοινωνική διάκριση» (βλ. Bourdieu, 2015:307-324). Το άτομο που ανήκει σε μια οικογένεια κινείται με βάση μια λογική που διαφεντεύεται από την οικογένεια. Προσπαθεί να ανταπεξέλθει εξίσου στις υποχρεώσεις του ως γονιός και ως επαγγελματίας στο χώρο που εργάζεται. Ο χρόνος επομένως λειτουργεί ως παράγοντας πίεσης για το άτομο-γονιό καθώς αυτό προσπαθεί να ανταπεξέλθει εγκαίρως στις υποχρεώσεις του απέναντι στην οικογένειά του συμπεριλαμβανομένων των εξωσχολικών δραστηριοτήτων των παιδιών του και τη συμμετοχή του στην προετοιμασία τους για το σχολείο. Θα πρέπει να διαχειρίζεται το χρόνο του ανάμεσα στις επαγγελματικές και οικογενειακές του υποχρεώσεις κάτι που σημαίνει ότι θα πρέπει να διαχειρίζεται παράλληλα το οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο της οικογένειάς του και κατ' επέκταση των παιδιών του. Όλη αυτή η φροντίδα του γονέα για το μέλλον των παιδιών του μας οδηγεί στις παρατηρήσεις των Ashbourne και Andres, οι οποίοι στηριζόμενοι στη θεωρία του Bourdieu αναφέρουν σχετικά ότι το κοινωνικό-μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας και η οικογενειακή αγωγή αποτελούν τις δύο πιο σημαντικές παραμέτρους της σχολικής επιτυχίας. Η πρόοδος εξαρτάται από την κουλτούρα που μεταβιβάζει η οικογένεια στο παιδί και κατ' επέκταση σε όλα αυτά είναι εξίσου σημαντικό το οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο μιας οικογένειας (βλ. Ashbourne και Andres, 2015:17-20).

4.12. Υποβάθμιση της σύνδεσης εξωσχολικών δραστηριοτήτων και επιδόσεων

Στην ενότητα αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντικό το ερώτημα που γίνεται στους γονείς: οι εξωσχολικές δραστηριότητες έχουν επηρεάσει τις επιδόσεις του παιδιού; Η Μαρία, η Αγγελική και η Σοφία αναφέρουν ότι οι εξωσχολικές δραστηριότητες δεν έχουν επηρεάσει έως τώρα τις επιδόσεις των παιδιών τους στο σχολείο. Η Μαρία επισημαίνει μάλιστα ότι «προτεραιότητα έχει το σχολείο». Σύμφωνα με τη Σοφία παρά το γεγονός ότι η κόρη της έχει πολλές δραστηριότητες μέσα στην καθημερινότητά της, εντούτοις, παρά την όποια πίεση εκείνη δε θέλει να σταματήσει κάποια από αυτές.

Σύμφωνα με τον Γιάννη, τον Αντώνη, την Κατερίνα, την Ιωάννα και τον Γιώργο, οι εξωσχολικές δραστηριότητες έχουν θετικό πρόσημο τόσο για τη σωματική όσο και για την πνευματική εξέλιξη των παιδιών τους. Οι ανωτέρω συνεντευξιαζόμενοι γονείς αναφέρονται στην ανάπτυξη κάποιων συγκεκριμένων δεξιοτήτων των παιδιών τους που έχουν να κάνουν τόσο με τη σωματική τους ευεξία όσο και με την ανάπτυξη της προσωπικότητας. Η Κατερίνα παρατηρεί ότι οι εξωσχολικές δραστηριότητες έχουν επηρεάσει την αυτοπεποίθηση των παιδιών της και μέρα με τη μέρα διαμορφώνουν τη συμπεριφορά τους όσον αφορά θέματα σεβασμού και πειθαρχίας. Σύμφωνα με τον Γιάννη, οι εξωσχολικές δραστηριότητες έχουν επηρεάσει σε θετικό βαθμό το γιό του, καθώς το παιδί άρχισε σταδιακά να παίρνει κάποιες πρωτοβουλίες σχετικά με το πώς θα διαθέσει τον ελεύθερο χρόνο του τόσο με τους φίλους του όσο και με το επιπλέον διάβασμά του στο σπίτι. Πλέον όπως λέει, «γνωρίζει από μόνος του πόσες ώρες θα διαθέσει στο καθετί και αναπτύσσει μια αποφασιστικότητά σχετικά με τον εαυτό του» και με τις υποχρεώσεις γύρω του. Ο Γιώργος παρατηρεί ότι η κοινωνικότητα της κόρης του βελτιώνεται μέρα με τη μέρα, λόγω των εξωσχολικών της δραστηριοτήτων και της συναναστροφής της με άλλα άτομα. Ο Γιάννης και ο Αντώνης θεωρούν ότι τα παιδιά μαθαίνουν να προσαρμόζονται και να αναπτύσσουν ένα πνεύμα συνεργατικότητας μέσα στην ομάδα στην οποία ανήκουν (η δραστηριότητα του ποδοσφαίρου στην πρώτη περίπτωση και η δραστηριότητα του μπάσκετ στη δεύτερη). Σύμφωνα με την Ιωάννα βελτιώνεται σταδιακά και η κινησιολογία του παιδιού.

Οι περισσότερες αυτές αλλαγές παραπέμπουν στο πολιτισμικό κεφάλαιο. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από τις ανωτέρω παρατηρήσεις των συνεντευξιαζόμενων γονέων μπορούμε να παρατηρήσουμε ξεκάθαρα το μπουρντιανό πολιτισμικό κεφάλαιο το οποίο έχει να κάνει με τα αγαθά, συμπεριλαμβανομένων των εκπαιδευτικών ικανοτήτων και διαπιστευτηρίων του ατόμου (πτυχίο) (βλ. Polkinghorne, 2004:63). Σε κάθε περίπτωση το ενδιαφέρον των γονέων στρέφεται στην ανάπτυξη δεξιοτήτων των παιδιών τους, μέσα από τις εξωσχολικές δραστηριότητές τους. Το πολιτισμικό κεφάλαιο είναι αυτό που συσσωρεύεται μέσα από μια διαδικασία κοινωνικοποίησης και που καλλιεργεί τις συνθήκες ώστε τα παιδιά να εκτιμήσουν και να κατανοήσουν την ιδιαίτερη φύση των ενασχολήσεών τους, για παράδειγμα όπως εδώ στην

περίπτωση της ρομποτικής, της λογοτεχνίας και της επιστήμης. Συχνά, το πολιτισμικό κεφάλαιο εκδηλώνεται στη συσσώρευση πολιτιστικών ενεργειών του ατόμου (στο ίδιο), όπως για παράδειγμα οι συγκεκριμένες δραστηριότητες στις οποίες επιδίδονται τα παιδιά των συνεντευξιαζόμενων γονέων.

Ως προς τις επιδόσεις των παιδιών τους στο σχολείο εν συγκρίσει προς τις εξωσχολικές τους δραστηριότητες, η Μαρία μας ανέφερε χαρακτηριστικά ότι μια από τις γονικές στρατηγικές που ακολουθεί, είναι να μη φορτώνει το παιδί με περαιτέρω εξωσχολικές δραστηριότητες πέρα από αυτές, ώστε να έχει και καλές επιδόσεις στο σχολείο αλλά να απολαμβάνει εις βάθος και τις δραστηριότητές του εκτός σχολικών μαθημάτων. Ως προς τις επιδόσεις των παιδιών στα μαθήματά τους μας είπε ότι και οι δύο είναι αριστούχοι (ο μικρός που πηγαίνει στην Ε΄ τάξη του δημοτικού έβγαλε 10 και ο μεγάλος στην Α΄ Γυμνασίου σχεδόν 20). Ακολούθως, η Κατερίνα, ο Γιώργος, η Σοφία, η Ιωάννα, ο Γιάννης, αναφέρουν σχετικά ότι οι επιδόσεις των παιδιών τους στο σχολείο είναι πολύ καλές, βρίσκονται σε πολύ καλό επίπεδο.

Όπως προκύπτει από τις ανωτέρω επισημάνσεις των συνεντευξιαζόμενων γονέων, οι εξωσχολικές δραστηριότητες έχουν κατά κύριο λόγο θετική επιρροή στην επίδοση των παιδιών τους στο σχολείο. Το ζήτημα όμως που τίθεται εδώ είναι ότι προκειμένου να έχουν οι εξωσχολικές δραστηριότητες θετικά αποτελέσματα στη σχολική επίδοση των παιδιών στο σχολείο δε θα πρέπει η ενασχόληση με αυτές να γίνεται σε υπερβολικό βαθμό. Αυτή η «αίσθηση του μέτρου» των γονέων υποδηλώνεται μέσα από τις συνεντεύξεις τους. Για παράδειγμα, ο Γιάννης, ο Γιώργος και η Ιωάννα επισημαίνουν σχετικά ότι πολλές φορές ο φόρτος εργασίας είναι πολύ παραπάνω από ότι θα έπρεπε, δεδομένης της μικρής ηλικίας του παιδιού, καθώς το παιδί έχει ανάγκη από τον ελεύθερο χρόνο του, από το παιχνίδι με τους φίλους του. Μπορεί επομένως στην αρχή, οι γονείς να είχαν ενδεχομένως, μια διαφορετική οπτική ως προς τις δραστηριότητες και τον ελεύθερο χρόνο των παιδιών τους, και στην πορεία, όπως παρατηρούμε εδώ, να συνειδητοποιούν ότι ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί ένα πλαίσιο στο οποίο το παιδί θα πρέπει να έχει εξ ολοκλήρου τη δυνατότητα να παίξει με τους φίλους του.

4.13. Διάβασμα σχολικών μαθημάτων και εμπλοκή γονέων

Σχετικά με την ερώτηση που αφορά το διάβασμα σχολικών μαθημάτων και την εμπλοκή των γονέων σε αυτό, παρατηρούμε ότι οι συνεντευξιαζόμενοι/ες βοηθούν τα παιδιά τους ενεργά στην προετοιμασία για τις υποχρεώσεις τους στο σχολείο. Η Μαρία όπως μας λέει ασχολείται πολύ με την προετοιμασία των παιδιών για τα μαθήματά τους στο σχολείο. Όπως επισημαίνει σχετικά:

«αποφάσισα να μην δουλέψω για να πάνε τα παιδιά μου σε δημόσιο σχολείο που ήθελε ο πατέρας του. Εγώ ήμουν υπέρ της ιδιωτικής, επειδή φοίτησα και η ίδια σε ιδιωτικό σχολείο. Ήθελα να βρίσκομαι στο σπίτι για να είμαι δίπλα τους και να τα παρακολουθώ καθημερινά τόσο με τις εξωσχολικές τους δραστηριότητες όσο και με το τις υποχρεώσεις τους στο σχολείο. Διαβάζουμε μαζί τα διαγωνίσματα. Τους κάνω εγώ η ίδια στο σπίτι αρκετά πιο δύσκολες ασκήσεις και test από εκείνα που κάνουν στο σχολείο, γιατί πιστεύω ότι στο δημόσιο κρατάνε πιο χαμηλό επίπεδο. Αν δω ότι έχουν κενά ή απορίες τα ξαναλέω εγώ, ψάχνω και στο Internet».

Ακολούθως, τόσο η Ιωάννα όσο και η Κατερίνα ισχυρίζονται ότι αφιερώνουν χρόνο στο διάβασμα των παιδιών τους και κάνουν ότι χρειαστεί για τη μελέτη του. Ο Γιάννης και ο Γιώργος υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες τους βοηθάνε τα παιδιά στη μελέτη. Ο Αντώνης μας λέει ότι έχουν δασκάλα που τα βοηθάει στην προετοιμασία τους για την επόμενη ημέρα στο σχολείο, ενώ και ο ίδιος ασχολείται με τη μελέτη τους κυρίως σε ότι αφορά τα μαθηματικά. Η Αγγελική αναφέρει χαρακτηριστικά ότι το πρώτο παιδί της είναι περισσότερο αυτόνομο ως προς τη μελέτη του και την προετοιμασία του για την επόμενη μέρα στο σχολείο. Βοηθάει το δεύτερο παιδί στη μελέτη του για το σχολείο. Κυρίως, όπως μας λέει, το μάθημα εκείνο με το οποίο ασχολείται ενεργά και βοηθά τα παιδιά της στην προετοιμασία, είναι το μάθημα της ιστορίας. Η Σοφία προσπαθεί να βοηθήσει τα παιδιά της στη μελέτη τους αλλά δεν θέλουν πάντα. Βέβαια, όπως μας λέει προσπαθεί να ελέγξει καθημερινά το πρόγραμμά τους

για το τι έχουν και να τα βοηθήσει σε τυχόν απορίες τους σχετικά με τα μαθήματά τους.

Εκ των όσων αναφέρονται ανωτέρω και σύμφωνα με διεθνείς μελέτες σχετικές με το ζήτημα αυτό (Hill και Craft, 2003:77-78. Hill και Taylor, 2004:161-162. Bower και Griffin, 2011:77. Barnard, 2004:53) μπορεί κάποιος να συμπεράνει ότι η γονική εμπλοκή θεωρείται μια αποτελεσματική στρατηγική προκειμένου να εξασφαλιστεί η επιτυχία τόσο των μαθητών στο σχολείο, όσο και των σπουδαστών στο πανεπιστήμιο.

Επιπλέον, έχοντας ως χαρακτηριστικό παράδειγμα τη Μαρία, βλέπουμε ότι τα τελευταία χρόνια ακόμη και σε μικρότερο ποσοστό των γονέων, είναι ιδιαίτερα εμφανής η δυναμική εμπλοκή τους στην εκπαίδευση των παιδιών. Η Μαρία βοηθά ενεργά στην προετοιμασία των παιδιών της για το σχολείο και συμμετέχει σε ενεργά προγράμματα γονικής εμπλοκής του σχολείου —όπως μας ανέφερε είναι ενεργό μέλος στο σύλλογο γονέων και κηδεμόνων του σχολείου— προκειμένου να ενθαρρύνει την έμπρακτη συμμετοχή των γονέων στην εκπαίδευση των παιδιών τους αλλά και τα ίδια τα παιδιά να προβαίνουν σε δραστηριότητες ανεξάρτητα από τις σχολικές τους υποχρεώσεις (διοργάνωση εκδρομών, εκθέσεων ζωγραφικής, δραστηριότητες όπως η ρομποτική κλ.π).

Σύμφωνα και με τη θεωρία του Bourdieu, η ενεργή συμμετοχή των γονέων στην εκπαίδευση των παιδιών τους οδηγεί στην ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου (Bower και Griffin, 2011:77. Hill και Taylor, 2004:162, 164). Όπως υποστηρίζουν οι Bower και Griffin (2011:77) με την ανάπτυξη και εξέλιξη της κοινωνικής δικτύωσης δίνονται στο μαθητή πολύ περισσότερες ευκαιρίες στον τρόπο πρόσβασης σε πρόσθετη υποστήριξη ή σε κάποια πρόσβαση σε προγράμματα σπουδών εκτός του σχολείου, για την επίτευξη της ακαδημαϊκής επιτυχίας.

Μέσα από τις συνεντεύξεις παρατηρούμε ότι οι γονείς ενισχύουν τη γονική εμπλοκή. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη παράγραφο έχοντας ως παράδειγμα τη Μαρία, βλέπουμε από τη μητέρα μια δυναμική μορφή γονικής εμπλοκής (είναι στο διοικητικό συμβούλιο γονέων και παίρνει διάφορες πρωτοβουλίες για την εφαρμογή εξωσχολικών δραστηριοτήτων). Διαφαίνεται

ακόμα, η ισχυρή θέληση αυτής της μητέρας προκειμένου να καταστεί κατανοητή από όλους (όχι μόνο από τους μαθητές αλλά ακόμη και από τους ίδιους τους γονείς) η έννοια της γονικής εμπλοκής και η σημασία που έχει αυτή για την εκπαίδευση και για τις δραστηριότητες του παιδιού. Η Αγγελική αναφέρει χαρακτηριστικά ότι προσπαθεί με κάθε τρόπο να ρυθμίσει το χρόνο εργασίας της, ούτως ώστε το απόγευμα να βρίσκεται σπίτι και να ασχολείται με τα παιδιά της (με όλη δηλαδή τη φροντίδα γύρω από αυτά). Η εν λόγω μέριμνα καθώς και οι όποιες γονικές στρατηγικές ενισχύουν το θεσμοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο, όσο και το αντικειμενοποιημένο, τα οποία σχετίζονται άμεσα με την εκπαίδευση του παιδιού. Χάρη στην ενίσχυση της θεσμοποιημένης μορφής πολιτισμικού κεφαλαίου αυξάνονται και οι πιθανότητες μετατροπής του ακαδημαϊκού κεφαλαίου σε οικονομικό κεφάλαιο. Πρόκειται δηλαδή για την ανάπτυξη γονικών στρατηγικών για τη μετατροπή μελλοντικά του οικονομικού κεφαλαίου σε πολιτισμικό κεφάλαιο. Κατά τον Bourdieu πρόκειται για ένα βραχυπρόθεσμο σχέδιο της σχολικής εκπαίδευσης. (Bourdieu, 1986:247-248. Tittenbrun, 2016:86, 88).

Η γονική εμπλοκή αποτελεί «συνιστώσα της στρατηγικής» για μια συντονισμένη καλλιέργεια των δυνατοτήτων του παιδιού για μια μελλοντική εξέλιξη, εν προκειμένω για την πρόωρη κατοχύρωση του πολιτισμικού κεφαλαίου. Σαν αποτέλεσμα, τα παιδιά της μεσαίας τάξης αποκτούν την αίσθηση ότι οι ενήλικες γονείς δικαιούνται να έχουν εστιάσει την προσοχή τους σε μικρές λεπτομέρειες της ζωής τους (Lareau, 2003:82 Lareau και Weininger, 2008:430-431, 446. Lareau, 1987:83).

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1. Το υψηλό μορφωτικό επίπεδο των συνεντευξιαζόμενων γονέων και τα συμπεράσματα από την ανάλυση των συνεντεύξεων

Μιλώντας και με τους 8 γονείς τα συμπεράσματα είναι ιδιαίτερα ενδιαφέροντα. Καταρχάς, οι γονείς έχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Όλοι σχεδόν, είναι απόφοιτοι Πανεπιστημίων και έχουν στην κατοχή τους Master. Κάποιοι μάλιστα από αυτούς είναι και υποψήφιοι διδάκτορες. Επιπλέον, οι περισσότεροι γονείς ενδιαφέρονται ενεργά για την εκπαίδευση των παιδιών τους και συμμετέχουν παράλληλα και σε προγράμματα απογευματινών δραστηριοτήτων του σχολείου και ενδιαφέρονται για την ενημέρωσή τους σε σχέση με το μέλλον των παιδιών τους. Συγκεκριμένα, οι συνεντευξιαζόμενοι γονείς διαθέτουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο και βοηθούν ενεργά στην προετοιμασία των παιδιών για το σχολείο. Στις συνεντεύξεις τους αναφέρουν το έμπρακτο ενδιαφέρον τους για την ενίσχυση των προγραμμάτων στήριξης των διαφόρων δραστηριοτήτων των παιδιών αλλά και για την ενημέρωση των γονέων (η μία εκ των συνεντευξιαζόμενων μητέρων είναι διοικητικό μέλος στο σύλλογο γονέων και κηδεμόνων του σχολείου και ενθαρρύνει την εκπαίδευση των μαθητών οργανώνοντας στο σχολείο απογευματινές δραστηριότητες όπως μαθήματα ρομποτικής, διοργάνωση εκδρομών, εκθέσεων ζωγραφικής κλ.π.).

Εδώ μπορεί να παρατηρήσει κανείς ότι και στις τρεις προαναφερθείσες περιπτώσεις «η αναπαραγωγή της δομής της κατανομής του πολιτισμικού κεφαλαίου διενεργείται μέσα από τη σχέση μεταξύ των οικογενειακών στρατηγικών και της ειδικής λογικής του σχολικού θεσμού» (βλ. Παναγιωτόπουλος [πρόλογος] στο Bourdieu και Passeron, 1993:20) Εδώ είναι ιδιαίτερα ορατή η επισήμανση του Bourdieu ότι οι οικογένειες είναι «συντεχνιακά σώματα» («corporate bodies») (στο ίδιο). Ένας εξίσου πολύ σημαντικός παράγοντας ο οποίος εντοπίζεται, σχεδόν, σε όλες τις συνεντεύξεις των γονέων, είναι ότι πέρα από το υψηλό μορφωτικό επίπεδο διαθέτουν και

υψηλό επαγγελματικό επίπεδο. Ο ένας εκ των συνεντευξιαζόμενων γονέων είναι προϊστάμενος σε μεγάλο Οργανισμό (Νούτσος, 1994:50).

Η Νέα Ερυθραία αποτελεί μια περιοχή των Αθηνών η οποία «χαρακτηρίζεται από έντονη εσωτερική ανισοκατανομή των υψηλών, των μεσαίων και των εργατικών κατηγοριών». (Μαλούτας, 1998:46). Το Χαλάνδρι, είναι μια περιοχή με «μεσαίες κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες» στον πληθυσμό της (Μαλούτας, 1998:38, 63).

Επιπλέον, μέσα από τις ανωτέρω συνεντεύξεις μπορεί να εντοπίσει κανείς το ενδιαφέρον των γονέων και την επένδυση στο άμεσο μέλλον των παιδιών τους, μέσα από τις δραστηριότητές τους, που όπως είδαμε πολλές από αυτές αποτέλεσαν επιλογή από κοινού των γονέων. Για παράδειγμα η επιλογή των ξένων γλωσσών όπως αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά υπήρξαν καθαρά προσωπική απόφαση του ενός από τους δύο γονείς, στην προκειμένη περίπτωση αποτέλεσαν προσωπική απόφαση της μητέρας (αυτό παρατηρείται με όλες τις συνεντευξιαζόμενες μητέρες). Επιπλέον, και η επιλογή μαθημάτων ρομποτικής ή λογοτεχνίας και αρχιτεκτονικής φανερώνουν αυτό ακριβώς που ο Bourdieu αναφέρει μέσα από τη θεωρία του ότι δηλαδή οι γονείς με τον τρόπο αυτό μπορούν να μετατρέψουν το «οικονομικό» τους κεφάλαιο σε πολιτισμικό για τα παιδιά τους διαμέσου των εκπαιδευτικών τους διαπιστευτηρίων, δηλαδή των πτυχίων τους. Εν συνεχεία, τα παιδιά μπορούν να μετατρέψουν τα διαπιστευτήριά τους αυτά σε οικονομικό κεφάλαιο (επάγγελμα) (Polkinghorne, 2004:63). Κάποιοι από τους συνεντευξιαζόμενους γονείς αναφέρουν τον οικονομικό παράγοντα ως άμεσα συνδεδεμένο με την επιλογή των εξωσχολικών δραστηριοτήτων. Τέλος, όπως διαφαίνεται σε όλες τις συνεντεύξεις το πτυχίο των αγγλικών αποτελεί αδιαμφισβήτητα για τους γονείς ένα πολύ σημαντικό εκπαιδευτικό διαπιστευτήριο για το μέλλον των παιδιών τους.

Ακολούθως, από όλες τις συνεντεύξεις διαφαίνεται ότι η ενασχόληση των μαθητών με συγκεκριμένες δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο τους δεν προκύπτει ως μια ανεξάρτητη από το οικογενειακό και το ευρύτερο πολιτισμικό περιβάλλον τους δραστηριότητα κατασκευάζεται ακριβώς μέσα από καθορισμένες συμπεριφορές, προτιμήσεις και τάσεις των γονέων. Μέσα από τις επιλογές των παιδιών, ακόμη και αν αυτές φαίνονται ως κυρίαρχες

προτιμήσεις τους, στην πραγματικότητα υπάρχει χωρίς να γίνεται φανερή η παρουσία του, το προσωπικό γούστο του γονέα. Για παράδειγμα στις προσωπικές επιλογές των παιδιών να επιλέξουν το άθλημα του ποδοσφαίρου και να εγγραφούν σε τοπικές ακαδημίες, φανερώνεται το γούστο και η πραγματική επιλογή του γονέα.

Εκείνο που διαφαίνεται μέσα από τα ανωτέρω, είναι ότι η κοινωνική καταγωγή των γονέων και πιο συγκεκριμένα το «μορφωτικό επίπεδο» σύμφωνα με τη θεωρία του Bourdieu, επιδρά και συμβάλλει στη διαμόρφωση των πρακτικών τους καθώς και των ενασχολήσεων τους στο διάστημα του ελεύθερου χρόνου τους (Bourdieu, 2013:159-195. Sterne, 2003:375. Vincent και Ball, 2007:1067-1073. Jenkins, 1992:90-92).

Στις ανωτέρω συνεντεύξεις που προαναφέρθηκαν, όπου η επιλογή μίας ή και δύο ξένων γλωσσών (αγγλικά, γαλλικά) αποτέλεσαν προσωπική απόφαση που πάρθηκε κυρίως από τις συνεντευξιαζόμενες μητέρες, μπορούμε να εντοπίσουμε αυτό που ο Bourdieu (2015:154) ανέφερε ως «πρωτοκαθεδρία» της γυναίκας σε θέματα γούστου. Όπως ήδη αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο (ενότητα 1.6) της εργασίας, αναγνωρίζεται από τον Γάλλο διανοητή ο κεντρικός ρόλος που παίζουν οι μητέρες στη μετάδοση της εγγενούς μορφής του πολιτισμικού κεφαλαίου στα παιδιά τους (Reay, 2005:56-57). Η εργασία της γυναίκας έχει «μεγάλη εμπορική αξία» ως προς την αλληλεπίδραση του «ενσωματωμένου» πολιτισμικού κεφαλαίου με την «οικιακή οικονομία» (Bourdieu, 2015:235).

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό που εντοπίσαμε σε πολλές από τις συνεντεύξεις είναι ότι ο οικονομικός παράγοντας αποτελεί κριτήριο για τον καθορισμό των δραστηριοτήτων, ότι δηλαδή αν υπήρχε το οικονομικό κεφάλαιο τα παιδιά θα έκαναν περισσότερες δραστηριότητες εκτός σχολείου.

Μέσα από τις συνεντεύξεις παρατηρούμε ότι οι γονείς ενισχύουν τη γονική εμπλοκή. Μέσα από τις συνεντεύξεις παρατηρούμε μια δυναμική μορφή γονικής εμπλοκής. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της συνεντευξιαζόμενης μητέρας που μετέχει ενεργά στο διοικητικό συμβούλιο γονέων και παίρνει διάφορες πρωτοβουλίες για την εφαρμογή εξωσχολικών δραστηριοτήτων ενώ παράλληλα διαφαίνεται η ισχυρή θέληση αυτής της

μητέρας προκειμένου να καταστεί κατανοητή από όλους —όχι μόνο από τους μαθητές αλλά ακόμη και από τους ίδιους τους γονείς— η έννοια της γονικής εμπλοκής και η σημασία που έχει αυτή για την εκπαίδευση και για τις δραστηριότητες του παιδιού. Η εν λόγω μέριμνα καθώς και οι όποιες γονικές στρατηγικές ενισχύουν το θεσμοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο, όσο και το αντικειμενοποιημένο, τα οποία σχετίζονται άμεσα με την εκπαίδευση του παιδιού. Χάρη στην ενίσχυση της θεσμοποιημένης μορφής πολιτισμικού κεφαλαίου αυξάνονται και οι πιθανότητες μετατροπής του ακαδημαϊκού κεφαλαίου σε οικονομικό κεφάλαιο. Πρόκειται δηλαδή για την ανάπτυξη γονικών στρατηγικών για τη μετατροπή μελλοντικά του οικονομικού κεφαλαίου σε πολιτισμικό κεφάλαιο. Κατά τον Bourdieu πρόκειται για ένα βραχυπρόθεσμο σχέδιο της σχολικής εκπαίδευσης (Bourdieu, 1986:247-248. Tittenbrun, 2016:86, 88).

Η γονική εμπλοκή αποτελεί «συνιστώσα της στρατηγικής» για μια συντονισμένη καλλιέργεια των δυνατοτήτων του παιδιού για μια μελλοντική εξέλιξη, εν προκειμένω για την πρόωρη κατοχύρωση του πολιτισμικού κεφαλαίου. Σαν αποτέλεσμα, τα παιδιά της μεσαίας τάξης αποκτούν την αίσθηση ότι οι ενήλικες γονείς δικαιούνται να έχουν εστιάσει την προσοχή τους σε μικρές λεπτομέρειες της ζωής τους (Lareau, 2003:82 Lareau και Weininger, 2008:430-431, 446. Lareau, 1987:83).

5.2. Η χρησιμότητα της θεωρίας του Pierre Bourdieu

Αυτό το οποίο επιχειρήθηκε στη συγκεκριμένη εργασία ήταν να αναδειχθούν τα βασικότερα σημεία της πρακτικής θεωρίας του Pierre Bourdieu και για την ακρίβεια, να καταδειχθούν τα ουσιώδη σημεία της σε συνδυασμό με την καταγραφή των συμπερασμάτων της ποιοτικής έρευνας που έγινε σε δύο σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το δείγμα της έρευνας όπως ήδη έχει αναφερθεί, είναι 8 γονείς, οι οποίοι απάντησαν σε κάποιες ανοικτού τύπου ερωτήσεις στις ημιδομημένες συνεντεύξεις που έγιναν.

Εν προκειμένω, όταν κάνουμε λόγο για τα βασικά σημεία της πρακτικής θεωρίας του Bourdieu αναφερόμαστε συγκεκριμένα στην εννοιολογική τριάδα

όπως την αποκαλεί ο Παναγιωτόπουλος (βλ. Παναγιωτόπουλος [Πρόλογος] στο Bourdieu, 2015:15) που δεν είναι άλλη από τις τρεις βασικές έννοιες που αποτελούν τα θεμέλια του θεωρητικού του οικοδομήματος: habitus, κεφάλαιο, πεδίο. Σε οποιοδήποτε σημείο της θεωρίας του Bernstein και να αναφερθεί κανείς δεν μπορεί να διαφύγει της μόνιμης παρουσίας των εννοιών αυτών. Όπως αναφέρει σχετικά ο Παναγιωτόπουλος (1989:62-63) η θεωρία της πρακτικής του Bourdieu μας δίνει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε ότι «η τομή που οφείλει να επιχειρήσει ο κοινωνιολόγος με τον υποκειμενισμό, ο οποίος, αντιτιθέμενος στην αποατομικοποίηση του υποκειμένου αναγνωρίζει μόνο τον ενεργό χαρακτήρα της γνώσης», θα πρέπει να συνυφαίνεται με μια δεύτερη τομή, την τομή με τον αντικειμενισμό. Ο αντικειμενισμός εν προκειμένω, συγκροτεί τον κοινωνικό κόσμο σαν «ένα θέαμα που προσφέρεται στον παρατηρητή ο οποίος έχει μια “άποψη” στη δράση».

Η θεωρία του Pierre Bourdieu είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την ανάδειξη των χαρακτηριστικών των εκπαιδευτικών συστημάτων που προσφέρονται και αναλύονται με τρόπο επιστημονικό σε ποσοτικές αναλύσεις και «στις επακόλουθες γενικεύσεις», παίρνουν «πραγματική υπόσταση» μόνο στην περίπτωση εκείνη που συνδυάζονται «με συνεχείς διορθώσεις, αναθεωρήσεις και επανερμηνείες οι οποίες και μπορούν να αποκαταστήσουν το πλήρες συγκείμενο» (Παναγιωτόπουλος, 2002α:56).

Προσπαθήσαμε όσο το δυνατό πιο απλά να εξηγήσουμε τις έννοιες αυτές στο θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας και στη συνέχεια προχωρήσαμε στη σύνδεσή τους με τις αμέσως μετά πιο σημαντικές έννοιες στη θεωρία του, τις έννοιες του γούστου και της διάκρισης. Μέσα από την κοινωνική κριτική του γούστου συνυφαίνονται έννοιες όπως οι γονικές στρατηγικές (Parenting styles and strategies), η γονική εμπλοκή στην εκπαίδευση, οι τρεις μορφές του πολιτισμικού κεφαλαίου. Οι έννοιες αυτές μελετήθηκαν καθώς αφορούν τις επιλογές των παιδιών/μαθητών στις εξωσχολικές τους δραστηριότητες. Πρόκειται για ένα ατομικό γούστο ή κάτι πέρα από αυτό που είναι κοινωνικά κατασκευασμένο;

5.3. Τελικά συμπεράσματα της έρευνας

Τα κύρια συμπεράσματα της διπλωματικής εργασίας είναι τα εξής:

Κατά τον Bourdieu το «γούστο» (taste) ως κάτι που δεν είναι φανερό εκ πρώτης όψεως, έχει δηλαδή τη μορφή του «θεσμοποιημένου» πολιτισμικού κεφαλαίου, λειτουργεί διαβρωτικά στις κοινωνικές τάξεις, θεμελιώνοντας εντός τους εξουσιαστικούς διαχωρισμούς. Ο Bourdieu βλέπει καχύποπτα την γενικότερη πεποίθηση που θέλει την κάθε επιλογή του κάθε ατόμου ξεχωριστά, να αντιμετωπίζεται ως καθαρά προσωπική. Το προσωπικό «ύφος ζωής», η οποία προσωπική αποτύπωση των αισθητικών προβληματισμών ενός ατόμου σε μία προσωπική επιλογή, στην πραγματικότητα αποτελεί μία υποκινούμενη αντίδραση η οποία ωθείται από ένα σύνολο δράσεων και κινήτρων που όπως αναφέρει ο Bourdieu διέπουν την κοινωνική διάκριση.

Ο Bourdieu προβαίνει σε χρήση της έννοιας του γούστου προκειμένου να μας ωθήσει να εστιάσουμε σε εκείνα τα χαρακτηριστικά στοιχεία τα οποία μεταβιβάζονται από τους γονείς ως «επιβαλλόμενο πολιτισμικό γνώρισμα» μέσα από τη θεσμοποιημένη μορφή του πολιτισμικού τους κεφαλαίου (σχολείο), στις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών. Αυτή η διευθέτηση του ελεύθερου χρόνου των παιδιών από τους γονείς αποτελεί κατά τον Bourdieu μια βαθύτερη «πολιτισμική αυθαιρεσία».

Ο Γάλλος διανοητής προχωρά σε μια βαθύτερη χαρακτήρα ανάλυση των διαφόρων θεσμών και αξιών της κοινωνίας. Τοποθετεί την έννοια του habitus δίπλα σε παγιωμένες έννοιες όπως είναι για παράδειγμα το «χρήμα». Οι έννοιες αυτές μεταβάλλονται εννοιολογικά. Υπό την έννοια του habitus, έτσι ακριβώς όπως τη διαμόρφωσε ο Bourdieu, τα χρήματα από μόνα τους δεν είναι τίποτα, δεν έχουν δηλαδή κάποια σημασία. Σύμφωνα με τον Bourdieu τα άτομα έχουν επενδύσει γνωστικά σε αυτά, δηλαδή στην πραγματικότητα μεταβάλλεται ο τρόπος που γίνεται η χρήση των χρημάτων. Η συμπεριφορά του ανθρώπου ρυθμίζεται βάσει του τρόπου που αντιλαμβάνεται τα πράγματα. Σε ένα υποθετικό ερώτημα αν υφίσταται διαφορά μεταξύ ενός οδοκαθαριστή και ενός επιχειρηματία, η απάντηση που έχουμε στο μυαλό μας η οποία είναι προφανής, έχει να κάνει ξεκάθαρα με εσωτερικές δομές εξουσίας. Στο μυαλό μας ο οδοκαθαριστής ή αλλιώς σκουπιδιάρης έχει ταυτιστεί με μία καθημερινή και μεν αξιοπρεπή αλλά κατώτερης προτίμησης εργασία (χαμηλού δηλαδή πολιτισμικού κεφαλαίου). Μέσα από την μπουρντιανή θεωρία μπορούμε να κατανοήσουμε ότι έχουμε εσωτερικεύσει τις δομές εξουσίας και τις

εξωτερικεύουμε στις πράξεις μας, μέσα στην κοινωνία και μέσα στην καθημερινότητά μας.

Σύμφωνα με τα ερευνητικά αποτελέσματα οι περισσότεροι γονείς προσδοκούν από τα παιδιά τους να οδηγηθούν μέσα από τη συνεχή μελέτη στη γνώση μίας ή και δύο ξένων γλωσσών (κυρίως αγγλικά και μετά γαλλικά και γερμανικά), στην εμπλοκή τους με αθλητικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες (ποδόσφαιρο, μπάσκετ, σύγχρονους και παραδοσιακούς χορούς, κολυμβητήριο, πολεμικές τέχνες, μπαλέτο, αρμόνιο) καθώς και στην ενασχόλησή τους με δραστηριότητες που προάγουν το πνεύμα όπως είναι χαρακτηριστικά το σκάκι, η ρομποτική και η ενασχόληση με το τμήμα της βιβλιοθήκης της Ελλάδας και το Πρόγραμμα λογοτεχνίας, αρχιτεκτονικής. Η επιλογή κάποιων συγκεκριμένων δραστηριοτήτων έχει έναν κοινωνιολογικό μανδύα. Είναι ιδιαίτερα εμφανής η διαπίστωση του Bourdieu πως οι επιλογές ως προς τις εξωσχολικές δραστηριότητες των παιδιών δεν είναι κοινωνικά ουδέτερες, έχουν στην πραγματικότητα κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις. Οι επιλογές αυτές επηρεάζονται άμεσα από τους γονείς και αφορούν μία διάκριση μεταξύ των προνομίων συγκεκριμένων κοινωνικών τάξεων καθώς και στην κατασκευή συγκεκριμένων προτιμήσεων. Οι συνεντευξιαζόμενοι γονείς, τόσο οι μητέρες όσο και οι πατέρες, ανεξαρτήτως μορφωτικού και επαγγελματικού επιπέδου —στη συγκεκριμένη περίπτωση έχουμε να κάνουμε με αποτελέσματα που προκύπτουν από την έρευνα γονέων με υψηλό μορφωτικό και επαγγελματικό επίπεδο— παρατηρούμε ότι δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη συσσώρευση/συγκέντρωση πολιτισμικού κεφαλαίου των παιδιών τους μέσα από την ενεργοποίηση και συμμετοχή των τελευταίων σε ποικίλες εξωσχολικές δραστηριότητες που έχουν αναφερθεί ανωτέρω, τόσο αθλητικές όσο και δραστηριότητες περισσότερο πνευματικές.

Η έρευνα αυτή θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για περαιτέρω έρευνα στα συγκεκριμένα ερωτήματα:

- Κατά πόσο το σχολείο ως θεσμικός φορέας συμβάλλει (είτε θετικά είτε αρνητικά) στην διαμόρφωση των επιλογών των παιδιών ως προς τις εξωσχολικές δραστηριότητες.

- Κατά πόσο η διαχείριση του χρόνου αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα στην επιλογή και στη διαμόρφωση των εξωσχολικών δραστηριοτήτων παιδιών της μεσαίας τάξης

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude (1993). *Οι κληρονόμοι: Οι φοιτητές και η κουλτούρα*. (Μτφρ. Νίκος Παναγιωτόπουλος – Μαρία Βιδάλη). Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου-Μ. Καρδαμίτσα.
- Bourdieu, Pierre (2006). *Η αίσθηση της πρακτικής*. (Μτφρ. Θεόδωρος Παραδέλλης). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Bourdieu, Pierre (2015 [1979]). *Η Διάκριση: Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*. (Μτφρ. Κική Καψαμπέλη). Αθήνα: Πατάκη.
- Διαμαντόπουλος, Παναγιώτης (2004). *Παιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου: Αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου των μαθητών του Δημοτικού Σχολείου*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Εμμανουήλ, Δημήτρης, Καυταντζόγλου, Ρωξάνη και Σουλιώτης, Νίκος (2016). Εισαγωγή: Κοινωνικές τάξεις και πολιτιστική κατανάλωση - μια πολλαπλά επίμαχη σχέση. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. Τομ. 146. σσ. 3-37.
- Καβουλάκος, Κάρολος-Ιωσήφ και Γριτζάς, Γιώργος (2015). *Εναλλακτικοί οικονομικοί και πολιτικοί χώροι, κοινωνικά κινήματα και χωρική ανάπτυξη*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Κυριαζή, Νότα (1998). *Η κοινωνιολογική έρευνα, κριτική επισκόπηση των μεθόδων και τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις.
- Κυριαζή, Νότα (2011). *Η κοινωνιολογική έρευνα, κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Πεδίο.
- Μαλούτας, Θωμάς, Εμμανουήλ, Δημήτρης, Παντελίδου-Μαλούτα, Μάρω (2006). *Κοινωνικές δομές, πρακτικές και αντιλήψεις. Νέες παράμετροι και τάσεις 1980-2000: Ερευνητικό πρόγραμμα Κοινωνικές προϋποθέσεις για την*

αιφόρο ανάπτυξη της Αθήνας – Αττικής. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Μοσχονάς, Σπύρος (2002). Η κοινωνική πρακτική και ο Πιερ Μπουρντιέ, *Η Καθημερινή*. Ένθετο «Τέχνες και γράμματα», 24/3/2002. σ. 7.

Μυλωνάς, Θεόδωρος (1999). Ο Πλάτων και η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης στον Bourdieu. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*. Τόμ. Στ'. τεύχ. 25-26. σσ. 83-102.

Νούτσος, Χαράλαμπος (1994). Η έννοια του πεδίου στο έργο του P. Bourdieu. Στο Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη & Νίκος Παναγιωτόπουλος (Επιμ.). *Pierre Bourdieu: Κοινωνιολογία της παιδείας (Δέκα ανακοινώσεις)*. Αθήνα: Καρδαμίτσα-Δελφίνι. σσ. 49-53.

Παναγιωτόπουλος, Νίκος (2002). Για την κατασκευή ενός ευρωπαϊκού χώρου των κοινωνικών επιστημών: στοιχεία ενός ερευνητικού προγράμματος. *Επιστήμη και Κοινωνία*. Τεύχ. 13. σσ. 49-73.

Παναγιωτόπουλος, Νίκος (2002). Η κοινωνιολογία του Pierre Bourdieu: Μια *passio sciendi*. *Επιστήμη και Κοινωνία*. Τεύχος 8-9. σσ. 229-244.

Παναγιωτόπουλος, Νίκος (2015). Πρόλογος. Η διάκριση της διάκρισης. Στο Bourdieu, Pierre *Η διάκριση: Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*. Αθήνα: Πατάκη. σσ. 11-50.

Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 4(1), 72-81. doi:<http://dx.doi.org/10.12681/jode.9726> (τελευταία επίσκεψη: 17/08/2018).

Τσαούσης, Δημήτρης (1999). *Η κοινωνία του ανθρώπου: Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.

Φουκώ, Μισέλ (1987). *Εξουσία γνώση και ηθική* (Μτφρ. Ζήσης Σαρίκας). Αθήνα: Ύψιλον/βιβλία.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Adam, Barbara (1990). *Time and social Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Adler-Nissen, Rebecca (2012). Introduction: Bourdieu and International Relations theory. Στο Adler-Nissen, Rebecca (Επιμ.). *Bourdieu in International Relations Á. Rethinking Key Concepts in IR*. London: Routledge. σσ. 1-23.
- Andrew, Edward (1999). Class in itself and class against capital: Karl Marx and his classifiers. Στο Bob Jessop, Russell Wheatley (Επιμ.) *Karl Marx's social and political thought*. Τόμος 6. London and New York: Routledge. σσ. 299-306.
- Ashbourne, Dianne & Andres, Lesley (2015). Athletics, music, languages, and leadership: how parents influence the extracurricular activities of their children. *Canadian Journal of Education / Revue canadienne de l'éducation*. 38:2. σσ. 1-34. doi : [10.2307/canajeducrevucan.38.2.09](https://doi.org/10.2307/canajeducrevucan.38.2.09)
- Ball Stephen, Vincent Carol (2001). New class relations in education: the strategies of the 'fearful' middle classes. Στο J. Demaine (Επιμ.) *Sociology of education today*. Basingstoke: Palgrave. σσ. 180-195.
- Ballantine, Jeanne & Hammack, Floyd (2015). *The sociology of education: a systematic analysis*. London & New York: Routledge.
- Barnard, Wendy (2004). Parent involvement in elementary school and educational attainment. *Children and Youth Services Review*. 26(1). σσ. 39-62. doi: 10.1016/j.childyouth.2003.11.002
- Bempechat, Janine & Shernoff, David (2012). Parental Influences on Achievement Motivation and student engagement Στο Sandra L. Christenson, Amy L. Reschly, Cathy Wylie (Επιμ.). *Handbook of Research on Student Engagement*. New York & London: Springer Science & Business Media. σσ. 315-342.

- Binkley, Sam (2000). Kitsch as a repetitive system: a problem for the theory of taste hierarchy. *Journal of Material Culture*. 5(2). σσ. 131-152. doi: 10.1177/135918350000500201
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1986). The forms of capital. Στο J. G. Richardson (Επιμ.) *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood Press. σσ. 241-258.
- Bourdieu, Pierre (1987). What makes a social class? On the theoretical and practical existence of groups. *Berkeley Journal of Sociology*. Vol. 32. σσ. 1-17. jstor: 41035356
- Bourdieu, Pierre (1990 [1980]). *The logic of practice*. (Μτφρ. στα Αγγλικά: Richard Nice). Stanford, California: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre (1991). *Language and symbolic power*. John B. Thompson (Επιμ), (Μτφρ. στα Αγγλικά: Gino Raymond & Matthew Adamson. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1993). *The field of cultural production Essays on Art and Literature*. Oxford, UK: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1996). On the family as a realised category. *Theory, Culture and Society*. 13, 3. σσ. 19–26. doi: 10.1177/026327696013003002
- Bourdieu, Pierre (2002). *Questions de sociologie*. Paris: Éditions de Minuit.
- Bower, Heather και Griffin, Dana (2011). Can the Epstein model of parental involvement work in a high-minority, high-poverty elementary school? a case study. *American School Counselor Association*. 15(2). σσ. 77-87. doi: 10.5330/PSC.n.2011-15.77
- Brar, Victor (2017). A tale of two schools: a practitioner's use of Bourdieu's theory to understand academic underachievement among students at his inner-city school. *Journal of the Canadian Association for Curriculum Studies*

(JCACS). Volume 15, Number 1, 2017σσ. 17-41. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://jcacs.journals.yorku>

Cohen, Louis, Manion, Lawrence & Morrison, Keith (2011). *Research methods in education* (7η έκδοση). Routledge. London.

Corbin, Juliet και Strauss, Anselm (1990). Grounded theory research: procedures, canons, and evaluative criteria. *Qualitative Sociology*, Vol. 13, No. 1. σσ. 3-21. doi: 10.1007/bf00988593

Corbin, Juliet και Strauss, Anselm (1998). *Basics of qualitative research : techniques and procedures for developing Grounded Theory*. New York: Sage Publications, Inc.

Edgerton, Jason and Roberts, Lance (2014). Cultural capital or habitus? Bourdieu and beyond in the explanation of enduring educational inequality. *Theory and Research in Education*. Vol. 12(2). σσ. 193-220. doi: 10.1177/1477878514530231

Epstein, Joyce (2010). *School, family, and community partnerships: preparing educators and improving schools*. 2^η έκδοση. Boulder, Colorado: Westview Press.

Eulina de Carvalho, Maria (2000). *Rethinking family-school relations: a critique of parental involvement in schooling*. New York and London: Routledge.

Ezzy, Douglas (2002). *Qualitative analysis: practice and innovation*. Psychology Press. London and New York: Routledge.

Ferrara, Margaret (2009). Broadening the myopic vision of parental involvement. *School Community Journal*. 19(2). σσ. 123-142.

Gans, Herbert (1999[1974]). *Popular culture and high culture: an analysis and evaluation of taste revised and updated*. New York: Basic Books.

Gingrich, Luann Good (2016). *Out of place: social exclusion and mennonite migrants in Canada*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.

- Hanley, Terry, West, William, Lennie, Clare (2013). *Introducing counselling and psychotherapy research*. Los Angeles, Washington DC: SAGE.
- Hessenbruc, Arne (επιμ.) (2013). *Reader's guide to the history of science*. London & New York: Routledge.
- Hill, Nancy και Craft, Stacie (2003). Parent-school involvement and school performance: Mediated pathways among socioeconomically comparable African American and Euro-American families. *Journal of Educational Psychology*. Vol. 95, No. 1. σσ. 74-83. doi: 10.1037/0022-0663.95.1.74
- Hill, Nancy και Taylor, Lorraine (2004). Parental school involvement and children's academic achievement: pragmatics and issues. *Current Directions in Psychological Science*. 13. σσ.161-164. doi: 10.1111/j.0963-7214.2004.00298.x
- Horvat, Erin, Weininger, Elliot και Lareau, Annette (2003). From social ties to social capital: class differences in the relations between schools and parent networks. *American Educational Research Journal*. Vol. 40. No. 2. σσ. 319-351. doi: 10.3102/00028312040002319
- Inglis, David (2005). *Culture and everyday life*. London & New York: Routledge.
- Ingram, Nicola (2009). Working-class boys, educational success and the misrecognition of working-class culture. *British Journal of Sociology of Education*. 30(4), 421-434. doi: 10.1080/01425690902954604
- Ingram, Nicola (2011). Within school and beyond the gate: the complexities of being educationally successful and working class. *Sociology*. 45(2). σσ. 287–302. doi: 10.1177/0038038510394017
- Isin, Engin και Wood, Patricia (1999). *Citizenship and identity*. London, Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
- Jacobs, Andrea (2007). Examinations as cultural capital for the Victorian schoolgirl: 'thinking' with Bourdieu. *Women's History Review*. 16(2), σσ. 245-261. doi: 10.1080/09612020601048829

- Jenkins, Richard (1992). *Pierre Bourdieu*. (Key sociologists). London and New York: Routledge.
- Jeynes, William (2012). A meta-analysis of the efficacy of different types parental involvement programs for urban students. *Urban Education*. 47(4). σσ. 706-742. doi: 10.1177/0042085912445643
- Joas, Hans & Knöbl, Wolfgang (2013). Between structuralism and theory of practice: the cultural sociology of Pierre Bourdieu. Simon Susen, Bryan S. Turner (επιμ.) *The Legacy of Pierre Bourdieu: Critical Essays*. London New York Delhi: Anthem Press. σσ. 1-32.
- Kale-Lostuvali, Elif (2016). Two sociologies of science in search of truth: Bourdieu versus Latour. *Social Epistemology A Journal of Knowledge, Culture and Policy*. Volume 30, Issue 3. σσ. 273-296. doi: 10.1080/02691728.2015.1015062
- Kitto, Simon & Higgins, Vaughan (2010). *Pedagogical machines: ICTs and neoliberal governance of the university*. New York: Nova Science Publishers.
- Koustourakis, Gerasimos, Spiliopoulou, Georgia και Asimaki, Anna (2016). The influence of a family's cultural capital on the formation of the educational and occupational expectations of native and immigrant primary school students. *Educational Journal of the University of Patras UNESCO Chair*. 3(1). σσ. 8-27.
- Kracauer, Siegfried, "The challenge of qualitative content analysis", *Public Opinion Quarterly*, 16(4), 1952, σσ. 631-642. jstor: 2746123
- Kwon, Yoo Jin, (2007). Taste in appearance: self, cultivated dispositions, and cultural capital. *Retrospective Theses and Dissertations* [Ηλεκτρονικό κείμενο]. Ames, Iowa: Iowa State University. doi: 10.31274/rtd-180813-17172
- Lamont, Michele & Annette, Lareau (1988). Cultural capital: allusions, gaps and glissandos in recent theoretical developments. *Sociological Theory* (6). σσ. 153–168. doi: 10.2307/202113

- Lareau, Annette & Weininger, Elliot (2008). Time, work, and family life: reconceptualizing gendered time patterns through the case of children's organized activities. *Sociological Forum*. Vol. 23, No. 3. σσ. 419-454. doi: 10.1111/j.1573-7861.2008.00085.x
- Lareau, Annette (1987). Social class differences in family-school relationships: the importance of cultural capital. *Sociology of Education*. Vol. 60 (April). σσ. 73-85. [jstor: 2112583](#).
- Lareau, Annette (2000). *Home advantage: social class and parental intervention in elementary education*. Lanham, Boulder, New York, Oxford: Rowman & Littlefield.
- Lareau, Annette (2003). *Unequal childhoods: class, race, and family life*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Lareau, Annette και Horvat, Erin (1999). Moments of social inclusion and exclusion: race, class and cultural capital in family-school relationships. *Sociology of Education*. 72(1). σσ. 37-53. doi: 10.2307/2673185
- Lareau, Annette και Weininger, Elliot (2003). Cultural capital in educational research: A critical assessment. *Theory and Society*. (32). σσ. 567-606. [jstor: 3649652](#)
- Lee, Jung-Sook & Bowen, Natasha (2006). Parent involvement, cultural capital, and the achievement gap among elementary school children. *American Educational Research Journal*. Vol. 43. No. 2. σσ. 193-218. doi: 10.3102/00028312043002193
- Malik, Beatriz και Aguado, Teresa (2005). Cultural diversity and guidance: myth or reality? Στο Barrie A. Irving, Beatriz Malik (Επιμ.). *Critical reflections on career education and guidance: promoting social justice within a global economy*. London and New York: Routledge. σσ. 56-71.
- Maloutas, Thomas (2007α). Segregation, social polarization and immigration in Athens during the 1990s: theoretical expectations and contextual difference. *International Journal of Urban and Regional Research*. Τόμ. 31. Τεύχ. 4. σσ. 733-758. doi: 10.1111/j.1468-2427.2007.00760.x

- Maloutas, Thomas (2007β). Middle class education strategies and residential segregation in Athens. *Journal of Education Policy*. Τόμ. 22, τεύχ. 1. σσ. 49-68.
- Maloutas, Thomas (2012). Contextual Diversity in Gentrification Research. *Critical Sociology*. 38(1). σσ. 33-48. doi: 10.1080/02680930601065742
- Marx, Karl (2008 [1847]). *The poverty of Philosophy*. (Μτφρ. στα Αγγλικά: Harry Quelch). New York: Cosimo, Inc.
- McLeod, John (2011). *Qualitative research in counselling and psychotherapy*. 2^η έκδοση. Los Angeles, Washington DC: SAGE.
- Merriam, Sharan και Grenier, Robin (2018). *Qualitative research in practice: examples for discussion and analysis*. San Francisco: John Wiley & Sons Inc.
- Moore, Rob (2007). *Sociology of knowledge and education*. London, New York: Continuum.
- Newman, Andrew, Goulding, Anna & Whitehead, Christopher (2013). How cultural capital, habitus and class influence the responses of older adults to the field of contemporary visual art. *Poetics*, 41(5). σσ. 456–480. doi:10.1016/j.poetic.2013.07.001
- Olivos, Edward (2019). Community and school collaborations: Tapping into community organizing initiatives and resources. Στο Steve Sheldon, Tammy Taylor-Vorbeck (Επιμ.) *The Wiley handbook of family, school, and community relationships in education*. USA: Wiley Blackwell. σσ. 11-28.
- Painter, Joe (2000). Pierre Bourdieu. Στο Mike Crang, Nigel Thrift (Επιμ.) *Thinking Space*. London & New York: Routledge. σσ. 239-259.
- Pearlman, Eve (2009). How to handle parents who brag about their kids. *WebMD*.
- Peppler, Kylie (Επιμ.) (2017). *The SAGE encyclopedia of out-of-school learning*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.

- Polkinghorne, Donald (2004). *Practice and the human sciences: The case for a judgment-based practice of care* (SUNY Series in the Philosophy of the Social Sciences). Albany: State University of New York Press.
- Posey-Maddox, Linn (2014). *When middle-class parents choose urban schools: class, race, and the challenge of equity in public education*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Reay, Diane (2002). Cultural reproduction: mothers' involvement in their children's primary schooling. Στο Michael Grenfell and David James (Επιμ.) *Bourdieu and education: Acts of Practical Theory*. London: Falmer Press, Taylor & Francis Inc. σσ. 55-70. doi: 10.1177/136548020200500306
- Reay, Diane (2002). Cultural Reproduction: Mothers Involvement in Their Children's Primary Schooling. Στο Michael Grenfell and David James (Επιμ.) *Bourdieu and Education: Acts of Practical Theory*. London: Taylor & Francis Inc. σσ. 55-70.
- Robbins, Derek (2000). *Bourdieu and culture*. London: SAGE.
- Rössel, Jörg, Collins, Randall (2006). Conflict theory and interaction rituals: the microfoundations of conflict theory. Στο Jonathan Turner (Επιμ.) *Handbook of sociological theory*. New York: Springer. σσ. 509-532.
- Salerno, Roger (2004). *Beyond the Enlightenment: lives and thoughts of social theorists*. Westport, Connecticut, London: Praeger.
- Senechal, Monique και LeFevre, Jo-Anne (2002). Parental involvement in the development of children's reading skill: a five-year longitudinal study. *Child Development*. March/April 2002. Volume 73. Number 2. σσ. 445-460. doi: 10.1111/1467-8624.00417
- Sheldon, Steven (2002). Parents' social networks and beliefs as predictors of parent involvement. *The Elementary School Journal*. 102(4). σσ. 301-316. doi.org/10.1086/499705

- Stehr, Nico (2003). Modern societies as knowledge societies. Στο George Ritzer, Barry Smart (Επιμ.) *Handbook of social theory*. London: SAGE. σσ. 494-508.
- Sterne, Jonathan (2003). Bourdieu, technique and technology. *Cultural Studies*. 17(3-4). σσ. 367-389. doi: 10.1080/0950238032000083863a
- Strauss, Anselm (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. New York: Cambridge University Press.
- Sullivan, Alice (2002). Bourdieu and education: how useful is Bourdieu's theory for researchers?. *The Netherlands Journal of Social Sciences*. Volume 38. No 2. σσ. 144-166. jstor: 1392877
- Swartz, David (1997). *Culture and power: the sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Sy, Susan (2006). Rethinking parental involvement during the transition to the first grade: a focus on Asian American families. *School Community Journal*. 16(1). σσ. 107-125. ERIC: EJ794806
- United States Code Service (UCSC) (2008). Title 20 Code § 6318. *Parent and family engagement*. US Government Printing Office. Διαθέσιμο στο <http://uscode.house.gov>.
- Vauters, Kevin (2012). *Structuring at-risk children in urban communities*. Bloomington, Indiana: Xlibris Corporation.
- Vincent, Carol & Ball, Stephen (2001). New class relations in education: the strategies of the fearful middle classes. *Sociology of education today*. UK: Palgrave Macmillan. σσ. 180-195. doi: 10.1057/9780333977
- Vincent, Carol & Ball, Stephen (2007). Making up the middle-class child: families, activities and class dispositions. *Sociology*. 41 (6). σσ. 1061-1077. doi: 10.1177/0038038507082315
- Wagner, Bernhard και McLaughlin, Kenneth (2015). Politicising the psychology of social class: the relevance of Pierre Bourdieu's habitus for psychological

research. *Theory and Psychology*. Volume: 25 issue: 2. σσ. 202-221. doi: 10.1177/0959354315580606

Weininger, Elliot & Lareau, Annete (2018). Pierre Bourdieu's sociology of education: institutional form and social inequality. Στο Thomas Medvetz, Jeffrey J. Sallaz (Επιμ.). *The Oxford handbook of Pierre Bourdieu*. Oxford: Oxford University Press. σ. 253-272.

Weininger, Elliot (2005). Foundations of Pierre Bourdieu's class analysis. Στο Erik Olin Wright (Επιμ.) *Approaches to class analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. σσ. 82-118.

Willis, Jerry et al. (2007). *Foundations of Qualitative research: interpretive and critical approaches*. Thousand Oaks: SAGE

Wright, Ruth (2016). Culture, society and music education. Στο Ruth Wright & John Finney (Επιμ.). *Sociology and music education*. London & New York: Routledge. σσ. 223-242.

Παραρτήματα Εργασίας

Συνέντευξη 1η (Μαρία)

A. Είδος / συχνότητα /μετακίνηση

1. Επάγγελμα μητέρας και πατέρα

Επάγγελμα Μητέρας : Πολιτικός Μηχανικός

Επάγγελμα Πατέρα : Πολιτικός Μηχανικός

2. Εκπαίδευση μητέρας και πατέρα

Μητέρα : Πολυτεχνείο Πάτρας

Πατέρας : Πολυτεχνείο Πάτρας και μεταπτυχιακό σε Πανεπιστήμιο της Αμερικής

3. Οικογενειακή κατάσταση

Διαζευγμένη με 2 παιδιά

4. Παρακολουθούν το πρωινό πρόγραμμα ή το ολοήμερο;

Το πρωινό πρόγραμμα

5. Ποιες δραστηριότητες έχετε επιλέξει για καθένα από τα παιδιά σας; Τις καθημερινές ή τα σαββατοκύριακα;

Για το Αγόρι Ε' δημοτικού : αγγλικά , μπάσκετ και ρομποτική και για το αγόρι Α' γυμνασίου : αγγλικά – μπάσκετ- ρομποτική

6. Πόσο κοντά βρίσκονται οι δραστηριότητες στην κατοικία σας;

Οι δραστηριότητες βρίσκονται σε πολύ κοντινή απόσταση από το σπίτι.

7. Πως μεταφέρετε το παιδί στο κάθε χώρο δραστηριότητας;

Με τα πόδια ή με το αυτοκίνητο. Στα αγγλικά κάνουν ιδιαίτερο.

B. Επιλογή

1. Οι συγκεκριμένες εξωσχολικές δραστηριότητες είναι επιλογή του παιδιού ή δική σας επιλογή ή συνδυασμός;

Συνδυασμός και των δυο. Για τα αγγλικά ήταν δική μου απόφαση. Όσο για το μπάσκετ ήμουν στο διοικητικό συμβούλιο γονέων και με δική μου πρωτοβουλία ξεκίνησα να βάζω στο σχολείο εξωσχολικές δραστηριότητες, η πρώτη ήταν το μπάσκετ. Έτσι τους πρότεινα να ξεκινήσουν μπάσκετ. Στην αρχή δεν τους άρεσε, γιατί δεν είναι πολύ αθλητικοί τύποι, μετά όμως το ζητάγανε μόνοι τους κάθε χρόνο. Την ρομποτική την πρότεινα εγώ πάλι στο σχολείο σαν δραστηριότητα, γιατί το θεωρώ ωραίο μάθημα. Ένας άλλος λόγος είναι ότι θέλανε και τα παιδιά.

2. Πως ο οικονομικός παράγοντας επηρεάζει τις αποφάσεις σας ως προς την επιλογή των εξωσχολικών δραστηριοτήτων;

Ο οικονομικός παράγοντας δεν παίζει για μένα κανένα ρόλο.

3. Θεωρείτε ότι η συμμετοχή του σε ομαδικές εξωσχολικές δραστηριότητες θα βοηθήσει το παιδί να γίνει πιο κοινωνικό;

Πιστεύω ότι οι εξωσχολικές δραστηριότητες κάνουν το παιδί πιο κοινωνικό. Δε το κάνω για αυτό όμως, θέλω να αποκτήσουν και άλλα ενδιαφέροντα.

4. Πόσες φορές την εβδομάδα παρακολουθούν/ συμμετέχουν στις εξωσχολικές δραστηριότητες;

Αγγλικά πηγαίνουν από δύο φορές την εβδομάδα, μπάσκετ 2 φορές και ρομποτική 1 φορά. Το πρόγραμμα αυτό ισχύει και για τα δύο τα παιδιά.

5. Παραμένετε στο χώρο των δραστηριοτήτων;

Παραμένω στο χώρο γιατί κάνω παρέα και με άλλες μαμάδες. Παλιά έμενα λόγω του διοικητικού συμβουλίου επειδή ήμουν υπεύθυνη για τις δραστηριότητες.

6. Θεωρείτε ότι οι εξωσχολικές δραστηριότητες έχουν επηρεάσει τις επιδόσεις του;

Δεν έχουν επηρεάσει τις επιδόσεις του στο σχολείο μέχρι σήμερα. Φροντίζω όμως να μην τους φορτώσω με πολλές εξωσχολικές δραστηριότητες. Προτεραιότητα έχει το σχολείο.

7. Τι επιδόσεις έχει το παιδί σας στο σχολείο;

Και τα δύο παιδιά είναι άριστα. Ο μικρός που πηγαίνει στην Ε' τάξη δημοτικού έβγαλε 10 και ο μεγάλος στην Α' Γυμνασίου σχεδόν 20.

8. Βοηθάτε στην προετοιμασία για το σχολείο; Και αν ναι με ποιους τρόπους;

Βοηθάω πάρα πολύ στην προετοιμασία για το σχολείο. Αποφάσισα να μην δουλέψω για να πάνε τα παιδιά μου σε δημόσιο σχολείο που ήθελε ο πατέρας του. Εγώ ήμουν υπέρ της ιδιωτικής, επειδή φοίτησα και ίδια σε ιδιωτικό σχολείο. Ήθελα να ήμουνα σπίτι για να ήμουν δίπλα τους. Παρακολουθώ καθημερινά τι έχουνε. Διαβάζουμε μαζί τα διαγωνίσματα. Τους κάνω εγώ η ίδια στο σπίτι και πιο δύσκολες ασκήσεις και test από ότι στο σχολείο, γιατί πιστεύω ότι στο δημόσιο κρατάνε πιο χαμηλό επίπεδο. Αν δω ότι έχουν κενά ή απορίες τα ξαναλέω εγώ, ψάχνω και στο Internet.

Γ. Πρακτικές

1. Περιγράψτε μας μια καθημερινή μέρα του παιδιού για την προετοιμασία το σχολείο;

Γυρίζουν και οι δύο γύρω στις 1,5, δυστυχώς ο μικρός αρχίζει και χαζεύει στα ηλεκτρονικά, το οποίο αποτελεί βασικό πρόβλημα τριβής. Θα φάμε όλοι μαζί, δηλαδή εγώ και τα παιδιά. Στις 3.30 θα αρχίσει το διάβασμα και θα τελειώσουμε γύρω στις 9. Χάνεται πολύς χρόνος με τις δραστηριότητες των παιδιών.

2. Πόσο χρόνο αφιερώνει για τη μελέτη στο σχολείο;

Ανάλογα με τον δάσκαλο και τον τρόπο διδασκαλίας. Γύρω στις 3 ώρες το μέγιστο διάλειμμα.

3. Πως αξιολογείται τον καθημερινό φόρτο εργασίας ;

Όχι ιδιαίτερα πιεστικό. Προσωπικά θα ήθελα να έχουν παραπάνω πράγματα και διαφορετικά.

4. Η προετοιμασία για το σχολείο πραγματοποιείται πριν ή μετά τις εξωσχολικές δραστηριότητες;

Η προετοιμασία για το σχολείο γίνεται πριν και μετά τις εξωσχολικές δραστηριότητες. Δεν τελειώνουν πριν ποτέ. Επιπλέον διαβάζω δύο παιδιά ταυτόχρονα.

5. Αντιμετωπίζετε κάποιες δυσκολίες ως γονέας, στη διαχείριση του χρόνου ανάμεσα στις εξωσχολικές δραστηριότητες;

Κάποιες μέρες ναι, γιατί μετά τις εξωσχολικές δραστηριότητες χάνεται η συγκέντρωση. Αν υπάρχει διαγώνισμα π.χ. ιστορία, προσπαθώ να το τελειώσουμε πριν τις δραστηριότητες.

Δ. Απόψεις

1. Με ποιο κριτήριο έχει γίνει η επιλογή των συγκεκριμένων δραστηριοτήτων;

Τα αγγλικά ήταν υποχρεωτικά ως εκπαιδευτική ανάγκη και αργότερα για επαγγελματική χρήση. Ήθελα να κάνουν και γερμανικά ως δεύτερη αλλά δεν θέλανε, δεν τους άρεσε. Το μπάσκετ, επειδή δεν έχουν καλή σχέση με τον αθλητισμό, τους πίεσα και εγώ πολύ. Τώρα βέβαια το θέλουνε και από μόνα τους. Όσο αφορά την ρομποτική, τη ζητάγανε και τα παιδιά χωρίς να ξέρουν τι είναι. Την πρότεινα στο σχολείο γιατί την θεωρώ ότι οργανώνει τη σκέψη και πως βάζει σε σειρά οποιοδήποτε πρόβλημα.

2. Έχετε επιδιώξει να συμμετέχει το παιδί σε δραστηριότητες με φίλους;

Ναι, γιατί πάνε πιο εύκολα. Και εάν δεν πάνε οι φίλοι τους όπως το τένις, το σταματάνε. Τις συνδυάζουν αν είναι και οι φίλοι τους εκεί.

3. Πως πιστεύετε πως οι συγκεκριμένες δραστηριότητες θα βοηθήσουν τα παιδιά σας;

Τα αγγλικά θα βοηθήσουν στην καθημερινή τους ζωή. Το μπάσκετ θα συμβάλλει στη φυσική τους κατάσταση. Τέλος η ρομποτική τους δίνει έναν τρόπο σκέψης. Τους εισάγει στην «Λογική» που στο σχολείο δεν υπάρχει.

Ε. Πρόσβαση των γονέων σε δραστηριότητες ως παιδιά

1. Παρακολουθούσατε εσείς ως παιδί εξωσχολικές δραστηριότητες;

- Αν ναι ποιες;

- Αν όχι, γιατί;

Σαν παιδί δεν είχα παρακολουθήσει δραστηριότητες και είναι ο καημός μου. Γι' αυτό το λόγο έφτιαξα τις εξωσχολικές δραστηριότητες στο σχολείο για να μπορούν όλα τα παιδιά να έχουν πρόσβαση. Εγώ έκανα αγγλικά και γαλλικά, καθώς ήταν απόφαση των γονιών μου. Δεν υπήρχε κίνητρο. Ήμουν πολύ καλή μαθήτρια, μου άρεσε το διάβασμα και δεν είχα ζητήσει να κάνω δραστηριότητες.

2. Θεωρείτε ότι υπάρχουν διαφορές στην επιλογή εξωσχολικών δραστηριοτήτων που κάνει μια οικογένεια σήμερα σε σύγκριση με παλιότερα (διαφορά γενιάς με γενιά αλλά και εντός κρίσης).

Ναι θεωρώ ότι κάθε εποχή έχει την μόδα της. Σήμερα πιστεύουν πολλές οικογένειες ότι τα παιδιά πρέπει να κάνουν αθλητικές δραστηριότητες και όλοι τους ωθούν προς τον αθλητισμό. Παλιότερα κάνανε μόνο όσοι έδειχναν κάποιο ταλέντο. Σήμερα υπάρχουν πολλές επιλογές. Δεν ήταν τόσο διαδεδομένο τα παιδιά να κάνουν τόσες πολλές δραστηριότητες όσο σήμερα.

ΣΤ. Πολιτισμικό κεφαλαίο στην οικογένεια

1. Τι άλλες δραστηριότητες επιλέγετε ως οικογένεια μέσα στο Σαββατοκύριακο;

Μουσείο, κινηματογράφο. Ήμουν στο διοικητικό συμβούλιο και οργάνωνα εκδρομές, εκθέσεις κλπ. Αποφάσισα να το συνεχίσω και στο σπίτι

2. Βλέπετε τηλεόραση μαζί με το παιδί σας;

Δεν βλέπω τηλεόραση με τα παιδιά μου

3-4. Βλέπει μόνο του τηλεόραση; Πόσες ώρες μαζί και πόσες ώρες μόνο του;

Βλέπουν μόνα τους ελάχιστα. Κυρίως ασχολούνται με ηλεκτρονικά γύρω στις 3 ώρες την ημέρα. Ίσως βέβαια αλλά πολύ σπάνια δούμε μια ταινία που θα επιλέξω εγώ η ίδια από το Netflix.

5. Πηγαίνετε κινηματογράφο, θέατρο μαζί με τα παιδιά σας;

Ναι πηγαίνω και θέατρο και κινηματογράφο

6. Επισκέπτεστε άλλους χώρους όπως μουσεία, ζωολογικό πάρκο, παιδότοπους, παιδική χαρά μέσα στο Σαββατοκύριακο;

Δεν πηγαίνουμε σε παιδότοπους, γιατί δεν αρέσουν στα παιδιά ούτε σε εμένα. Τους αρέσουν τα μουσεία. Στις διακοπές μας πάμε συχνά.

7. Παίζουν τα παιδιά μόνα τους μέσα στην βδομάδα; Τα σαββατοκύριακα πόση ώρα;

Ναι παίζουν. Ένα δίωρο καθημερινά και το Σάββατο γύρω στις 3 ώρες.

8. Αν υπάρχουν αδέρφια παίζουν μεταξύ τους; Επιλέγουν ελεύθερα μεταξύ τους ή τους προτείνετε εσείς κάποιο παιχνίδι/ δραστηριότητα;

Παίζουν μεταξύ του. Επιλέγουν μόνα τους τι θα κάνουν. Αν προτείνω να παίξουν επιτραπέζια θα παίξω και εγώ μαζί τους. Παίζω και στην παραλία, φτιάχνουμε μαζί κάστρο στην άμμο. Παλιότερα έπαιζα και πιο πολύ μαζί τους.

9. Παίζουν τα παιδιά και με άλλους συγγενείς;

Αραιά και που. Συνήθως παίζουν με την αδερφή μου και τον άντρα της που δεν έχουν παιδιά.

10. Παίζουν τα παιδιά με παιδιά οικογενειακών φίλων;

Ναι πολύ συχνά.

11. Παίζουν με φίλους από το σχολείο;

Παιχνίδι με φίλους από το σχολείο. Πηγαίνουν ο ένας στο σπίτι του άλλου.

Συνέντευξη 8η (Γιώργος)

A. Είδος/ συχνότητα/μετακίνηση

1.Επάγγελμα μητέρας και πατέρα

Πατέρας: προϊστάμενος σε μεγάλο Οργανισμό

Μητέρα: προϊσταμένη σε μεγάλο Οργανισμό

2.Εκπαίδευση μητέρας και πατέρα

Πατέρας: Δημόσια Διοίκηση Πάντειο Πανεπιστήμιο και Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης

Μητέρα: απόφοιτη της γαλλικής φιλολογίας και της εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης

3.Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση;

Έγγαμος με δύο παιδιά. Και τα δύο είναι κορίτσια. Το ένα 8 ετών και το άλλο 11.

4.Παρακολουθούν το πρωινό πρόγραμμα ή το ολόημερο;

Πρωινό.

5.Ποιες δραστηριότητες έχετε επιλέξει για καθένα από τα παιδιά σας; Τις καθημερινές ή το σαββατοκύριακο;

Έχουμε επιλέξει από κοινού με τη μητέρα τους τις εξής δραστηριότητες : αρμόνιο, μπαλέτο, αγγλικά .

6.Πόσο κοντά βρίσκονται οι δραστηριότητες στην κατοικία σας;

Οι δύο από τις τρεις βρίσκονται σε διπλανή περιοχή ένα εικοσάλεπτο με το αμάξι.

7. Πώς μεταφέρεται το παιδί στο κάθε χώρο δραστηριότητας;

Με το αυτοκίνητο

8. Παραμένετε στο χώρο;

Ναι παραμένω και για να βλέπω τα κορίτσια και για να είμαι σίγουρος να μην έχω άγχος.

B. Επιλογή

1. Οι συγκεκριμένες εξωσχολικές δραστηριότητες είναι επιλογή του παιδιού σας, δική σας επιλογή ή συνδυασμός;

Τα κορίτσια στην αρχή δεν ήταν θετικά προσκείμενες προς τις συγκεκριμένες δραστηριότητες αλλά στην πορεία έκαναν φίλιες μέσα από αυτές και τις αγάπησαν, ένιωσαν οικειότητα με τον χώρο και με την ομάδα τους. Σήμερα αν τις ρωτήσκει κανείς εάν τους αρέσουν όλες αυτές οι δραστηριότητές τους θα απαντήσουν ότι τις λατρεύουν και περνάνε πολύ καλά σε αυτές.

2. Πως ο οικονομικός παράγοντας επηρεάζει τις αποφάσεις σας ως προς την επιλογή των εξωσχολικών δραστηριοτήτων;

Πολύ σημαντικός, αν και στις συγκεκριμένες δραστηριότητες δεν έπαιζε ρόλο ο οικονομικός παράγοντας.

3. Θεωρείτε ότι η συμμετοχή του σε ομαδικές εξωσχολικές δραστηριότητες θα βοηθήσει το παιδί να γίνει πιο κοινωνικό;

Φυσικά και πιστεύω ότι βοηθάει αυτό στην κοινωνικότητα ενός παιδιού

4. Θεωρείτε ότι οι εξωσχολικές δραστηριότητες έχουν επηρεάσει τις επιδόσεις του;

Θεωρώ πως έχουν επηρεάσει τις επιδόσεις της αρκετά και λόγω της κοινωνικότητάς της η οποία βελτιώνεται καθημερινώς και λόγω της αυτοπεποίθησής της η οποία αυξάνεται μέσα από αυτές (κυρίως μέσα από τις καλές επιδόσεις σε αυτές και μέσα από τις συναναστροφές με τις φίλες της).

5.Πόσες φορές την εβδομάδα παρακολουθούν/ συμμετέχουν στις εξωσχολικές δραστηριότητες;

2 ώρες αγγλικά τη βδομάδα, 2 φορές μπαλέτο , 2 φορές αρμόνιο .

6.Τι επιδόσεις έχει το παιδί στο σχολείο του;

Είναι πολύ καλή μαθήτρια.

7.Βοηθάτε στην προετοιμασία για το σχολείο; Και αν ναι με ποιους τρόπους;

Κυρίως τις βοηθάει η μαμά τους στο διάβασμα για το σχολείο.

Γ. Πρακτικές

1.Περιγράψτε μας μια καθημερινή μέρα του παιδιού για την προετοιμασία για το σχολείο;

Το πρωί το παιδί πηγαίνει στο σχολείο (την πηγαίνει η μαμά της). το μεσημέρι και τις δύο τις κόρες μου τις παίρνει από το σχολείο ο παππούς (η μαμά τους είναι και εκείνη στη δουλειά εκείνη την ώρα όπως και εγώ). Το μεσημέρι μέχρι το απόγευμα κάνουν τα μαθήματά τους και μόλις γυρίζω κατά τις 18.30 από τη δουλειά τις πηγαίνω στις δραστηριότητές τους.

2.Πόσο χρόνο αφιερώνει για την μελέτη για το σχολείο

Δύο ώρες καθημερινά. Δύο ή τρεις μέσα στο σαββατοκύριακο.

3.Πως αξιολογείτε τον καθημερινό φόρτο εργασίας των παιδιών για την προετοιμασία για το σχολείο;

Τα παιδιά έχουν βαρύ πρόγραμμα καθημερινά και πέρα από τις δραστηριότητές τους οι οποίες είναι σε καθημερινή βάση, αγχώνονται και στρεσάρονται επιπλέον για τον φόρτο εργασία που έχουν για το σχολείο.

4.Η προετοιμασία για το σχολείο πραγματοποιείται πριν ή μετά τις εξωσχολικές δραστηριότητες;

Πριν τις εξωσχολικές δραστηριότητες για να προλάβουν να είναι έτοιμες (διαβασμένες) για την επόμενη ημέρα στο σχολείο και για να μπορούν μόλις γυρίζουν από τις δραστηριότητές τους να κοιμούνται νωρίς.

5. Αντιμετωπίζετε κάποιες δυσκολίες, ως γονέας, στη διαχείριση του χρόνου ανάμεσα στις εξωσχολικές δραστηριότητες;

Ναι, αντιμετωπίζω και ως προς την διαχείριση του χρόνου, ως προς τη διαχείριση δηλαδή να σχολάσω από τη δουλειά, μην αργήσω για να μπορώ να τις πάρω από το σπίτι για να τις πάω στις δραστηριότητές τους. Κυρίως ως προς αυτό το ζήτημα.

Δ. Απόψεις

1. Με ποιο κριτήριο έχει γίνει η επιλογή των συγκεκριμένων δραστηριοτήτων

αρμόνιο, μπαλέτο : οι επιλογές έγιναν και διότι οι συγκεκριμένες δραστηριότητες άρεσαν και στη μητέρα τους (η μητέρα τους ασχολιόταν από μικρή κυρίως με την ενόργανη και με το μπαλέτο) αλλά και στις ίδιες. Και στις δύο αρέσει πολύ το μπαλέτο. Τα αγγλικά τα διαλέξαμε για επαγγελματικούς λόγους.

2. Έχετε επιδιώξει να συμμετέχει το παιδί σε δραστηριότητες με φίλους;

Ναι συμμετέχει η κόρη μου σε δραστηριότητες με φίλες της. Στο αρμόνιο και στο μπαλέτο πηγαίνει μαζί με δύο φίλες της από το σχολείο. Η μία από αυτές είναι και κόρη ενός οικογενειακού μας φίλου.

3. Πως πιστεύετε ότι οι συγκεκριμένες δραστηριότητες θα βοηθήσουν τα παιδιά σας;

Θεωρώ ότι θα τις ενισχύσουν από κάθε πλευρά, είτε ως προς τις σωματικές τους δεξιότητες είτε ως προς τον τρόπο που θα πρέπει να διαχειρίζονται τον εαυτό τους εννοώ δηλαδή στις συναναστροφές τους με τα άλλα παιδιά. Πάντα, οι δραστηριότητες έχουν να προσδώσουν κάτι σημαντικό στη ζωή ενός ανήλικου παιδιού. Γεμίζουν το χρόνο του δημιουργικά και οδηγούν στη δραστηριοποίησή του εντάσσοντάς το σε ομάδα και μαθαίνοντάς το να διαχειρίζεται τις σωματικές του και τις πνευματικές του δυνατότητες.

Ε. Πρόσβαση των γονέων σε δραστηριότητες ως παιδιά

1. Παρακολουθούσατε εσείς ως παιδί εξωσχολικές δραστηριότητες;

-Αν ναι ποιες;

-Αν όχι , γιατί;

Εγώ κυρίως έκανα κολύμβηση, πήγαινα σε μαθήματα συχνά και ασχολήθηκα αργότερα λίγο περισσότερο, έκανα και πρωταθλητισμό αλλά στην πορεία σταμάτησα. Και στις δύο τις κόρες μου τους αρέσει η θάλασσα, το καλοκαίρι ιδίως τους αρέσει να κολυμπούν αλλά δεν είχαν εκδηλώσει έντονο ενδιαφέρον και κλήση προς την κολύμβηση ως μία από τις κύριες δραστηριότητές τους.

2.Θεωρείτε ότι υπάρχουν διαφορές στην επιλογή εξωσχολικών δραστηριοτήτων που κάνει μια οικογένεια σήμερα σε σύγκριση με παλιότερα;

Ναι πιστεύω ότι υπάρχει διαφορά γενιάς με γενιά αλλά και ως προς την περίοδο της κρίσης στην οποία βρισκόμαστε, έχουν αλλάξει πολλά πράγματα πέρα από τον οικονομικό παράγοντα, έχει αλλάξει και ο τρόπος που σκεπτόμαστε πλέον και ως γονείς αλλά και γενικότερα μέσα στην καθημερινότητά μας, ο τρόπος δηλαδή που σκεπτόμαστε για το μέλλον των παιδιών μας ο οποίος στην πραγματικότητα συνδέεται και με τον τρόπο που διαχειριζόμαστε τις διάφορες δραστηριότητες και τον χρόνο των παιδιών μας καθημερινά.

ΣΤ . Πολιτισμικό κεφάλαιο στην οικογένεια

1.Τι άλλες δραστηριότητες επιλέγετε ως οικογένεια μέσα στο Σαββατοκύριακο;

Κάποια κινηματογραφική ταινία, να βγούμε σε κάποιο μαγαζί με οικογενειακούς φίλους μας και με τα παιδιά τους που είναι φίλες κλ.π.

2.Βλέπετε τηλεόραση μαζί με το παιδί σας;

Ναι

3.Βλέπει μόνο του τηλεόραση;

Ναι. Βέβαια, βάζουμε και κάποια όρια ως προς το τι και ως προς το πόση ώρα βλέπουν κάτι.

4. Πόσες ώρες μαζί και πόσες ώρες μόνο του;

Μία ώρα μαζί μία μόνη της.

5. Πηγαίνετε κινηματογράφο, θέατρο μαζί με τα παιδιά σας;

Ναι

6. Επισκέπτεστε άλλους χώρους μουσεία, ζωολογικό πάρκο, παιδότοπους, παιδική χαρά μέσα στο Σαββατοκύριακο;

Ναι επισκεπτόμαστε με τις κόρες μας διάφορα μέρη: Ζωολογικό πάρκο, παιδότοπους, παιδική χαρά.

7. Παίζουν τα παιδιά μόνα τους μέσα στην εβδομάδα; Το σαββατοκύριακο; Πόση ώρα;

Ναι συνήθως παίζουν μαζί ή και με άλλα κορίτσια της γειτονιάς. Με κάποια από αυτά είναι και συμμαθήτριες στο σχολείο. Παίζουν δύο με τρεις ώρες το σαββατοκύριακο και σχεδόν μία ώρα τις καθημερινές.

8. Αν υπάρχουν αδέρφια παίζουν μεταξύ τους; Επιλέγουν ελεύθερα μεταξύ τους ή τους προτείνετε εσείς κάποιο παιχνίδι/δραστηριότητα;

Ναι παίζουν μεταξύ τους. Επιλέγουν ελεύθερα όποιο παιχνίδι τις διασκεδάζει.

9. Παίζουν τα παιδιά με άλλους συγγενείς; (αδέρφια)

Ναι οι κόρες μου παίζουν μεταξύ τους συνέχεια.

10. Παίζουν τα παιδιά με παιδιά οικογενειακών φίλων;

Ναι έχουν φίλες από τον οικογενειακό μας κύκλο. Με κάποιες από αυτές είναι και συμμαθήτριες στο σχολείο.

11. Παίζουν με φίλους από το σχολείο;

Ναι κάνουν με πολλές συμμαθήτριάς τους παρέα και εκτός σχολείου. Κάποιες από αυτές είναι και κόρες οικογενειακών μας φίλων.

